

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Одеська юридична академія»
Інститут прокуратури та слідства
Кафедра кримінології та кримінально-виконавчого права

Серія «Навчально-методичні посібники»

КРИМІНОЛОГІЯ

Навчально-методичний посібник

Одеса
2015

УДК 343.9(075.8)
ББК 67.61я73
К 82

Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 4 від 26.02.2015 р.)

Автори:

Дрьомін В.М., професор, д.ю.н., проректор з наукової роботи, завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права; **Мандриченко Ж.В.**, к.ю.н., доцент; **Мельничук Т.В.**, к.ю.н., доцент; **Стрелковська Ю.О.**, к.ю.н., доцент; **Марчук А.І.**, к.ю.н., доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права; **Ізовіта А.М.**, к.ю.н., доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права; **Ілько С.А.**, старший викладач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права; **Федчун Н.О.**, к.ю.н., доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права; **Цитряк В.Я.**, к.ю.н., асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права.

Рецензенти:

Туляков В.О., завідувач кафедри кримінального права НУ ОЮА, д.ю.н., професор, член-кореспондент Національної академії Правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України;

Стрельцов Є.Л., вчений секретар Південного регіонального центру Національної академії Правових наук України, д.ю.н., доктор теології, професор, член-кореспондент Національної академії Правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України.

Дрьомін В.М.
К 82 Кримінологія. Навчально-методичний посібник / В.М. Дрьомін, Ж.В. Мандриченко, Т.В. Мельничук, Ю.О. Стрелковська, А.І. Марчук, А.М. Ізовіта, С.А. Ілько, Н.О. Федчун, В.Я. Цитряк. – Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2015. – 144 с. – (Сер.: Навчально-методичні посібники).

ISBN 978-617-7178-73-5

В навчально-методичному посібнику висвітлено основні проблеми кримінологічного знання на сучасному етапі розвитку науки кримінології. Подані феноменологія та етіологія злочинності, вчення про осіб, що вчинили злочин, причини та механізм злочинної поведінки, вчення про протидію злочинності та окремим злочинам, а також кримінологічна характеристика та протидія основним видам злочинності, які становлять найбільшу загрозу для суспільства на сучасному етапі його розвитку.

У посібнику наводяться методики підготовки до занять, перелік навчальних тем та питань для підготовки до іспитів. Зібрано перелік нормативно-правових документів у сфері протидії злочинності, спеціальної літератури та Інтернет-ресурсів з кримінологічних питань. Розраховано на студентів юридичних ВУЗів.

УДК 343.9(075.8)
ББК 67.61я73

© Дрьомін В.М., Мандриченко Ж.В., Мельничук Т.В.,
Стрелковська Ю.О., Марчук А.І., Ізовіта А.М., Ілько С.А.,
Федчун Н.О., Цитряк В.Я., 2015

© Національний університет
«Одеська юридична академія», 2015

ISBN 978-617-7178-73-5

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Кримінологія як соціально-правова наука про злочинність, причини злочинності та окремих злочинів, суб'єктів кримінальних конфліктів та заходи контролю, стримання та обмеження злочинності набуває все більшого значення останнім часом. Вказане відображає серйозність та значущість проблеми пізнання та протидії злочинності на національному та міжнародному рівнях.

Актуальність курсу. У другій половині XX сторіччя проблема злочинності набула планетарного значення. Користуючись розвитком сучасних технологій, транспортних комунікацій та можливостями нелегального переказу грошових коштів, сучасні світові злочинні угруповання, за оцінками експертів ООН, отримують до одного трильйону доларів щорічного прибутку від злочинної діяльності. Постійно зростаюча злочинність загрожує безпеці громадян та їх родин, підриває основи демократії та соціальної справедливості у суспільстві, слугує знаряддям перерозподілу національного доходу, підриваючи економіку кожної держави. В таких умовах вивчення кримінологічних аспектів об'єктивної дійсності є вельми значущим для юристів.

Мета курсу. Метою вивчення даного курсу є оволодіння основами сучасної кримінологічної науки, методиками прикладних кримінологічних досліджень, спеціальними прийомами аналізу злочинної поведінки, її причин і умов, особистості злочинця, а також системою апробованих методик обмеження і стримання кримінальної активності.

Досягнення визначеної мети є можливим за умови виконання наступних завдань:

- самостійного узагальнення судової практики, аналізу статистики злочинності,

- складання кримінологічних правових документів;
- формулювання висновків про причини і умови вчинення злочинів за матеріалами архівних кримінальних проваджень (кримінальних справ);
- вивчення міжнародних та національних правових актів, літературних джерел.

Предметом вивчення даного курсу є злочинність, окремі види злочинів та особи, які їх вчиняють, детермінація та системи протидії злочинності.

Після вивчення курсу студент повинен **знати:**

- визначення феномену злочинності, її ознаки, характеристики та показники;
- провідні теорії причин злочинності, які застосовуються для пояснення даного явища у вітчизняній та зарубіжній кримінологічних традиціях;
- характеристики та основні ознаки осіб, які вчиняють злочини, практичне значення їх вивчення;
- методики проведення кримінологічних досліджень;
- основні світові системи протидії злочинності, особливості вітчизняних підходів до попереджувальної роботи;
- основні нормативні документи у сфері протидії злочинності.

уміти:

- здійснювати аналіз нормативних актів, присвячених протидії злочинності на національному і міжнародному рівнях;
- аналізувати матеріали кримінальних проваджень (кримінальних справ) щодо кримінологічно значущих питань;
- орієнтуватись у політиці протидії злочинності держави та міжнародного співтовариства.

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН КУРСУ

Форма навчання	Курс	Семестр	Лекції	Практичні (семінарські)	Всього ауд.годин	Курсові роботи	Контрол. роботи	Установ.лекції	Самостійна робота	Всього годин	Іспит	Залік
Соціально-правовий факультет	4	7	28	26	54				36	83	*	
Факультет цивільної та господарської юстиції Факультет адвокатури Судово-адміністративний факультет	4	8	28	26	54				36	83	*	
Факультет міжнародно-правових відносин	4	8	38	36	74				16	90	*	

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ

№ п/п	Тема	Лекції (год)	Прак- тичні (год)	Самостійна робота (год)
1	Вступ до кримінології: поняття, предмет та історія розвитку	2	2	2
2	Злочинність, її характеристики та показники. Сучаний стан злочинності в Україні та світі	2	2	2
3	Детермінація злочинності. Кримінологічні теорії пояснення злочинності. Сучасні фактори злочинності в Україні	4	4	4
4	Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили злочини	2	2	3
5	Індивідуальна злочинна поведінка, її причини та механізм	2	2	2
6	Методологія та методика кримінологічних досліджень. Прогноз та планування в кримінології	2	2	3
7	Концепції протидії злочинності	2	2	4
8	Вивчення та протидія економічній злочинності	2	2	3
9	Вивчення та протидія загально кримінальній корисливій злочинності	2	2	2
10	Вивчення та протидія насильницькій злочинності	2	2	3
11	Вивчення та протидія рецидивній та професійній злочинності	2	2	4
12	Вивчення та протидія організований злочинності	2	2	4
13	Вивчення та протидія злочинності неповнолітніх	2	2	2
	Всього	28	26	36

ТЕМА 1

ВСТУП ДО КРИМІНОЛОГІЇ: ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ ТА ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ

Методичні рекомендації

При вивченні даної теми студенти повинні знати, що термін «кримінологія» походить від латинського *crimen* – злочин та грецького *logos* – наука, вчення. Виникнення та розвиток кримінології зазвичай пов'язують з трьома іменами та датами: у 1764 р. вийшла книга Ч. Бекарія «Про злочини та покарання», в якій у тому числі містились положення щодо природи злочинності та соціального контролю над нею, хоча саме слово «кримінологія» ще не застосовувалось. Вважається, що цей термін було введено у науковий обіг антропологом Топінаром у 1879 р., а вже у 1885 р. вийшла книга Р. Гарофало під назвою «Кримінологія». Виходячи з цього, саме 1885 р. традиційно називають роком появи кримінології. Однак слід зазначити, що окремі думки щодо злочинності та покарання зустрічалися набагато раніше у мислителів часів Давньої Греції (Платон, Аристотель) та Давнього Риму (Цицерон, Сенека).

Кримінологію цікавлять, з одного боку, індивідуальні питання (конкретна людина та її поведінка) – так звана кримінальна антропологія, з іншого, – проблеми життя й усього укладу суспільства – кримінальна соціологія. Таким чином, можна стверджувати, що кримінологічна наука в сучасному вигляді бере свій початок наприкінці ХІХ ст., коли обидва ці напрямки стали розглядатися в нерозривній єдності. Але це не означає неможливість надання переваг окремим аспектам вивчення кримінологічних проблем. Зокрема, у Російській імперії основна увага приділялася соціологічному напрямку.

Однак після 1917 р. увійшла «в моду» кримінальна антропология. Зокрема, в 1918 р. у Петрограді з'явився кабінет з вивчення злочинності та особистості злочинця. В Одесі з 1919 р. до 1929 р. існував Всеукраїнський кабінет з вивчення злочинності. В 1925 р. у Харкові був створений Державний інститут з вивчення злочинності та злочинця.

При вивченні даної теми студенти повинні засвоїти питання про природу кримінології, що є дискусійним, оскільки злочинність і злочини є соціальними і в той же час кримінально-правовими поняттями. У літературі зустрічається думка, що кримінологія – це юридична наука, з якою складно погодитися, тому що явища, що вивчаються кримінологією (детермінанти злочинності, механізм індивідуальної злочинної поведінки, загальносоціальні заходи запобігання злочинності) не вкладаються повною мірою в рамки правових, зокрема кримінально-правових відносин. Інша думка, що кримінологія є соціологічною наукою (соціологією злочинності), характерна для зарубіжної кримінології (виходячи з цього у низці держав, наприклад, у США, Великобританії, кримінологію викладають майбутнім соціологам, а не юристам). Однак при такому підході кримінологія штучно ізолюється від юридичних наук, зокрема кримінального циклу. У вітчизняній кримінології найбільш поширена думка, що кримінологія є комплексною наукою, оскільки в ній представлені і юридичний, і соціологічний, і психологічний та інші пласти теоретичних положень.

Елементами предмету кримінології є злочинність, причини та умови злочинності, особистість осіб, що вчинили злочини, а також заходи попереджувального впливу на злочинність. При цьому всі вказані чотири основні частини предмету кримінології органічно взаємозв'язані; кінцевою метою вивчення перших трьох частин є розробка ефективної системи протидії

злочинності. Дискусійним у науці є питання включення проблеми жертви до предмету кримінології.

Виходячи з вищенаведеного, можна сформулювати визначення *кримінології* як комплексної соціально-правової науки, що вивчає злочинність, закономірності та детермінанти її розвитку, особистість особи, яка вчинила злочин з метою створення системи заходів протидії злочинам та підвищенню її ефективності.

Студенти повинні знати, що кримінологія має дві мети: теоретичну (пізнання закономірностей злочинності і вироблення на цій основі наукових теорій, концепцій, формулювання гіпотез, визначення завдань розвитку даної науки) та практичну (вироблення наукових рекомендацій і конструктивних пропозицій щодо підвищення ефективності боротьби зі злочинністю).

Завдання кримінології полягають в одержанні достовірних знань про свій предмет шляхом реалізації п'яти *функцій*:

1) описової (діагностичної), що полягає у віддзеркаленні явищ і процесів, що входять до предмету кримінології, на основі збору емпіричного матеріалу;

2) пояснювальної (етиологічної), що дозволяє з'ясувати, як протікає той або інший процес, що вивчається, і чому він протікає саме у такий спосіб;

3) прогностичної, що пов'язана з передбаченням майбутнього розвитку явища або процесу;

4) сигнальної, завдяки якій звертається увага на найбільш небезпечні криміногенні явища, що потребують негайного вирішення;

5) перетворювальної (регулятивної), що дозволяє реалізувати результати здійснення вищезгаданих функцій у практичних діях, спрямованих на бажане перетворення об'єкту вивчення (управління соціальними процесами, пов'язаними із запобіганням злочинності);

При вивченні даної теми студенти повинні знати, що систему кримінології можна розглядати як систему навчальної дисципліни та як науки.

Система кримінології – це розчленовування, розділення єдиних кримінологічних знань на однорідні компактні частини (блоки), внутрішньо погоджені між собою. За рівнем узагальнення науково-практичної інформації прийнято підрозділяти кримінологію як навчальну дисципліну на:

1. *Загальну частину*, котра включає феноменологію злочинності (визначення, властивості, характеристики, функції, показники злочинності); етіологію злочинності (причини й умови), вчення про протидію кримінальній активності.

2. *Особливу частину*, яка включає кримінологічну характеристику різних видів злочинності, що виокремлюються за сутністю злочинних діянь (корисливі, насильницькі) або за особливостями осіб, які вчинили злочин (злочинність неповнолітніх, злочинність жінок, рецидивна злочинність тощо).

У системі кримінології як науки пропонують виокремлювати три частини (Д. Шестаков):

1. *Загальна кримінологічна теорія*, що досліджує явище злочинності, механізм її відтворення, а також розвиток та проблеми вдосконалення контролю з боку держави та суспільства за злочинністю; історію розвитку самої кримінології:

- історія кримінології;
- кримінологічне дослідження;
- масова злочинна поведінка;
- відтворення злочинності;
- протидія злочинності.

2. *Окремі кримінологічні теорії*, що відображають закономірності різних типів злочинної поведінки:

- вайолентологія (насильницька злочинна поведінка);
- користознавство (корислива злочинна поведінка);
- злочини неповнолітніх та проти них;
- організована злочинна діяльність;
- необережна злочинність.

3. *Новітні кримінологічні галузі*, що вивчають злочинність певної іншої функціональної підсистеми суспільного життя (соціального інституту):

- сімейна кримінологія (кримінофамілістика);
- богословська кримінологія (кримінотеологія);
- політична кримінологія;
- економічна кримінологія;
- кримінологія масових комунікацій;
- кримінопенологія;
- кримінологія закону.

При вивченні даної теми студенти також повинні знати місце кримінології в системі наук та вміти пояснювати її зв'язок з іншими науками, зокрема з науками кримінального циклу (кримінальним правом, кримінально-виконавчим правом, кримінальним процесом, криміналістикою) та фундаментальними суспільними науками (перш за все з філософією, соціологією, психологією, економічною наукою, політологією тощо).

Питання семінарського заняття

1. Поняття кримінології та її предмета. Основні поняття кримінології.
2. Завдання та функції кримінології на сучасному етапі. Система кримінології як науки та навчальної дисципліни.
3. Історія виникнення та розвитку кримінології як самостійної науки.
4. Розвиток вітчизняної кримінології: радянський та пострадянський період.
5. Місце кримінології в системі наук.

Практичне завдання: на підставі вивчення відповідних вітчизняних та зарубіжних джерел зробити порівняльний аналіз визначення предмету кримінологічної науки в Україні та в зарубіжних країнах.

Питання для самостійної роботи

1. Місце кримінології серед суміжних галузей знань.
2. Кримінологія як основа розвитку наук кримінального профілю.
3. Міжнародні та вітчизняні кримінологічні установи.
4. Основні напрямки розвитку кримінологічної науки в Україні та світі.
5. Кримінологічні дослідження у царській Росії: загальна характеристика.
6. Тенденції та перспективи розвитку кримінологічної науки на сучасному етапі.

Рекомендовані теми рефератів

1. Поняття кримінології та її предмета. Основні поняття кримінології.
2. Історія виникнення та розвитку кримінології як самостійної науки.
3. Розвиток вітчизняної кримінології: радянський та пострадянський період.
4. Завдання кримінології на сучасному етапі.
5. Місце кримінології серед суміжних галузей знань.
6. Міжнародні та вітчизняні кримінологічні установи.
7. Нові галузі кримінологічного знання.
8. Основні напрямки розвитку кримінологічної науки в Україні та світі.

Література:

1. Антипенко В. Ф. Международная криминология: опыт исследования терроризма : монография / В. Ф. Антипенко. – О. : Фенікс, 2011. – 356 с.
2. Бабаев М. М. Криминология и уголовная политика / М. М. Бабаев // Юрист – правовець. – 2012. – № 2. – С. 7-19.
3. Гайков В. Т. Интегративные тенденции в современной криминологии / В. Т. Гайков, Е. В. Тищенко // Известия высших учебных заведений. Северо-Кавказский регион. Общественные науки. – 2009. – № 4. – С. 70-71.

4. Горбань А. Сучасний стан кримінології як науки / Анатолій Горбань, Володимир Міщук // Вища школа. – 2012. – № 8. – С. 37-41.
5. Гумін О. М. Інтегративна функція кримінології в системі наук про людину / О. М. Гумін, О. І. Ромців // Митна справа. – 2012. – № 1 (ч. 2, кн.2). – С. 3-10.
6. Джужа О. М. Сучасний погляд на розвиток кримінології / О. Джужа, А. Кирилюк. – 2003. – № 2. – С. 97-101.
7. Дрёмин В. Н. К вопросу о предмете институциональной криминологии: от криминальных практик к социальному институту / В. Н. Дремин // Митна справа. – 2010. – № 6. – С. 68-73.
8. Дрёмин В. Н. Социальные функции криминологии: история и современность / В. Н. Дрёмин // Юридический вестник. – 2007. – № 4. – С. 119-130.
9. Жалинский А. Э. Обновление криминологии / А. Э. Жалинский // Право и политика. – 2012. – № 5. – С. 828-835.
10. Зелінський А. Перспективи подальшого розвитку кримінології / А. Зелінський // Право України. – 2001. – № 2. – С. 107-109.
11. Касьяненко М. А. К вопросу о предмете этнокриминологии / М. А. Касьяненко // Современное право. – 2010. – № 6. – С. 106-108.
12. Клейменов И. М. Сравнительная криминология и сравнительное правоведение / И. М. Клейменов // Следователь. – 2010. – № 3. – С. 32-36.
13. Кудрявцев В. Н. Криминология и проблемы декриминализации / В. Н. Кудрявцев, В. Е. Эминов // Журнал российского права. – 2005. – № 4. – С. 103-107.
14. Мошак Г. Зниження позицій українських і німецьких кримінологів / Г. Мошак // Право України. – 2012. – № 6. – С. 276-281.
15. Сердюк П. П. Проблема меж предмету кримінології у сучасній кримінологічній науці / П. П. Сердюк // Актуальные проблемы криминологии и криминальной психологии : сб. науч. ст., 2007. – С. 297-304.
16. Старков О. В. Криминотеология: религиозная преступность / О. В. Старков, Л. Д. Башкатов ; под общ.

- ред. О. В. Старкова. – СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 386 с.
17. Туляков В. А. Криминология современности / В. А. Туляков // Криминологія в Україні та протидія злочинності : зб. наук. ст., 2008. – С. 71-79.
 18. Фролова О. Щодо реформування предмета криминології / О. Фролова // Право України. – 2003. – № 7. – С. 122-123.
 19. Шакур В. Онтологічний вимір у криминології / В. Шакур // Право України. – 2010. – № 7. – С. 136-143.
 20. Шестаков Д. А. От понятия преступности к криминологии закона / Д. А. Шестаков // Общественные науки и современность (ОНС). – 2008. – № 6. – С. 131-142.
 21. Шлях до криминології: пам'яті Анатолія Петровича Закалюка : Зб. матер. / Нац. акад. прав. наук України. Координаційне бюро з проблем криминології та криминолог. досліджень. – К. : КПУ ; Запоріжжя : КПУ, 2010. – 189 с.
 22. Эминов В. Е. История науки криминологии / В. Е. Эминов // Lex Russica : научн. труды Моск. гос. юрид. академии. – 2009. – № 1. – С. 72-82.

ТЕМА 2

ЗЛОЧИННІСТЬ, ЇЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ПОКАЗНИКИ. СУЧАНИЙ СТАН ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Методичні рекомендації

Поняття злочинності є центральною категорією науки кримінології. Кримінологія вивчає осіб, які вчинили злочини, криміногенні чинники, різні аспекти протидії злочинності, проте саме поняття злочинності цементує її предмет і дозволяє говорити про специфічність та самостійність даної науки. Багато наук кримінального профілю досліджують юридичні аспекти злочину, але злочинність як соціальний феномен вивчає саме кримінологія.

Слід зазначити, що серед науковців немає єдиної думки щодо сутності та визначення феномену злочинності. Дослідження різних поглядів на проблему злочинності в кримінологічній літературі радянського та пострадянського періодів дозволяє серед значної кількості підходів до її вирішення виокремити два основні (В.М. Дрьомін):

1) визначення злочинності на підставі формальних ознак злочину з метою її подальшої кількісно-якісної інтерпретації;

2) сутнісно-змістовні визначення злочинності з метою дослідження її як відносно відокремленої соціальної системи (підсистеми), якій притаманні властивості самодетермінації та самовідтворення.

Студенти повинні знати та вміти пояснювати ознаки злочинності (відносну масовість злочинності, соціальність, історичну мінливість, системність та зв'язок з нормами кримінального права), а також її специфічні

характеристики (суспільну небезпечність, нормативність, здатність до розширеного самовідтворення тощо).

Для обговорення студентам пропонується визначення злочинності як відносно масової, історично мінливої деструктивної форми соціальної активності, що реалізується в системі заборонених кримінальним законом діянь, які вчиняються на певній території за певний проміжок часу.

У кримінологічній науці виділяють такі функції злочинності:

1) економічна (полягає в перерозподілі економічних доходів на всіх рівнях існування суспільства);

2) політична (полягає у взаємному впливі держави та злочинності);

3) новаторська (нові суспільні відносини, досягнення науки і техніки стають об'єктом або способом злочинних посягань);

4) інтегративна (приналежність до кримінального середовища інтегрує так само, як і прагнення громадян захиститися від злочинних посягань);

5) культурологічна (вплив кримінальної субкультури на свідомість та світосприйняття у суспільстві, формування кримінальної психології).

При дослідженні сучасного стану злочинності в Україні та світі студенти повинні вміти аналізувати основні її показники.

Стан злочинності, як і будь-яка статистична система, визначається кількісними та якісними показниками.

Стан злочинності – кількісно-якісний показник, що характеризує розподіл злочинності в просторово-часових рамках конкретного суспільства, її основні закономірності та характеристики.

Рівень злочинності – загальна кількість скоєних злочинів та осіб, які їх вчинили, за певний проміжок часу в країні або в її окремому регіоні (області, районі, місті).

Уявлення про рівень злочинності в державі за роки незалежності можна скласти з таких даних:

Рік	Кількість заяв	Кількість зареєстр.злочини (у % до заяв)	Кількість осіб, що вчинили злочини (у % до зареєстр.злоч.)
1991	608 440	405 516 (66,6)	128 115 (31,6)
1992	1 004 626	480 478 (47,8)	145 151 (30,2)
1993	1 092 685	539 299 (49,4)	187 855 (34,8)
1994	1 144 350	571 891 (50)	-
1995	1 256 241	641 860 (51,1)	-
1996	1 816 876	617 262 (33,9)	281 164 (45,5)
1997	1 247 948	589 208 (47,2)	284 264 (48,3)
1998	1 299 712	575 982 (44,3)	272 236 (47,3)
1999	1 345 875	545 416 (40,5)	263 676 (48,3)
2000	1 409 418	553 594 (39,3)	272 931 (49,3)
2001	1 715 356	503 676 (29,4)	253 080 (50,2)
2002	1 714 724	450 661 (26,3)	254 936 (56,6)
2003	2 269 477	556351	259721 (46,7%)
2004	2 325 600	520105 (22,4)	-
2005	2 400 000	485 700 (20,2)	237 200 (48,8)
2006	2 612 190	420 900 (16,1)	214 507 (51%)
2007	2 851 384	401 293 (14,1)	214 093 (53,4%)
2008	2 874 355	384 424 (13,4)	207 740 (54%)
2009	2 907 335	434 678 (14,9)	212 090 (48,8%)
2010	3 139 173	500 902 (16)	226 385 (45,2%)
2011	3 346 539	515 833 (15,4)	225 517 (43,7%)

Коефіцієнти злочинності – співвідношення кількості злочинів і осіб, які їх вчинили, до чисельності населення країни або її відповідного регіону з розрахунку на заздалегідь обумовлену кількість населення (на 100 тис., 10 тис., або на 1 тис. осіб).

Виділяють два види коефіцієнтів злочинності:

1. *Коефіцієнт інтенсивності злочинності (або коефіцієнт за фактами)* – співвідношення кількості злочинів до заздалегідь обумовленої чисельності населення регіону. Визначається за формулою:

$$K_{iz} = K_z / \text{Ч}_n * \text{ЗОЧН},$$

де. K_z – де кількість злочинів; Ч_n – чисельність населення регіону; ЗОЧН – заздалегідь обумовлена чисельність населення.

2. *Коефіцієнт злочинної (кримінальної) активності населення (або коефіцієнт за особами)* – відношення числа осіб, які скоїли злочини, до заздалегідь обумовленої чисельності населення регіону у віці від 14 років. Визначається за формулою:

$$K_{\text{злоч.акт}} = K_{\text{злоч}} / \text{Ч}_n \text{ від 14 років} * \text{ЗОЧН},$$

де $K_{\text{злоч}}$ – кількість осіб, які скоїли злочини; Ч_n – чисельність населення регіону; ЗОЧН – заздалегідь обумовлена чисельність населення.

Обидва вказані коефіцієнти можуть бути розраховані по відношенню як до злочинності в цілому, так і до окремих видів (груп) злочинів.

Структура злочинності – співвідношення окремого виду або групи злочинів до всієї маси злочинності у тому або іншому регіоні за конкретний період. Визначає будову злочинності, її внутрішній склад і характеризує злочинність з якісного боку. Виражається у відсотках та розраховується за формулою:

$$C_z = V_{zл} / Z * 100\%,$$

де Z – вся злочинність, $V_{zл}$ – вид (група) злочинів.

Структура злочинності може бути побудована за різними груповими підставами: 1) соціально-демографічними; 2) кримінально-правовими; 3) кримінологічними.

Динаміка злочинності – показник, що відображає її рух/розподіл у часі (зростання, зниження, стабілізація). Даний показник є комплексним, що характеризує злочинність з кількісного та якісного боків, оскільки зміна

злочинності впродовж певного часу визначається шляхом встановлення рівня і структури злочинності теперішнього часу або іншого періоду до рівнів і структури за попередні періоди.

При дослідженні злочинності в динаміці використовують декілька видів аналізу: *поточний* (співставлення даних про злочинність за рік з даними за попередні роки); *систематичний* (злочинність аналізується послідовно по роках, при цьому виділяються часові періоди (п'ятирічні, десятирічні) або періоди, що відповідають певним етапам розвитку суспільства, – перебудови, реформи тощо); *аналіз сезонних коливань*, якщо в цьому є необхідність (курортні міста, туристичні центри, поселення, для яких характерна сезонна міграція).

Географія – закономірність поширення злочинності в просторі. Студенти повинні вміти пояснювати загальну тенденцію, що склалася в Україні вже досить давно та існує зараз: рівень злочинності знижується з південного сходу до заходу.

Екологія – закономірності розподілу злочинності залежно від середовища перебування (наприклад, даний показник вивчає вплив урбанізації на рівень злочинності).

Геометрія злочинної поведінки (кримінальна топологія) – індивідуальний показник, що розглядає, як фізичні характеристики середовища, місце, час, спосіб, обстановка впливають на вчинення злочину.

Ціна злочинності – розмір шкоди, заподіяної злочинністю суспільству (це економічні, моральні, соціальні та інші небезпечні або шкідливі наслідки). Ціна злочинності виражається в прямих та непрямих збитках, що нанесено суспільству. Прямі збитки майнового (матеріального характеру) обчислюються в грошовому вираженні. До непрямих збитків від злочинності відносять кошти, що витрачає держава на протидію злочинності (наприклад, утримання місць позбавлення волі, фінансування програм запобігання окремим видам злочинності тощо).

При вивченні даної теми студенти повині знати, що зареєстрована злочинність не відображає справжню криміногенну ситуацію в країні, оскільки більшість злочинів знаходяться поза офіційною статистикою, тобто є латентними (за даними різних вчених їх кількість сягає двох третин, а часом і трьох чвертей від загального числа зареєстрованих злочинів в країні). Латентна злочинність – це сукупність прихованих, неврахованих, незареєстрованих у встановленому порядку злочинів. У кримінології виділяють три види латентності: природну, штучну та суміжні ситуації. В залежності від рівня латентності усі злочини умовно можна розділити на три групи: 1) злочини з високим рівнем латентності (корупційні злочини); 2) злочини з середнім рівнем латентності (крадіжки); 3) злочини з низьким рівнем латентності (вбивства, тяжкі тілесні ушкодження).

Слід уміти застосовувати різні методи розрахунку латентної злочинності, зокрема: віктимологічні опитування населення; опитування експертів у галузі попередження злочинності та населення в цілому; економічний аналіз діяльності підприємств під час виробництва продукції у порівнянні з кількістю сировини та енергії, що ними споживається; статистичний (розрахунок індексу латентності) тощо.

Питання семінарського заняття

1. Проблеми визначення злочинності в кримінологічній науці.
2. Ознаки, характеристики та функції злочинності.
3. Показники злочинності: поняття та система.
4. Статистичний аналіз злочинності в Україні: стан, динаміка, структура, географічні закономірності її розповсюдження.
5. Латентна злочинність: поняття та значення для аналізу злочинності. Методика аналізу латентності.
6. Регіональні та світові тенденції злочинності

Практичне завдання

1. На підставі аналізу підходів до визначення злочинності оцініть можливість та доцільність такого визначення в законі.
2. Використовуючи офіційні статистичні дані звітностей судових або правоохоронних органів, складіть графік динаміки злочинності в Україні за роки незалежності та опишіть тенденції.
3. Охарактеризуйте структуру злочинності в зарубіжних країнах (за власним вибором) та порівняйте її із сучасною структурою злочинності в Україні. Поясніть розбіжності.

Питання для самостійної роботи

1. Географія злочинності. Регіональні особливості злочинності в Україні.
2. Сучасні проблеми статистичного аналізу злочинності.
3. Кримінологічний аналіз злочинності в Україні в радянський період: стан, динаміка, структура, географічні закономірності її розповсюдження.
4. Злочинність як соціально-правовий феномен.
5. Економічна функція злочинності.
6. Інтегративна функція злочинності та відносна масовість злочинності.
7. Культурологічна функція злочинності та здатність злочинності до самовідтворення.
8. Новаторська функція злочинності.

Рекомендовані теми рефератів

1. Основні підходи до визначення поняття злочинності в кримінології.
2. Девіації та злочинність.
3. Злочинність як різновид соціальної практики.
4. Злочинність, злочин, злочинна діяльність: співвідношення понять.
5. Латентна злочинність та її види.

6. Коефіцієнти злочинності та їх практичне значення.
7. Україна на «кримінальний» карті світу.
8. Злочинність в Україні та економічно розвинутих державах: порівняльний аналіз.

Література:

1. Березовський А. А. Сучасні тенденції злочинності в Україні: кримінологічний аналіз / А. А. Березовський // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 46. – С. 341-346.
2. Гилинский Я. И. Девиантность, преступность, социальный контроль. Избранные статьи / Я. Г. Гилинский. – СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 322 с.
3. Джужа О. М. Основні показники злочинності: міжнародний і вітчизняний досвід / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Кулик // Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 1. – С. 37-42.
4. Дрьомін В. М. Злочинність як соціальна практика: інституціональна теорія криміналізації суспільства / В. М. Дрьомін : монографія. – Одеса : Юридична література, 2009. – 616 с.
5. Дрьомін В. М. Інституціональна методологія дослідження механізму відтворення злочинності / В. М. Дрьомін // Правове життя сучасної України : Матер. міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (20-21 травня 2011 р., м. Одеса), 2011. – Т. 2. – С. 264-266.
6. Дрьомін В. М. Праксеологічний підхід до пізнання злочинності / В. М. Дрьомін // Шлях до кримінології : пам'яті Анатолія Петровича Закалюка : зб. матер. 2010. – С. 104-126.
7. Зелинская Н. А. Международные преступления и международная преступность / Н. А. Зелинская. – О. : «Юридична література», 2006. – 365 с.
8. Злочинність в Одеській області : Доповідь / Держкомстат України. – Одеса : ГУСОО, 2010. – 15 с.
9. Злочинність в Одеській області : Доповідь / Держкомстат України. – Одеса : ГУСОО, 2012. – 15 с.
10. Злочинність: поняття та види / П. Д. Біленчук, А. П. Гель,

- М. Т. Задояний, Л. В. Мошняга // Економіка, фінанси, право. – 2010. – № 11. – С. 28-31.
11. Ігнатів О. М. Щодо рівня злочинності в Україні в цілому та рівня кримінального насильства зокрема / О. М. Ігнатів // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 289-295.
 12. Квашиш В. Цена преступности как криминологическая проблема / В. Квашиш // Уголовное право. – 2008. – № 6. – С. 94-102.
 13. Кулик О. Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання : монографія / О. Г. Кулик. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 288 с.
 14. Литвак О. Латентна злочинність: деякі аспекти // Право України. – 2003. – № 12. – С. 63-64.
 15. Лунеев В. В. Преступность XX века: мировые, региональные и российские тенденции / В. В. Лунеев ; [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 912 с.
 16. Олькова О. А. Тенденции преступности в России и Украине: сравнительное криминологическое исследование / О. А. Олькова // Актуальные проблемы правоведения. – 2011. – № 4. – С. 103-106.
 17. Оноколов Ю. П. Возникновение понятия латентности преступлений в российской криминологии / Ю. П. Оноколов // Закон и право. – 2010. – № 8. – С. 62-66.
 18. Попович В. Теоретико-методологічний рівень розробки проблеми латентності злочинів / В. Попович // Право України. – 1999. – № 11. – С. 106-111.
 19. Преступность среди социальных подсистем. Новая концепция и отрасли криминологии / под ред. докт. юрид. наук, профессора Д. А. Шестакова. – СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2003. – 353 с.
 20. Сосніна О. Злочинність як об'єкт криминологічного дослідження / Ольга Сосніна // Публічне право. – 2011. – № 4. – С. 379-386.
 21. Сташиш В. Основні тенденції сучасної злочинності в Україні / В. Сташиш // Ежегодник украинского права: сб. науч. трудов. 2009. – № 1. – С. 229-247.
 22. Тимчук О. Л. Злочинність у сучасному світі: криминологічний аналіз / О. Л. Тимчук // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 11. – С. 84-91.

ТЕМА 3
ДЕТЕРМІНАЦІЯ ЗЛОЧИННОСТІ.
КРИМІНОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ
ПОЯСНЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ.
СУЧАСНІ ФАКТОРИ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Методичні рекомендації

При вивченні даної теми потрібно мати на увазі, що питання про причини та умови злочинності вважається одним із найважливіших і найскладніших у кримінології. Адже вплив на злочинність неможливий без розуміння особливостей її детермінації, тих механізмів, що зумовлюють її виникнення і розвиток. При поясненні детермінації злочинності в кримінології потрібно виходити з діалектичного положення про загальні взаємозв'язки між явищами, теоретичною базою і методологічним принципом вивчення причин злочинності, в тому числі з розуміння злочинності як продукту суспільства, що має відносну самостійність, власні закономірності розвитку і здатність зворотного впливу на соціальне середовище, яке її породило. Тому процес детермінації злочинності повинен аналізуватися як складний процес взаємодії різних форм причинних та інших (функціональних, статистичних, системно-структурних тощо) зв'язків.

При цьому потрібно розрізняти причини злочинності (деструктивні явища, які її породжують) і умови злочинності (безпосередньо не породжують злочинність (наслідок), але слугують певними обставинами, що сприяють її виникненню та існуванню, тобто в певний спосіб впливають на розвиток причинного зв'язку, сприяючи чи не перешкоджаючи породженню злочинності).

При класифікації причин та умов злочинності необхідно звернути увагу на те, що класифікація причин і умов

злочинності здійснюється за декількома критеріями: за природою (об'єктивні та суб'єктивні); за рівнем функціонування (причини та умови злочинності в цілому; причини та умови окремих груп і видів злочинів; причини та умови скоєння окремого злочину); за змістом і способом дії (економічні; ідеологічні; організаційні; правові; психологічні); за джерелами.

При вивченні даної теми студентам слід звернути увагу на те, що єдності в розумінні детермінації злочинності серед дослідників немає як в процесі розвитку кримінології, так і в сучасних кримінологічних дослідженнях. Підходи до пояснення злочинності, що склалися в науці, є досить різноманітними та іноді суперечливими.

Студенти повинні засвоїти принципову різницю між підходами до пояснення детермінації злочинності. Так, з позиції розуміння причинності злочинності в межах класичної школи кримінального права (Ч. Беккарія, І. Бентам та ін.) відбувся перехід від панівних раніше уявлень про надприродні сили, як такі, що визначають поведінку особи, в тому числі злочинну, до концепції свободної волі людини та її умислу. В її межах вперше склалася відносно повна система кримінологічних поглядів.

Позитивістська методологія в кримінології пов'язана з переходом від концепції свободної волі до концепції причинності злочину. На її базі склалися біологічний, психологічний та соціологічний підходи до пояснення криміногенної детермінації.

Зауважимо, що представники біологічного та психологічного напрямків у центр пояснення злочинності ставлять особистісні риси людини, яка вчиняє злочин, а представники соціологічного напрямку вважають злочинність продуктом соціальних передумов. Так, біологічний підхід трактує злочинність через природну, вроджену властивість певних індивідуумів (Ч. Ломброзо);

конституціональну (Е. Кречмер; У. Шелдон); расову (Е. Хутен); хромосомну (П. Джекобс); ендокринну схильність і т.і. До цього ж напрямку тяжіє напрям, що отримав назву клінічної кримінології, представники якого пояснювали делінквентну поведінку особи хворобливим станом (Ж. Пінатель, Ф. Граматика, Б. ді Туліо).

Теорії соціологічного напрямку, навпаки, пояснюють походження злочинності через певні соціальні механізми. Ці соціальні механізми можуть бути різними: соціальна дезорганізація і аномія (Е. Дюркгейм; Р. Мертон); наслідування і соціальне навчання (Г. Тард; Е. Сатерленд); інтеракційні механізми стигматизації (Е. Лемерт, Г. Бекер, К. Еріксон) та конфлікту (Г. Зіммель, Д. Волд); економічні процеси (К. Маркс; Я. Тейлор, П. Валтон та Д. Янг); культурологічні фактори (Т. Селлін; А. Кoen); віктимологічні умови (Г. фон Гентіг; Б. Мендельсон).

Студентам необхідно засвоїти питання про практичне значення розуміння детермінації злочинності. Адже саме теорії детермінації злочинності слугують теоретичним підґрунтям для побудови концептуальних напрямків протидії злочинності.

При характеристиці сучасних факторів злочинності корисно враховувати думки різних вчених. При цьому варто, застосовуючи системний підхід, мати на увазі, що детермінація злочинності повинна аналізуватися як взаємодія об'єктивних та суб'єктивних факторів, залежність причин та умов злочинності від конкретних соціальних умов.

Причини та умови злочинності є самі по собі системою зв'язків і знаходяться у складній взаємодії із системою злочинності як комплексного соціально-правового явища, що вивчається за певний історичний проміжок часу. У зв'язку з цим важливо з'ясувати із системних позицій поняття причин і умов злочинності та види її детермінації.

Детермінація злочинності опосередкована взаємодією різних форм зв'язків (Н.Ф. Кузнєцова). Крім того,

злочинності як самокерованій системі властиві механізми розширеної самодетермінації (В.Є. Емінов, В.Н. Кудрявцев).

Характеризуючи особливості пояснення злочинності в Україні в сучасний період, слід мати на увазі необхідність такого аналізу у взаємодії з актуальними процесами соціального буття та особливостями соціальної психології. Так, має значення аналіз ролі економічних відносин, які склались у державі, їх неупорядкованості та нестабільності. Серед основних причин економічного фактору злочинності останніх десятиріч, які вирізняються своїм масштабом та суттєво вплинули на стан і динаміку злочинності, називають скорочення внутрішнього валового продукту, безробіття і подальше масове зубожіння населення, знецінення грошових вкладів населення, незбалансованість господарського механізму, вади та недоліки економічної політики, характер розподільницьких відносин, прийняття державою недосконалого та суперечливого законодавства і відсутність ефективного контролю за його дотриманням, масові порушення, що супроводжували процес проведення приватизації тощо; низький рівень матеріального забезпечення деяких груп населення, високий рівень економічного розшарування між різними верствами населення (при практичній відсутності «середнього» класу, що є зазвичай опорою стабільності). Ці фактори стимулюють соціальні конфлікти, що породжують злочинність.

Велике значення мають політичні фактори. Радикальна зміна політичної системи в Україні у 1991 р. та поступова поява політиків нового типу характеризуються конфліктністю політичного життя суспільства. Причому процес здобуття та утримання політичної влади в державі супроводжується вчиненням злочинів.

Потрібно мати на увазі значну роль організаційно-управлінських, ідеологічних та інших соціальних факторів: поглиблення соціального розшарування суспільства, демографічна та медикодемографічна ситуація

в країні, що характеризується негативними кількісними і якісними змінами населення; нелегальна міграція, урбанізація, прогалини в ідеологічному та культурному вихованні населення; недоліки в діяльності правоохоронних органів, їх низька ефективність у боротьбі зі злочинністю; корупція в правоохоронних органах.

Значний вплив на стан злочинності, насамперед, її організованих форм, здійснюють глобалізаційні процеси. Пряме відношення до стимулювання злочинності мають наркотизація та алкоголізація населення, насамперед, підлітків та молоді.

При характеристиці сучасного детермінаційного комплексу злочинності студенти повинні звернути увагу на важливі явища соціально-психологічного характеру, які мають безпосередній вплив на стан злочинності. До них відносять, наприклад, наростаючі настрої соціального відчуження, ворожого ставлення до більш заможних членів соціуму, які виникли внаслідок різких процесів розшарування суспільства внаслідок соціально-політичних перетворень, наростаюча аномічність суспільної свідомості. Депресивні настрої та високий рівень тривожності людей, зниження настроїв соціального оптимізму, велика роль у формуванні яких може бути відведена сучасним ЗМІ; деморалізація певних соціальних груп населення; розповсюдження споживацької психології; екстремістських поглядів.

Питання семінарського заняття

Заняття 1

1. Поняття та класифікація причин і умов злочинності.
2. Пояснення злочинності з позиції класичної школи кримінального права.
3. Антропологічний напрямок у поясненні злочинності.
4. Психологічний підхід до пояснення злочинності.
5. Клінічна кримінологія.

Заняття 2

1. Теорія аномії.
2. Теорія диференційованого зв'язку.
3. Теорія стигматизації.
4. Економічний детермінізм у поясненні злочинності.
Критична кримінологія
5. Віктимологічна теорія.
6. Причини та умови злочинності в сучасній Україні.
 - протиріччя суспільного розвитку та злочинність;
 - соціальні процеси (урбанізація, міграція, маргіналізація);
 - глобалізаційні фактори;
 - дисфункції соціальних інститутів;
 - організаційно-управлінські та соціально-економічні криміногенні умови;
 - деформації правосвідомості;
 - віктимізація населення та злочинність.

Питання для самостійної роботи

1. Комплексний підхід до вивчення причин злочинності.
2. Багатофакторний аналіз причин злочинності.
3. Теорія віддаленої та безпосередньої причини.
4. Основні підходи до вивчення причин та умов злочинності у вітчизняній кримінології (А. Б. Сахаров, В. М. Кудрявцев, І. І. Карпець, А. М. Яковлев, А. І. Долгова, Н. Ф. Кузнецова, Я. І. Гілінський, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський та інш.).
5. Діалектика взаємодії причин та умов злочинності у вітчизняній кримінології.

Рекомендовані теми рефератів

1. Злочинність та безробіття.
2. Злочинність та міграція населення.
3. Маргіналізація та злочинність.
4. Урбанізація та злочинність.
5. Глобалізація і злочинність.

6. Можливості теології в поясненні злочинності.
7. Концепція «класичної школи» причин злочинності (Ч. Бекарія, І. Бентам).
8. Марксистський підхід до визначення причин та умов злочинності. Критична кримінологія.
9. Теорія «конфлікту» (У. Чембліс, Е. Волд, Д. Дарендорф).
10. Теорія «аномії» (Е. Дюркгейм, Р. Мертон) та тенденції злочинності в Україні.
11. Теорія субкультур та злочинність неповнолітніх.
12. Теорія конфлікту культур і національно-етнічні конфлікти та злочини.
13. Концепція стигматизації (Г. Бекер) та тенденції групової та рецидивної злочинності.
14. Соціальна диференціація та злочинність.
15. Теорія диференційного зв'язку (Е. Сатерленд) та інші інтеракціоністські теорії і тенденції злочинності в Україні.
16. Злочинність та засоби масової інформації.
17. Віктимологічні детермінанти злочинності в Україні.

Література

1. Аналитический обзор научных статей по проблемам причин преступности [Электронный ресурс] // Одесский информационно-аналитический центр по изучению организованной преступности и коррупции при Национальном университете «Одесская юридическая академия». – Режим доступа до сайту: <http://inter.criminology.onua.edu.ua/?p=2797>
2. Антонян Ю. М. Почему люди совершают преступления. Причины преступности. / Ю. М. Антонян. – М. : ИД «Камерон», 2006. – 304 с.
3. Бойков А. Преступность как форма социального протеста / А. Бойков // Мировой судья. – 2007. – № 5. – С. 16-18.
4. Вишневецкая К. В. Урбанизация и ее влияние на процессы виктимизации населения / К. В. Вишневецкая // Юридический мир. – 2006. – № 3. – С. 65-70.

5. Гилинский Я. И. Глобализация, девиантность, социальный контроль: сборник статей / Я. И. Гилинский. – СПб. : Изд-во ДЕАН, 2009. – 331 с.
6. Гофман М. Преступность – бизнес другим путем / М. Гофман // Политика и общество : Научный гуманитарный журнал. – 2008. – № 10. – С. 4-15.
7. Даньшин И. Н. Преступность: понятие и общая характеристика, причины и условия : учеб. пособие / И. Н. Даньшин. – Киев : УМК ВО, 1988. – 69 с.
8. Дрьомін В. М. Злочинність як соціальна практика: інституціональна теорія криміналізації суспільства / В. М. Дрьомін: монографія. – Одеса: Юридична література, 2009. – 616 с.
9. Иншаков С. М. Зарубежная криминология / С. М. Иншаков. – М. : Изд. группа ИНФРА. М-НОРМА, 1997. – 374 с.
10. Косарев В. Н. Современная криминология о причинах и условиях преступности / В. Н. Косарев // Современное право. – 2010. – № 1. – С. 79-81.
11. Костенко О. М. Культура і закон у протидії злу / О. М. Костенко. – К., 2008. – 352 с.
12. Кудрявцев В. Н. Преступность и нравы переходного общества / В. Н. Кудрявцев. – М.: Гардарики, 2002. – 238 с.
13. Кузнецова Н. Ф. Проблемы криминологической детерминации / Н. Ф. Кузнецова ; под ред. В. Н. Кудрявцева. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 208 с.
14. Литвак О. М. Злочинність, її причини та профілактика / О. М. Литвак. – Київ : Україна, 1997. – 167 с.
15. Федоренко Д. Про особливості рівня злочинності в урбанізованих регіонах України / Д. Федоренко // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 4 (35). – С. 208-218.
16. Филонов В. П. Причины преступности / В. П. Филонов. – Днепропетровск, 1996. – 200 с.
17. Чечель Н. О. Поняття причинності в кримінології: деякі аспекти [Електронний ресурс] / Н. О. Чечель // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 963–966. – Режим доступу до журналу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11cnokda.pdf>.
18. Черныш О. В. К вопросу об идеологических основах понимания природы преступности учеными в СССР и странах Восточной Европы / О. В. Черныш // Вестник

Российской правовой академии. – 2011. – № 3. – С. 77-80.

19. Шакур В. І. Урбанізація і злочинність : моногр. / В. І. Шакур. – К. : Укр. акад. внутр. справ, 1996. – 256 с.
20. Эминов В. Е. Социальный и нравственно-психологический причинные комплексы преступности / В. Е. Эминов // Lex Russica: научн. труды Моск. гос. юрид. академии. – 2006. – № 6. – С. 1232-1240.
21. Шур Э. М. Наше преступное общество : Социальные и правовые источники преступности в Америке / Э. М. Шур ; [пер. с англ. Ю. А. Неподаева] ; ред., предисл. В. Н. Кудрявцев. – М. : Прогресс, 1977. – 326 с.

ТЕМА 4

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНILI ЗЛОЧИНИ

Методичні рекомендації

При вивченні даної теми студенти повинні з'ясувати сутність поняття «особистість особи, яка вчиняє злочин», знати його співвідношення з такими поняттями, як «особа злочинця», «криміногенна особистість», «суб'єкт злочину», «особа винного», а також співвідносити зі специфічною якістю «суспільна небезпечність особи». У цьому зв'язку доцільно акцентувати увагу на позиції, що пов'язує розуміння особи злочинця з її провідною соціальною діяльністю (А. Ф. Зелінський, А. І. Долгова).

Вивчаючи кримінологічну характеристику осіб, які вчиняють злочини, студенти повинні диференціювати це поняття з поняттям особи злочинця як системи соціальних і психічних властивостей, що обумовлюють її суспільну небезпеку та детермінують скоєння злочину. Об'єктом кримінологічного вивчення є окремі особи, які скоюють злочини (наприклад, при біографічному їх дослідженні); різні контингенти осіб, які вчиняють злочини (неповнолітні, рецидивісти, корисливі тощо); різні кримінологічні типи осіб. При дослідженні слід враховувати осіб, які фактично вчиняють злочини, а не лише тих, відносно яких обвинувальний вирок суду набрав законної сили. Не можна забувати, що нерідко уникають кримінальної відповідальності або взагалі не виявляються найбільш досвідчені, організовані і професійні злочинці. Тому робити висновки про характеристики осіб, які вчинили злочини, лише на основі матеріалів кримінальних справ, кримінальної статистики — це означає не врахувати багато важливих моментів, що визначають фактичну злочинність у її розвитку.

Студентам слід мати на увазі, що вивчення кримінологічних особливостей осіб, які вчиняють злочини, не може бути вичерпним дослідженням всієї складної комплексної проблеми людини і її діяльності. Вивчення відбувається в рамках так званого часткового детермінізму, коли розкриття детермінант свідомо неповне з точки зору філософії, всіх наук про людину і суспільство. Повнота тут відносна, прив'язана до предмету і методів кримінології.

За допомогою аналізу спеціальної літератури студенти повинні вивчити дискусійне питання про співвідношення природного та соціального в особистості людини, яка вчиняє злочин. Через це студент повинен визначити своє ставлення до даної проблеми і уміти пояснити, яким чином властивості особи, які мають біологічний характер (ознаки статі, віку, фізичного і конституційного стану, темпераменту, здібностей та ін.) впливають на злочинну поведінку; які соціальні чинники чинять вплив на особу та її поведінку, детермінуючи злочин. При вивченні злочинної поведінки особи необхідно враховувати значення біологічних детермінант, оскільки від них теж залежить, що людина засвоїть від середовища, в якому вона перебуває і розвивається. Біологічні особливості людини мають значення для вибору нею лінії поведінки, вони можуть визначити її підвищену схильність до злочинної (антисуспільної) реакції на конкретну обстановку і при подальшому закріпленні в цілому визначити стереотип особистості та постійну лінію поведінки. Разом з тим біологічні властивості можуть взагалі не проявитись протягом цілого життя людини, якщо вона не опиниться в конкретній життєвій ситуації, що послужить поштовхом до вчинення певних дій. Значення біологічних факторів у процесі виникнення девіантної поведінки особи не слід переоцінювати.

Слід розібратися також в основних властивостях і ознаках особистості особи, яка вчиняє злочин, що

становлять її структуру і виражаються в складових її кримінологічній характеристиці.

При розгляді цього питання потрібно мати на увазі, що найбільш поширеним у вітчизняній кримінології є виділення шести груп ознак. Ці ознаки в тих або інших поєднаннях зустрічаються в роботах різних авторів: 1) соціально-демографічні ознаки; 2) кримінально-правові ознаки; 3) соціальні прояви в різних сферах життєдіяльності, або соціальні зв'язки; 4) етичні властивості; 5) психологічні ознаки; 6) фізичні (біологічні) характеристики (А. І. Долгова; А. Ф. Зелінський, Ю. М. Антонян, П. С. Дагель, Н. С. Лейкіна, А. Б. Сахаров, Б. С. Волкова та ін.).

При цьому особистість вивчається одночасно в двох аспектах: з одного боку, як об'єкт соціальних зв'язків і впливів, з іншого — як суб'єкт, здатний до активної, цілеспрямованої, перетворюючої діяльності. Особливу увагу слід приділити проблемі аналізу спрямованості особи злочинця, антигромадської установки, акцентуації характеру і темпераменту особи, що впливають на формування злочинної поведінки. Студент повинен перерахувати і охарактеризувати кожен з цих ознак окремо.

Логічним завершенням вивчення даної теми повинна бути класифікація (групування осіб, які вчиняють злочини, за одним простим критерієм) та типологія (групування за складними комплексними критеріями). Це розділення осіб на певні групи (типи), кожна з яких володіє сукупністю лише для неї характерних ознак. Саме в типології відбувається конкретизація структурних особливостей особистості особи, яка вчиняє злочин.

За глибиною та стійкістю антисоціальності особи найчастіше виокремлюють такі типи злочинців:

- випадкових злочинців — осіб, які вперше вчинили злочин унаслідок випадкового збігу обставин у супереч загальній позитивній характеристиці всієї їхньої попередньої поведінки (для них злочин — не домінуюча лінія поведінки, не закономірний результат криміногенної

взаємодії особистості та середовища, а радше, прикрий (хоча й винний) епізод їхнього життя);

- ситуаційних злочинців – осіб, які вперше вчинили злочин, не встоявши перед впливом несприятливих зовнішніх факторів формування та життєдіяльності особистості, однак в цілому характеризуються більше позитивно, ніж негативно (при цьому припускаються аморальних вчинків);

- злісних злочинців – осіб, які вчинили декілька злочинів і перебувають у стійкій опозиції до суспільства (для деяких з них злочин став професією);

- особливо злісних злочинців – осіб, котрі вчиняють тяжкі й особливо тяжкі злочини (до них належать й усі ті, хто вчиняє злочини у складі організованих груп і злочинних організацій).

За змістом мотивації вчинених злочинів виокремлюють такі типи:

- насильницькі (агресивні), які посягали на життя, здоров'я, честь і гідність людини (з агресивно-зневажливим ставленням до людини та її найважливіших благ) – це вбивці, гвалтівники, хулігани, засуджені за вандалізм;

- корисливі, котрі вчинили крадіжки та розкрадання майна ненасильницькими способами – корупціонери, контрабандисти, фальшивомонетники та ін.;

- корисливо-насильницькі (з корисливо-егоїстичною мотивацією, пов'язаною з ігноруванням принципу соціальної справедливості та чесної праці) – бандити, грабіжники, рекетири, крадії, наймані вбивці;

- злісні соціально дезорганізовані типи (з індивідуалістично-анархічним ставленням до різних соціальних інститутів, своїх громадських, службових, сімейних та інших обов'язків) – порушники правил адміністративного нагляду, порушники правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою та ін.;

- необережні (з легковажно-безвідповідальним ставленням до виконання різних правил техніки безпеки) – особи, які вчинили злочини з необережності.

За типами психологічної готовності до вчинення злочину злочинців поділяють на:

- «ігровий» тип – задоволення потреби стосується не тільки результату, отриманого від злочину, а й самого процесу вчинення злочину;

- «звичний» тип – вихідна готовність до вчинення злочину, звичність кримінальної поведінки, упевненість в успіху злочину;

- «обережний» тип – вчиняє злочин лише при дуже сприятливому збігу обставин;

- «невпевнений» тип – характеризується внутрішньо конфліктним способом прийняття рішення, злочин як вихід з проблеми, яку неможливо вирішити законним шляхом;

- «імпульсивний» тип – схильність до вчинення злочину виникає як емоційна реакція на певну життєву ситуацію;

- «конформний» тип – вчинення злочину виникає як результат впливу інших осіб.

Проблема розуміння особистості особи, яка вчиняє злочин, є проблемою, що визначає «етичне обличчя» системи кримінальної юстиції. Адже від того, яка модель буде закладена в розумінні особи злочинця, залежить не лише ефективність профілактики злочинів, але і вся спрямованість і жорсткість репресивного апарату, тому студенти повинні виразно уявляти собі, як той або інший підхід до розуміння даної проблематики відбивається на політиці боротьби із злочинністю в країні, на обмеженні прав людини.

Питання семінарського заняття

1. Проблема визначення поняття особистості злочинця, розмежування із поняттям «особа, яка вчинила злочин» та іншими суміжними.

2. Дискусія про співвідношення соціального та біологічного в особистості злочинця.
3. Структура особистості особи, яка вчинила злочин.
4. Характеристика осіб, які вчинили злочини, в сучасній Україні (за офіційними статистичними даними).
5. Класифікація та типологія осіб, які вчинили злочини.

Практичне завдання: охарактеризуйте структуру особи, яка вчинила злочин, за матеріалами кримінального провадження (кримінальної справи).

Питання для самостійної роботи

1. Дискусія про суспільну небезпечність особистості злочинця.
2. Психологія осіб, які вчинили злочин.
3. Типологія осіб, які вчиняють злочини, та її практичне значення.
4. Вплив характеристик особистості злочинця на індивідуалізацію покарання.

Рекомендовані теми рефератів

1. Акцентуована особистість та особистість злочинця.
2. Соціально-рольові характеристики особи, яка вчинила злочин.
3. Кримінально-правові характеристики особи, яка вчинила злочин.
4. Особистість злочинця та суміжні поняття.
5. Криміногенна особистість.
6. Антропологічні особливості особистості злочинця.
7. Фізіологічні особливості особистості злочинця.
8. Психіатричні особливості особистості злочинця.
9. Генетичні особливості особистості злочинця.
10. Класифікація злочинців за ступенем суспільної небезпеки.

Література

1. Аналітичний огляд наукових статей з проблем вивчення особи злочинця [Електронний ресурс] // Одесский информационно-аналитический центр по изучению организованной преступности и коррупции при Национальном университете «Одесская юридическая академия». – Режим доступу до сайту: // <http://inter.criminology.onua.edu.ua/?p=2828>
2. Білоус В. Т. Особистість злочинця як об'єкт кримінологічного та психологічного дослідження / В. Т. Білоус, Г. М. Бірюков // Актуальные проблемы криминологии и криминальной психологии: сб. науч. ст. – 2007. – С. 84-89.
3. Валуїська М. Ю. К вопросу о типологии лиц, совершивших умышленные убийства при отягчающих обстоятельствах / М. Ю. Валуїська // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ. – 2000. – Вип. 2. – С. 140-146.
4. Голик Ю. В. Случайный преступник / Ю. В. Голик ; ред. В. Д. Филимонов. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 1984. – 166 с.
5. Головкін Б. Типологія сімейно-побутових насильницьких злочинців / Б. Головкін // Вісник Академії правових наук України. Збірник наукових праць. – Харків. – 2004. – № 1(36). – С. 177-185.
6. Дубинин Н. П. Генетика, поведение, ответственность: (О природе антиобщественных поступков и путях их предупреждения) / Н. П. Дубинин, И. И. Карпец, В. Н. Кудрявцев. – М. : Политиздат, 1982. – 304 с.
7. Дьоменко С. В. Спірні питання визначення поняття «особистість злочинця» / С. В. Дьоменко // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 45 : Міжнар. наук. конф., присвяч. пам'яті О. В. Сурілова, ОНЮА, 2008 р. – С. 348-352.
8. Женунтій В. І. Поняття особистості злочинця в теорії вітчизняної кримінології / В. І. Женунтій // Держава та регіони. Науково-виробничий журнал. Серія: Право. – 2009. – № 2. – С. 61-65.
9. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки / А. П. Закалюк. – Київ: Видавничий Дім «ІнЮре», 2007. – 424 с.

10. Зелинский А. Ф. Криминальная психология: Научно-практическое издание / А. Ф. Зелинский. – К. : Юринком Интер, 1999. – 240 с.
11. Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения / К. Е. Игошев. – Горький : Горьк. высш. школа МВД СССР, 1974. – 168 с.
12. Костенко О. М. Воля і свідомість злочинця (дослідження із застосуванням принципу натуралізму) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримін. право та кримінологія; кримін.-викон. Право» / Костенко Олександр Миколайович ; Київський ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – К., 1995. – 46 с.
13. Криминальная мотивация / Ю. М. Антонян, В. В. Гульдман, В. Н. Кудрявцев [и др.] ; отв. ред. В. Н. Кудрявцев. – М. : Наука, 1986. – 302 с.
14. Мельник П. Психологічні механізми девіантної поведінки / П. Мельник, І. Лановенко // Право України. – 2000. – № 4. – С. 90–92.
15. Мельничок В. Криміналістична характеристика соціально-психологічних ознак особистості злочинця / В. Мельничок // Юридична Україна : Щомісячний правовий часопис. – 2008. – № 11. – С. 97-102.
16. Механизм преступного поведения / Ю. М. Антонян, П. С. Дагель, О. Л. Дубовик [и др.] ; отв. ред. В. Н. Кудрявцев. – М.: Наука, 1981. – 248 с.
17. Попович О. В. Особа злочинця як об'єкт філософсько-правового дослідження / О. В. Попович // Митна справа. – 2012. – № 2(80), частина 2, книга 1. – С. 159-165.
18. Попович О. В. Особистість злочинця як соціально-психологічне поняття / О. В. Попович // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія» : зб. наук. праць. – 2012. – Вип. № 1. – С. 40-50.
19. Протасевич А. А. Криминологическая типология личности преступника в местах лишения свободы / А. А. Протасевич, Е. В. Чигрина, О. В. Зверева-Каминская // Криминологический журнал : Ежеквартальный журнал. – 2013. – № 2. – С. 28-33.
20. Чечель Н. О. Особа злочинця у кримінології: поняття та типологія / Н. О. Чечель // Митна справа. – 2011. – № 3(75), частина 2. – С. 159-164.

ТЕМА 5

ІНДИВІДУАЛЬНА ЗЛОЧИННА ПОВЕДІНКА, ЇЇ ПРИЧИНИ ТА МЕХАНІЗМ

Методичні рекомендації

У теорії кримінології в якості причин та умов індивідуальної злочинної поведінки розуміють взаємодію об'єктивних обставин, які сприяють вчиненню злочину, та певних властивостей особистості злочинця і його жертви, які створюють суб'єктивні передумови для формування криміногенної ситуації (В.В. Орехов).

Визначальною характеристикою причин та умов індивідуальної злочинної поведінки, що відрізняє їх від факторів злочинності на масовому рівні, виступає *унікальність* конкретного злочину. При вивченні даної теми особливу увагу слід приділити: а) умовам та інститутам соціального становлення особистості та їх значенню у формуванні негативних якостей делінквента, б) поведінці та віктимологічним особливостям жертви, характеру взаємодії зі злочинцем, в) ситуації вчинення злочину.

Зовнішній фактор механізму – конкретна життєва ситуація, у якій відбувається формування та реалізація злочинного наміру. У межах даної теми студент повинен вміти аналізувати різні види ситуацій вчинення злочину: 1) в залежності від джерела виникнення (створена злочинцем, іншими особами, зовнішніми явищами (наприклад, стихійними лихами); 2) за змістом (проблемна, конфліктна тощо); 3) за характером дії (нейтральна, провокуюча, сприятлива, несприятлива тощо).

Криміногенні ситуації в силу фактичного змісту позитивно впливають на формування злочинного наміру,

мети злочину, є сприятливими для досягнення злочинного результату. Такі ситуації часто є мотивуючими і містять у собі «провокуючі» моменти. За джерелами формування криміногенні ситуації можна розділити на три групи: пов'язані з особистістю суб'єкта і його діяльністю; ті, що складаються незалежно від суб'єкта і пов'язані з предметом злочинного посягання; змішані, тобто такі, що виникли в результаті як дій особи, так і інших обставин.

Ситуація звичайно передує злочину, але може і супроводжувати його вчинення. Обставини життя людини, з яких складається конкретна життєва ситуація, досить різні. Це може бути порівняно тривалий стан (наприклад, важка обстановка в сім'ї) або короткочасна подія (наприклад, конфлікт на вулиці), різні вчинки інших людей або становище, що склалося в суспільстві.

Ситуація може охоплювати величезні території (наприклад, при злочинах проти миру і безпеки людства) або обмежуватися квартирою (наприклад, при побутовій сварці). Тривалість ситуації теж різна: від декількох секунд (при дорожньо-транспортній пригоді) до декількох років (конфлікти на ґрунті ревнощів або помсти).

Механізм злочинної поведінки – це зв'язок і взаємодія зовнішніх факторів об'єктивної дійсності і внутрішніх, психічних процесів і станів, що детермінують рішення вчинити злочин, направляють і контролюють виконання цього рішення.

Механізм опосередкований певною послідовністю розвитку злочинних дій (стадій або елементів):

Значення розгляду злочинної поведінки за стадіями (або ланками) полягає у можливості запобігання небажаному розвитку подій на попередніх стадіях.

Мотивація злочинної поведінки визначається як внутрішній процес виникнення та формування мотиву або як сукупність мотивів. При цьому слід пам'ятати, що злочинна активність може бути полімотивованою. Студенти також повинні вміти висловити аргументовану думку щодо так званих безмотивних злочинів.

Головна роль у формуванні мотивів злочинної поведінки належить потребам суб'єкта – матеріальним, безпеки, соціального спілкування (поваги) тощо.

Ще одна причина появи мотиву – це інтерес. Він відрізняється від потреби тим, що передбачає усвідомлення як самої потреби, так і шляху її задоволення. Поряд з потребами та інтересами людини сильне мотивуюче значення мають потяги, емоції та відчуття.

Для того, щоб потреби, інтереси, потяги та емоції переросли у мотив злочину, особа повинна подолати ще один внутрішній бар'єр – систему так званих ціннісних орієнтацій. У якості складових елементів ціннісних орієнтацій виступають моральна та правова свідомість особистості.

Потреби, інтереси, ціннісні орієнтації являють собою внутрішні компоненти особистості, під дією яких формується мотив злочину.

Виходячи із показників сучасного стану злочинності, найбільш розповсюдженим є корисливий мотив злочинної поведінки, хоча для неповнолітніх при вчиненні злочину найхарактернішим є мотив самоствердження.

Кримінологічним дослідженням мотивів злочинів осіб займався В.В. Лунеєв, який виділив шість груп мотивів: 1) політичні; 2) корисливі; 3) насильницько-егоїстичні; 4) анархістсько-індивідуалістичні; 5) легковажно-безвідповідальні; 6) боязливо-малодушні.

Слушною також вбачається класифікація, запропонована А.В. Савченко. Група мотивів злочинів, пов'язана з найважливішими сферами суспільства за

критерієм їх змісту: 1) ідейні (пов'язані зі світоглядом особи); 2) політичні (пов'язані з позицією особи у ставленні до політики, як зовнішньої так і внутрішньої); 3) релігійні (пов'язані з належністю особи до тієї чи іншої конфесії); 4) націоналістичні (пов'язані з крайньою формою у ставленні особи до інших націй і народів) тощо.

За часом виявлення у злочинах можуть бути виділені: 1) мотиви постійного виявлення; 2) мотиви тривалого виявлення; 3) мотиви короткочасного виявлення. Перші виявляються протягом майже всього життя особи і мають своє втілення, як правило, в злочинній діяльності; інші – протягом багатьох років, проте до чи після цього періоду виявляються інші мотиви; треті – протягом обмеженого часового інтервалу (можуть мати місце при вчиненні особою навіть одного злочину).

За силою вияву (тобто за показником виразності непереборного бажання особи вчинити злочин) мотиви злочину виокремлюють: 1) сильні (мають особливо впливовий характер на поведінку особи); 2) помірні (мають середню силу впливу); 3) слабкі (впливають на поведінку особи незначним чином).

За безпосереднім виявом у злочині мотиви бувають: 1) реальні або актуальні (фактично спонукають особу до злочину); 2) потенційні (які сформувалися у особи, але не виявились при вчиненні злочину).

До цієї групи подібні мотиви злочинів за мірою їх домінування: 1) домінуючі (основні); 2) факультативні (додаткові).

Стадія прийняття рішення про вчинення злочину опосередкована взаємодією волі та свідомості, що призводить до формування конкретних намірів та поведінкових рішень. Під волею розуміється свідоме регулювання особою своїх дій і вчинків, що вимагають подолання внутрішніх і зовнішніх труднощів. Вольовий акт характеризується кількістю енергії, що витрачається на виконання цілеспрямованої дії або утримання від неї.

Без нього всі елементи механізму поведінки можуть не спрацювати, і злочин не буде вчинено. Вольові властивості особистості проявляються в її цілеспрямованості, рішучості, наполегливості, витримці, самостійності та ін.

Варто також пам'ятати, що у результаті систематичної безкарної діяльності виникає та закріплюється настанова (стан психологічної готовності до певної поведінкової реакції (Д.Н. Узнадзе)), що полегшує прийняття рішення та підштовхує до активного створення сприятливої кримінальної ситуації та використання будь-яких можливостей для цього.

Планування злочинної діяльності конкретизує і деталізує мету та, зокрема, включає уявлення про способи її досягнення, місце і час вчинення злочину та інші важливі з точки зору досягнення злочинного результату умови. Осмислення плану передбачає складну взаємодію всіх психічних властивостей особи (пам'яті, здібностей, сприйняття та ін.). Важливу роль при цьому відіграє колишній досвід, який дозволяє певною мірою передбачити результати власних дій та їх наслідки.

Мотивування, на відміну від мотивації, – це раціональне пояснення особою, яка вчинила злочин, причин своїх суспільно небезпечних дій або бездіяльності, шляхом висвітлення тих прийнятих для неї обставин, котрі спонукали її до вчинення суспільно небезпечного діяння (А. В. Савченко). Зрозуміло, що таке пояснення не завжди відповідає істині, може бути спрямоване на самовиправдання та ін..

На основі вивчення особливостей різних видів злочинів – звичних, імпульсивних, умисних – студент повинен вміти проаналізувати типи механізмів злочинної поведінки (повний та скорочений). Повним вважається механізм, в якому присутні усі ланки послідовності злочинної поведінки, він властивий для умисних злочинів. До скорочених належать механізми імпульсивних та звичних злочинів.

Імпульсивність злочинної поведінки, як правило, обумовлюється станом сп'яніння (наркотичного, алкогольного, токсикологічного), станом афекту або психічними аномаліями. Імпульсивність означає прискорену реакцію на зовнішню ситуацію з урахуванням свідомого і несвідомого. Вона по-своєму мотивована: у мотиві домінує динамічний момент – емоція. Схема мотиваційного процесу при вчиненні імпульсивного злочину складається з актуалізації потреби, формування мотиву й негайної його реалізації без цілепокладання, планування, прийняття рішення. Експресія поведінки не означає його інстинктивності. Хоча бажання негайно реалізується в дію, воно є по-своєму логічним, оскільки відповідає фіксованій установці особистості.

Звичні злочини вчиняються свідомо, але під домінуючим впливом неусвідомлюваних потягів. За своїм психологічним механізмом такі злочини подібні до імпульсивних, однак звичні більш усвідомлені. Мотивація тут більш розгорнута: після виникнення мотиву з'являється мета і відразу без роздумів приймається рішення, що негайно реалізується без урахування ситуації, часто вкрай несприятливої для успішного завершення злочину. Рішення приймається за інерцією, за звичкою. Звична поведінка займає проміжне положення між вольовою та імпульсивною злочинною поведінкою.

За допомогою отриманих теоретичних знань студенти повинні вміти самостійно складати програму вивчення причин та умов конкретного злочину за матеріалами кримінального провадження (кримінальної справи) та, проаналізувавши, вміти довести, чому особа вчинила злочин, та які саме передумови, причини призвели до розвитку кримінальної ситуації.

Питання семінарського заняття

1. Поняття, види та особливості причин конкретного злочину. Умови несприятливого формування особистості.

2. Ситуація вчинення злочину та її кримінологічне значення.
3. Поняття та стадії механізму індивідуальної злочинної поведінки.
4. Кримінальна мотивація та її складові. Класифікація мотивів злочинів. Мотивування злочинів.
5. Прийняття та виконання рішень про вчинення злочину. Роль антисуспільної настанови в механізмі злочинної поведінки.
6. Типи механізму злочинної поведінки.

Практичне завдання: за матеріалами кримінального провадження (кримінальної справи) визначте умови несприятливого формування особистості та причини конкретного злочину.

Питання для самостійної роботи

1. Генеза злочинної поведінки: кримінологічна характеристика.
2. Класифікація мотивів: психологічний, юридичний та комплексний підходи.
3. Поняття боротьби та конкуренції мотивів.
4. Співвідношення етапів (стадій) механізму злочинної поведінки та стадій вчинення злочину за кримінальним правом.
5. Посткримінальна поведінка в механізмі злочину.
6. Особливості механізмів умисної, імпульсивної та звичної злочинної поведінки.
7. Елементи планування злочинної поведінки.

Рекомендовані теми рефератів

1. Роль та значення потреб у механізмі злочинної поведінки.
2. Роль та значення інтересів у механізмі злочинної поведінки.
3. Кримінальна мотивація: загальна характеристика.

4. Роль антисуспільної настанови в механізмі злочинної поведінки.
5. Прийняття рішення та його роль у механізмі злочинної поведінки.
6. Роль конкретної життєвої ситуації у вчиненні злочину.
7. Віктимологічні фактори та механізм конкретного злочину.
8. Специфіка виявлення та процесуального закріплення причин та умов злочинів в процесі досудового слідства.

Література:

1. Антонян Ю. М. Мотивация преступного поведения / Ю. М. Антонян // Юридическая психология : Научно-практическое и информационное издание. – 2006. – № 1. – С. 14-18.
2. Блэкборн Р. Психология криминального поведения / Р. Блэкборн. – СПб.: Питер, 2004. – 496 с.
3. Бурлаков В. Н. Уголовное право и личность преступника / В. Н. Бурлаков. – СПб: Изд. Дом СПб ун-та, 2006. – 240 с.
4. Волков Б. С. Мотивы преступлений: Уголовно-правовое и социально-психологическое исследование / Б. С. Волков – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1982. – 152 с.
5. Зелинский А. Ф. Криминальная психология. Научно-практическое издание / А. Ф. Зелинский. – К.: Юринком Интер, 1999. – 240 с.
6. Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения / К. Е. Игошев. – Горький: Горьк. высш. школа МВД СССР, 1974. – 167 с.
7. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с.
8. Кондратюк Л. В. Антропология преступления (микро-криминология) / Л. В. Кондратюк. – М. : Изд-во НОРМА, 2001. – 344 с.
9. Корягіна А. М. Вплив взаємовідносин жертви та злочинця на виникнення, розвиток та наслідки злочину : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец.

- 12.00.08 «Кримін. право та кримінологія; кримін.-викон. Право» / Анжела Миколаївна Корягіна ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2011. – 20 с.
10. Кудрявцев В. Н. Борьба мотивов в преступном поведении / В. Н. Кудрявцев. – М. : Норма, 2007. – 128 с.
 11. Кудрявцев В. Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования: учеб. пособие для вузов / В. Н. Кудрявцев. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 216 с.
 12. Лунеев В. В. Преступное поведение: мотивация, прогнозирование, профилактика / В. В. Лунеев. – М. : Прогресс, 1980. – 137 с.
 13. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – СПб. : Питер, 2003. – 352 с.
 14. Миненок М. Г. Корысть. Криминологические и уголовно-правовые проблемы / Миненок М. Г., Миненок Д. М. – СПб: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 365 с.
 15. Охріменко І. Психологічна характеристика механізму злочинної поведінки / І. Охріменко // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 10. – С. 153-156.
 16. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину. Монографія / А. В. Савченко. – К. : Атіка, 2002. – 144 с.
 17. Тузов А. Неусвідомлене в механізмі антигромадської поведінки / А. Тузов // Право України. – 1999. – № 8. – С. 23-29.
 18. Тузов Д. А. Особистість у сфері мотивації злочинної поведінки / Д. А. Тузов // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 14. – Одеса: «Юридична література». – 2002. – С. 69-79.
 19. Шалгунова С. А. Особа злочинця та ситуація в механізмі вчинення насильницького злочину / С. А. Шалгунова // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2006-2008. – № 4. – С. 179-189.

ТЕМА 6

МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. ПРОГНОЗ ТА ПЛАНУВАННЯ В КРИМІНОЛОГІЇ

Методичні рекомендації

При вивченні цієї теми слід пам'ятати, що вибір належних засобів для отримання очікуваних даних — одна з важливих передумов досягнення мети дослідження. Для вивчення та аналізу закономірностей, тенденцій та процесів соціального явища, яким є злочинність, поряд з визначенням мети, об'єктів та межі, необхідне застосування адекватних методів наукового пізнання. Від змісту, що вкладається у предмет науки, залежить вибір і застосування методів наукових досліджень.

Студентам потрібно засвоїти, що кримінологія як комплексна, цілісна наука, виникла і розвивається на межі кількох суспільних наук. Цим і визначається певна складність її методології. При цьому потрібно звернути увагу на те, що методологія кримінології розуміється в кількох значеннях: по-перше, як її загальнофілософська основа пізнання; по-друге, як вся сукупність методів, що застосовується в науці; і, по-третє, як вчення про методи. Методи кримінології — це конкретні способи, засоби та прийоми дослідження.

Суденти повинні відрізнити методологію кримінології та кримінологічну методику. Кримінологічні методики — сукупність методів, що застосовуються для здійснення конкретного дослідження.

Конкретна кримінологічна методика повинна відповідати вимогам комплексності (використовувати методи різних наук), системності (враховувати всі аспекти предмету дослідження; методи повинні доповнювати та перевіряти

дані, отримані від інших методів), економічності (дані, отримані різними методами, не повинні дублюватися).

Розглядаючи методи кримінологічних досліджень, потрібно мати на увазі, що їх класифікують за різними критеріями: методи емпіричні (індуктивні) та теоретичні (дедуктивні); методи об'єктивні (тобто ті, що безпосередньо відображають дійсні факти і явища) та суб'єктивні (ті, що відбивають дійсні факти і явища за допомогою оцінок, які дають експерти). В залежності від мети застосування: 1) ті, що слугують для збору емпіричного матеріалу і 2) ті, що застосовуються для його обробки і аналізу (Тарарухін С. А.). Виділяють загальнонаукові (індукції і дедукції, абстракції і узагальнення, порівняння, екстраполяції та аналогії) і конкретно-наукові методи, що застосовуються в кримінології (статистичні, соціологічні, психологічні, логічно-математичні, правові тощо). Таким чином, класифікація методів кримінологічних досліджень здійснюється на підставі таких принципів: ступеня загальності методів, етапів емпіричного кримінологічного дослідження та ступеня кримінологічного пізнання.

До групи соціологічних і одночасно найбільш представницьких методів, що застосовуються в кримінології, належать: анкетування та інтерв'ю; соціометрія; метод експертних оцінок; спостереження та його різновиди; експеримент; вивчення документів, матеріалів кримінальних проваджень (кримінальних справ); біографічний метод; метод індивідуальної бесіди; методи узагальнення та опису.

Оскільки кримінологія є соціолого-правовою наукою, в основу кримінологічних досліджень повинно бути гармонійно покладено сполучення соціологічних та правових методів. До правових методів, зокрема, відносять метод тлумачення законів та логіко-семантичні методи аналізу юридичної мови.

До психологічних методів належать: спостереження, метод індивідуальної бесіди, експеримент, тестування.

Важлива роль у кримінологічних дослідженнях надається статистичним методам. За допомогою статистичних методів можна визначити кількісні характеристики та сторони явищ, що спостерігаються, дослідити зміни цих характеристик у часі. Найбільш поширеним і частовживаним у кримінології статистичним методом є групування, суть якого полягає у розчленованості статистичної сукупності на якісно однорідні групи з визначеними ознаками.

Серед інших статистичних методів, що розробляються у кримінології, слід назвати: метод статистичних рядів, метод статистичної обробки, статистичне спостереження, зокрема вибіркове, тощо.

При аналізі інформації важливе місце належить вивченню та застосуванню математичних методів (методу динамічних рядів злочинності; кореляційного та факторного аналізу; застосування середніх математичних величин; математичної логіки та моделювання тощо).

Кримінологічне прогнозування — це передбачення майбутнього стану злочинності та пов'язаних з нею явищ і чинників, а також виявлення основних тенденцій їх розвитку.

Прогнозування здійснюється на основі наявних наукових уявлень про злочинність з використанням статистичних, експериментальних методів, математичного моделювання. Для того, щоб результат прогнозу можна було використовувати в практичній діяльності, він повинен мати науковий характер, бути таким, що перевіряється.

Класифікують види кримінологічного прогнозування за наступними підставами:

- за метою прогнозування: пошукове прогнозування (ґрунтується на поточних тенденціях злочинності і встановленні її майбутнього стану при збереженні цих тенденцій), і нормативне прогнозування (спрямоване на встановлення можливості привести злочинність в певний стан у якийсь майбутній момент і вироблення необхідних для цього заходів боротьби з нею),

- за завданнями прогнозів: оперативне (спрямоване на вирішення поточних завдань), тактичне і стратегічне прогнозування,
- за термінами: короткострокове (до 1 року), середньострокове (1—5 років), довгострокове (5—10 років),
- за масштабністю: локальне (на рівні обмеженої території або окремого відомства), регіональне і глобальне прогнозування;
- за призначенням: загальне (стосується всіх видів злочинності та суб'єктів протидії), спеціальне (здійснюється щодо окремого різновиду злочинності або діяльності окремого суб'єкту) та індивідуальне (спрямоване на конкретний об'єкт),
- за складністю об'єкту: сингулярне (однооб'єктне), мультиплетне (факторне), системне і метасистемне (що відноситься до проектованої системи),
- за суб'єктами прогнозування: офіційне (виконуване суб'єктами, на яких покладений відповідний службовий обов'язок) і неофіційне.

При здійсненні прогнозування використовуються методи аналізу документів, опитування, експертних оцінок, експеримент і квазіексперимент, екстраполяція, інші статистичні методи, метод математичного моделювання. Частіше застосовується метод екстраполявання. Сутність його полягає в перенесенні динаміко-статистичних рядів показників злочинності на майбутнє, для чого такі ряди формуються на основі даних за декілька років. На практиці цей метод застосовується частіше для короткострокових прогнозів. Точність таких прогнозів тим вища, чим менший період прогнозування і міра стабільності вихідних даних. У довгостроковому прогнозуванні використовується метод експертних оцінок. Зміст його полягає у з'ясуванні думки вчених і практичних працівників про майбутнє злочинності, окремі її види. Думки цих людей систематизуються, обробляються за

спеціальними шкалами, а отримані дані служать вихідним матеріалом для складання прогнозу.

Найбільш точним є метод моделювання. Він заснований на розробці за допомогою комп'ютерної техніки системи математичних формул, що характеризують комплекс процесів і явищ, які істотно впливають на злочинність.

Слід знати, що в даний час для нашої країни актуальне застосування порівняльного методу, заснованого на відносній повторюваності явищ і процесів за наявності загальних причин і умов. При цьому проводиться порівняння з тим, як розвивалося подібне явище в минулому та в інших країнах.

Студентам слід мати на увазі, що прогнозування є необхідним і початковим етапом кримінологічного планування. Кримінологічне планування – діяльність, яка виражається в процесі підготовки, складання і затвердження планів попередження злочинів. План – це окреслена система заходів, що передбачає їх певний порядок, послідовність і строки виконання, а також відповідальних виконавців.

Питання семінарського заняття

1. Поняття методології кримінологічної науки, методик та методів кримінологічних досліджень.
2. Загальна характеристика та класифікація методів кримінологічних досліджень. Вибіркове дослідження у кримінології.
3. Програма, план та етапи кримінологічного дослідження.
4. Поняття, види та значення кримінологічного прогнозування.
5. Кримінологічне планування: поняття, види, суб'єкти.

Практичні завдання

1. Складіть проект анкети для вивчення суспільної думки з кримінологічно значущої теми, запропонованої викладачем.

2. Опишіть особливості індивідуального кримінологічного прогнозування (на прикладі кримінального провадження (кримінальної справи)).

Питання для самостійної роботи

1. Загальнонаукові методи пізнання у кримінології.
2. Вивчення кримінальних проваджень (кримінальних справ) як метод кримінологічних досліджень.
3. Анкетування в кримінології.
4. Інтерв'ювання в кримінології.
5. Психологічні методи кримінологічного дослідження.
6. Логіко-математичні методи кримінологічного дослідження.

Рекомендовані теми рефератів

1. Цілі та завдання кримінологічного дослідження.
2. Основні методи збирання кримінологічної інформації.
3. Методи обробки кримінологічної інформації.
4. Методи аналізу кримінологічної інформації.
5. Характеристика методу вибіркового дослідження у кримінології.
6. Форми офіційної статистичної звітності по кримінальних провадженнях (кримінальних справах).
7. Методична частина програми кримінологічного дослідження.
8. Програми вивчення суспільної думки щодо боротьби зі злочинністю: методика складання.
9. Методика кримінологічного прогнозування злочинності.
10. Індивідуальне кримінологічне прогнозування.

Література

1. Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року : схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від

- 30.11.2011 р. № 1209-р // Офіційний вісник України. – 2011. – № 93. – С. 67. – Ст. 3389.
2. План заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 08 серпня 2012 року № 767 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 73. – С. 19. – Ст. 2935.
 3. Бацько І. М. Прогнозування і планування в практичній діяльності слідчого / І. М. Бацько // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. – 2008. – № 1. – С. 252–261.
 4. Білоусова О. О. Кримінологічна модель протидії злочинності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримін. право та кримінологія; кримін.-викон. право» / Олена Олександрівна Білоусова ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2012. – 20 с.
 5. Блажівський Є. М. Кримінологічна обстановка: проблеми моніторингу / Є. М. Блажівський // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2013. – Вип. 1. – С. 58-65.
 6. Блувштейн Ю. Д. Криминологическая статистика / Ю. Д. Блувштейн. – Минск, 1981. – 96 с.
 7. Василевич В. В. Методи прогнозування злочинності в установах виконання покарань / В. В. Василевич // Питання боротьби зі злочинністю. – 2013. – № 25. – С. 57-66.
 8. Джужа О. Джерела кримінологічної інформації про стан злочинності в Україні / О. Джужа, Д. Голосніченко, А. Кирилюк // Право України. – 2003. – № 12. – С. 65-70.
 9. Закалюк А. П. Прогнозирование и предупреждение индивидуального преступного поведения / А. П. Закалюк. – М., 1986. – 191 с.
 10. Зелінський А. Ф. Методика кримінологічних досліджень / А. Ф. Зелінський. – К. : НМК ВО, 1992. – 45 с.
 11. Ковалів М. Прогнозування криміногенної обстановки на об'єктах транспортного комплексу України: шляхи її усунення / М. Ковалів // Право України. – 2000. – № 3. – С. 71-73.
 12. Ларченко М. О. Використання кримінологічного моделювання для виявлення тенденцій латентності /

- М. О. Ларченко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – Том 26 (65). – 2013. – № 2-1 (Ч. 2). – С. 211-221.
13. Лунеев В. В. Выборочный метод в криминологии. Учебно-методическое пособие / В. В. Лунеев ; отв. ред. : Тер-Акопов А. А. – М., 1988. – 50 с.
 14. Лунеев В. В. Тенденции преступности: мировые, региональные, российские / В. В. Лунеев // Государство и право. – 1993. – № 5. – С. 3-19.
 15. Маноха О. Є. Системний аналіз в кримінології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримін. право та кримінологія; кримін.-викон. право» / Олександр Євгенович Маноха ; Українська академія внутрішніх справ. – К., 1996. – 22 с.
 16. Оболенцев В. Ф. Методологічні засади кримінології / В. Ф. Оболенцев // Проблеми законності. – Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. – Вип. 117. – С. 106-113.
 17. Оболенцев В. Ф. Нагальні перспективи використання системного методу у кримінології / В. Ф. Оболенцев // Збірник центра наукових публікацій: «II Літні наукові читання»: збірник статей (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Центр наукових публікацій, 2014. – С. 59-62.
 18. Одинцова О. В. Джерела кримінологічної інформації: поняття, види, система / О. В. Одинцова // Часопис Академії адвокатури України. – 2011. – № 13 (4). – С. 15-20.
 19. Роскопіна Ю. О. Значення соціологічних методів міжнародної кримінології для педагогічної профілактики кримінальних злочинів у молодіжному середовищі / Ю. О. Роскопіна // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки, 2011. – Вип. 203. – Ч. 2. – С. 75-81.

ТЕМА 7

КОНЦЕПЦІЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Методичні рекомендації

Одним із головних завдань науки кримінології є створення теоретично обґрунтованих рекомендацій щодо протидії злочинності. Відповідно, студент повинен ознайомитися з концептуальними положеннями щодо поняття, мети, об'єктів, суб'єктів, структури, принципів та заходів протидії злочинності, а також набути практичних навичок складання програм протидії різним видам злочинів.

Протидію злочинності слід аналізувати, виходячи з того, що вона є видом соціального контролю – сукупності заходів та методів впливу суспільства на небажані (відхилені) форми поведінки з метою їх мінімізації (Я. І. Гілінський).

Основні механізми соціального контролю: 1) власне контроль, що реалізується ззовні за допомогою санкцій; 2) внутрішній контроль, що забезпечується інтеріалізацією соціальних норм та цінностей; 3) опосередкований контроль, викликаний ідентифікацією із референтною правослухняною групою; 4) контроль, заснований на широкому доступі способів задоволення потреб, альтернативних протиправним (Я. І. Гілінський).

Студенти повинні з'ясувати структуру протидії злочинності, яка складається з двох напрямків: 1) запобігання вчиненню злочинів; 2) реагування на вчинені злочини.

При розгляді теоретичних основ впливу на злочинність з метою зниження її рівня та усунення негативних наслідків використовується досить велика кількість термінів: «протидія злочинності», «запобігання»,

«попередження», «профілактика», «контроль», «боротьба» тощо. На основі аналізу наукової літератури студент повинен вміти обґрунтувати свою думку щодо змісту та співвідношення цих термінів.

Студенти повинні засвоїти загальну характеристику підходів до побудови стратегії протидії злочинності. Серед основних стратегій можна виділити наступні (Д. А. Шестаков):

- психолого-виховна (пропаганда системи самообмежень);
- соціальна (послідовне вирішення криміногенних протиріч у суспільстві);
- репресивна (вжиття жорстких каральних заходів до осіб, що вчинили злочин);
- реститутивна (відновлення стану потерпілого).

Окремі стратегії попередження злочинності залежать від стану злочинності, рівня розвитку суспільства, його історичних та культурних традицій, політичної волі в державі тощо. В сучасних умовах розвитку держави та суспільства спостерігається поєднання вказаних стратегій в рамках державної політики протидії злочинності.

Характеризуючи основні положення щодо формування кримінологічної політики держави, студент повинен виходити з того, що кримінологічна політика визначається як складова частина державної внутрішньої соціально-економічної політики, яка на основі Конституції України, теорії кримінології та інтегрованих нею знань визначає методологічні засади та шляхи, якими керується держава при здійсненні нерепресивної протидії злочинності та її проявам (В. В. Голіна)

Оскільки протидія злочинності включає в себе безліч різноманітних запобіжних заходів, виникає необхідність їх класифікації з урахуванням тих цілей, які перед ними ставляться. Відповідно, запобіжні заходи можна класифікувати *за рівнем* – на загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи; *за*

масштабом – заходи, які здійснюються на певній території (держава, регіони), на окремому об'єкті (установа, підприємство, фірма); *за належністю* до відповідної групи осіб (неповнолітні, рецидивісти); *за змістом* – заходи соціально-економічного, соціально-демографічного, організаційного, правового та іншого характеру; *за суб'єктами* – заходи, що здійснюються органами всіх гілок влади відповідно до їх компетенції та специфіки діяльності, організаціями, трудовими об'єднаннями, установами, громадськістю, окремими посадовими особами і громадянами; *за об'єктами* – відповідно до видів злочинів, на протидію яким вони спрямовані; *за часом* – постійні, невідкладні, тимчасові та ін. Розглядаючи систему заходів протидії злочинності, студенту слід визначитися із змістом кожного з них, а також вміти пояснити їх відмінність один від одного на конкретних прикладах.

При розгляді питань правового регулювання діяльності щодо протидії злочинності варто приділити увагу аналізу законів, указів, програм, концепцій запобігання злочинності та окремим її видам як на внутрішньодержавному, так і на міжнародному рівнях.

Студент повинен засвоїти поняття та систему суб'єктів протидії злочинності. В залежності від мети та завдань, які реалізуються суб'єктами протидії, їх функціональних обов'язків виділяють різні класифікації суб'єктів: загальні та спеціальні; державні, приватні та громадські; національні та міжнародні.

У своїх зв'язках та взаємозалежностях зазначені суб'єкти протидії злочинності складають цілісну систему.

Студент повинен вміти охарактеризувати напрямки діяльності спеціально уповноважених державних органів протидії злочинності. Окремо необхідно зупинитись на діяльності громадськості щодо протидії злочинності.

При вивченні даної теми варто також звернути увагу на діяльність міжнародних установ та організацій у сфері

протидії злочинності. Центром координації діяльності держав і міжнародних організацій у питаннях протидії злочинності виступає Організація Об'єднаних Націй (ООН). У рамках цієї міжнародної організації визначаються та приймаються єдині стандарти, норми, стратегічні напрямки протидії злочинності. Активними суб'єктами міжнародного співробітництва у сфері протидії злочинності виступають такі організації, як Міжнародна група з розробки фінансових заходів по боротьбі з відмиванням грошей (ФАТФ), Азіатсько-тихоокеанська група по боротьбі з відмиванням грошей, Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол) та ін. Крім того, поряд з ООН, яка вирішує глобальні завдання у сфері протидії злочинності, стратегії протидії злочинності також реалізуються регіональними міжнародними організаціями та підпорядкованими їм структурними підрозділами: Радою Європи, Європейським Союзом, Організацією американських держав, Лігою арабських країн, Організацією африканської єдності, Чорноморським економічним співробітництвом, Шанхайською організацією співробітництва, Співдружність Незалежних Держав та ін.

Студенту також необхідно звернути увагу на основні напрямки міжнародної співпраці держав у боротьбі зі злочинністю.

Таким чином, вивчення даної теми курсу сприятиме засвоєнню студентом теоретичних положень щодо протидії злочинності на національному та міжнародному рівнях, формуванню практичних навиків складання програм запобігання злочинності та окремим злочинним проявам.

Питання семінарського заняття

1. Протидія злочинності як вид соціального контролю. Співвідношення понять «протидія злочинності», «запобігання», «попередження», «профілактика», «контроль», «боротьба» та ін.
2. Стратегії попередження злочинності. Концептуальні основи формування кримінологічної політики держави.

3. Система заходів протидії злочинності:
 - загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні;
 - загальнодержавні, регіональні, об'єктні;
 - соціально-економічні, культурологічні, організаційні, правові та ін.;
 - рання та ситуативна профілактика злочинів;
 - віктимологічна профілактика злочинів.
4. Правове забезпечення протидії злочинності: міжнародні та внутрішньодержавні нормативно-правові акти.
5. Суб'єкти протидії злочинності. Участь громадськості у протидії злочинності.
6. Основні напрямки міжнародного співробітництва у протидії злочинності.

Практичне завдання: проаналізувавши сучасні тенденції злочинності в Україні, складіть проект державної програми протидії злочинності на наступний рік.

Питання для самостійної роботи

1. Індивідуальна профілактика злочинів.
2. Протидія злочинам засобами прокурорського нагляду.
3. Спецпідрозділи МВС України як суб'єкти попередження злочинності.
4. Координація запобіжної діяльності суб'єктів: поняття та форми.
5. Інформаційно-аналітичне забезпечення попереджувальної діяльності.

Рекомендовані теми рефератів

1. Поняття та основні принципи формування кримінологічної політики держави.
2. Кримінально-правові заходи протидії злочинності. Альтернативи покаранню.
3. Попередження вчинення злочинів як мета кримінального покарання: проблема ефективності.

4. Проблема впровадження та проведення кримінологічної експертизи нормативно-правових актів.
5. Міжнародне співробітництво у протидії злочинності: глобальний, регіональний та місцевий рівні.
6. Система запобігання злочинності в зарубіжних країнах.

Література

1. Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р.: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 р. № 1209-р // Офіційний вісник України. – 2011. – № 93. – С. 67. – Ст. 3389.
2. Про заходи щодо забезпечення особистої безпеки громадян та протидії злочинності: указ Президента України від 16 липня 2005 року № 1119/2005: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1119/2005>.
3. Про невідкладні заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю: затверджено указом Президента України від 21 липня 1994 року №396/94 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/396/94>.
4. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: закон України від 22 червня 2000 року № 1835-III : Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 40. – стаття 338.
5. Алексеев А. И. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы / А. И. Алексеев, С. И. Герасимов, А. Я. Сухарев. – М. : НОРМА, 2001. – 496 с.
6. Альошина, О. І. Пропозиції щодо питання запобігання та протидії злочинності в Україні / О. І. Альошина // Право і суспільство. – 2010. – № 2. – С. 106-110.
7. Бандурка А. М. Противодействие преступности: война терминов, понятие, общая характеристика / А. М. Бандурка, Л. М. Давыденко // Право і безпека. – № 3. – 2004. – С. 7-11.

8. Голіна В. 12-й конгрес ООН із запобігання злочинності і кримінального правосуддя: комплексні стратегії на глобальні виклики / В. Голіна, М. Колодяжний // Вісник Академії правових наук України: зб. наук. праць. – 2011. – № 1 (64). – С. 238-244.
9. Голіна В. В. Теоретичні та прикладні проблеми втілення кримінологічної політики запобігання злочинності в Україні / В. В. Голіна // Проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (9 жовтня 2009 р.). – 2009. – С. 52-54.
10. Давиденко Л. М. Запобігання злочинності як система профілактичних заходів та кримінологічна діяльність / Л. М. Давиденко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2002. – № 3. – С. 162-170.
11. Давыденко Л. М. Противодействие преступности: теория, практика, проблемы: монография / Л. М. Давыденко, А. М. Бандурка. – Х. : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2005. – 302 с.
12. Дремин В. Н. Ограничение преступности: международный опыт / Юридический вестник / В. Н. Дремин. – № 3. – 1994. – С. 44-46.
13. Дремин В. Н. Права человека и криминализация общества (о негативных аспектах борьбы с преступностью) / В. Н. Дремин // Борьба зі злочинністю та права людини : зб. наук. статей / под ред. М. П. Орзіха, В. М. Дрьоміна. – О. : Фенікс, 2006. – С. 26–38.
14. Дремин В. Н. Современные стратегии предупреждения преступности / В. Н. Дремин // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / Редкол. : С. В. Ківалов (голов. ред.) [та ін.]. – О. : Юрид. л-ра, 1994. – Вип. 1. – С. 170-175.
15. Дрьомін В. М. Основні напрямки державної кримінологічної політики у механізмі декриміналізації суспільства / В. М. Дрьомін // Актуальні проблеми політики: збірник наукових праць. – Вип. 30. – Одеса, 2007. – С. 193-198.
16. Криминологические и уголовно-правовые идеи борьбы с преступностью: Сборник / РАН, Ин-т государства и права ; редкол. : С. В. Бородин [и др.]. – М., 1996. – 96 с.

17. Литвинов О. Механізм протидії злочинності / Олексій Литвинов, Ярослав Ступник // Публічне право. – 2011. – № 1. – С. 59-63.
18. Лукашевич С. Ю. Кримінологічна політика держави: концептуальні положення та основні принципи її формування / С. Ю. Лукашевич // Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. – Вип. 16. – Х. : Кроссруд, 2008. – С. 36-48.
19. Матвійчук Ю. М. Профілактична функція прокуратури із запобігання протидії злочинності (організаційно-правовий та психологічний аспект): наук. вид. / Ю. М. Матвійчук. – Кременець, 2010. – 128 с.
20. Погорецький М. А. Концептуальні підходи до боротьби зі злочинністю та захисту прав людини в зарубіжних країнах / М. А. Погорецький // Проблеми законності. – 2004. – Вип. 68. – С. 122-131.
21. Романов С. Ю. Щодо поняття віктимологічної профілактики злочинів у кримінології / С. Ю. Романов // Право і безпека. – 2002. – № 4. – С. 147-150.
22. Рощина І. Правові заходи підвищення ефективності норм кримінального права у запобіганні злочинності / І. Рощина // Право України. – 2005. – № 9. – С. 66-70.
23. Тиндик Н. П. Організаційне та інформаційне забезпечення боротьби зі злочинністю у глобалізованому світі / Н. П. Тиндик // Митна справа. – 2010. – № 3, ч. 2. – С. 3-9.
24. Травис Дж. Международные стратегии предупреждения преступности в обществах переходного периода: проблемы и перспективы / Дж. Травис // Право и политика. – 2001. – № 2. – С. 126-130.

ТЕМА 8

ВИВЧЕННЯ ТА ПРОТИДІЯ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Методичні рекомендації

Відносини з приводу виробництва, обміну, розподілу та споживання товарів і послуг становлять сутність економічної діяльності. Результатом такої діяльності є значна економічна вигода у вигляді товарно-матеріальних цінностей та грошових коштів. Тому не дивно, що така прибуткова сфера стає об'єктом злочинних посягань, особливо в періоди криз та реформ. Криміналізація пронизує майже всі галузі державного управління і економіки України.

При вивченні даної теми студенти повинні звернути увагу на складність визначення сутності економічної злочинності, незважаючи на те, що поняття економічних злочинів уже давно увійшло в широкий науковий обіг. Використовується цей термін і в офіційних статистичних звітностях про стан злочинності.

Ґрунтуючись на даних офіційної статистики правоохоронних органів, студент повинен уміти за кримінологічними показниками визначати місце економічної злочинності в загальній структурі злочинності з урахуванням її виняткової латентності, а також у структурі тіньової економіки.

За різними оцінками тінізація економіки сягає від 30 до 80% від її легального сектора. Структуру тіньової економіки складають наступні сегменти:

1. Неформальний, але соціально прийнятний сегмент – доходи, отримувані від невраховуваних державою джерел (ведення особистого господарства для власних потреб, епізодичні «чайові», винаймання житла без укладання договору, неформальна зайнятість населення тощо).

2. Доходи від різного роду деліктів (цивільних, адміністративних, фінансових), які не є злочинами в силу незначної шкоди, але мають схожий механізм вчинення, формування особистості делінквента та детермінаційні зв'язки.

3. Кримінальний бізнес, тобто нелегальна діяльність, яка представлена забороненим законом виробництвом і поширенням товарів та послуг, що мають ефективний попит на ринку (наркобізнес, торгівля людьми тощо).

4. Власне економічні злочини.

О. Г. Кальман визначає злочинність у сфері економіки (економічну злочинність) як соціально-економічне деструктивне для економіки держави явище, що виявляється у вчиненні особами навмисних корисливих злочинів у сфері легальної і нелегальної господарської діяльності, основним безпосереднім об'єктом яких виступають відносини власності і відносини у сфері виробництва, обміну, розподілу і споживання товарів і послуг з метою одержання доходу.

А. М. Бойко під економічною злочинністю пропонує розуміти обумовлену закономірностями розвитку суспільства кримінологічно однорідну сукупність суспільно небезпечних і кримінально-караних проявів господарської діяльності, які посягають на механізм організації національної економіки та які вчиняють суб'єкти господарської діяльності – фізичні особи, або службові особи юридичних осіб – суб'єктів господарської діяльності у процесі здійснення ними фактичної чи фіктивної господарської діяльності через порушення порядку її здійснення з метою отримання економічної вигоди.

Американські вчені Р. Куїнні та М. Клінард запропонували розділити економічну злочинність на два види:

1) злочинність за родом зайнятості (злочини, що вчиняються індивідами для особистої вигоди в процесі професійної діяльності, а також злочини, що вчиняються службовцями проти підприємців, на яких вони працюють);

2) злочинність корпорацій («білокомірцеві злочини», тобто злочини представників адміністрації корпорацій, що вчиняються в інтересах корпорації, а також злочини корпорації в цілому).

Таким чином, до провідних характеристик економічної злочинності належать:

1. Корислива мотивація, (хоча існують інші протиправні мотиви: підрив репутації, безкорисливе розголошення комерційної таємниці та ін.).

2. Об'єктом посягання є економічна безпека (безпека відносин з приводу виробництва, обміну, розподілу та споживання товарів і послуг).

3. Вчинення злочинів у процесі професійної діяльності (залучення та використання інфраструктури легальної економічної діяльності).

4. Корпоративний характер. Наявність двох суб'єктів – юридичної особи (злочинність корпорацій) та фізичної особи (злочинність за родом діяльності), що діють від імені та в інтересах підприємства.

5. Тривалий, систематичний характер.

6. Суттєвий збиток, що наноситься економічним інтересам держави, галузей економіки та громадян.

7. Використання корумпованих елементів у контролюючих та правоохоронних органах.

8. Неперсоніфіковані жертви (анонімність та колективність віктимізації).

9. Високий ступінь латентності.

За офіційними статистичними даними МВС України, питома вага злочинів економічної спрямованості в Україні становить близько 10% від загальної кількості зареєстрованих злочинів. Але враховуючи те, що економічні злочини мають високий рівень латентності, можна припустити, що їх частка значно більша.

Протягом 2002–2010 рр. щорічно викривалося близько 40 тис. економічних злочинів. У структурі економічної злочинності переважають корисливі посягання на власність (у середньому – 34,0%), пов'язані з ними злочини у сфері

службової (39,0%) та господарської діяльності (22,0%). Зокрема, у 2009 році виявлено 36634 злочинів у сфері економіки, з них найбільш значну частину складають злочини проти власності – 13366 та у сфері службової діяльності – 14159, злочини у сфері господарської діяльності складають 8174. Звертає на себе увагу той факт, що приблизно половина з них тяжкі та особливо тяжкі.

Станом на 2009 рік найбільш криміналізованими є бюджетна сфера (7264 злочинів), агропромисловий комплекс (2213 злочинів), сфера банківської діяльності (3300).

За географічним розподілом найбільш економічно криміналізованими класично є Дніпропетровська область, Донецька, Одеська та Луганська. Найменше виявляється економічних злочинів у Рівненській, Чернівецькій та Кіровоградській областях.

У наступні роки в офіційній статистичній звітності узагальнена кількість вчинених злочинів у сфері економіки не фігурує.

Стан кримінальної ситуації у сфері економіки багато в чому визначають організовані форми злочинної діяльності.

Студенти повинні пам'ятати, що економічна злочинність належить до так званої білокомірцевої злочинності. У своїй більшості особи, які вчиняють злочини в тіньовому секторі економіки, значно старші за віком від осіб, які вчиняють загально-кримінальні злочини (28-45 років – 82,3%); більшість є громадянами України (73,5%); як правило, з позитивними соціальними характеристиками (в цілому позитивно характеризуються за місцем роботи і проживання; займають керівні або ті, що пов'язані з допуском до роботи з матеріальними цінностями, посади (58,7% винних були керівниками підприємств, установ, організацій; 26,7% – підприємцями без утворення юридичної особи; 13,2% – головними (старшими) бухгалтерами тощо); переважно одружені – 76,3%;

у більшості випадків з вищою освітою – 75,3%, підвищують знання шляхом навчання в магістратурі (12,3%) або отримання другої вищої освіти (23,6%), найчастіше юридичної або економічної), за характером – цілеспрямовані, врівноважені та вольові, до кримінальної відповідальності більшість з них не притягувалися (87,4%), за винятком дисциплінарної чи адміністративної; від 20,0% до 25,0% осіб вчиняють злочини у групі (за даними Ю.А. Комісарчук).

Враховуючи тенденцію транснаціоналізації економічної злочинності, варто проаналізувати внутрішньодержавні, а також міжнародні правові акти, які присвячені організаційним та змістовним аспектам протидії економічній злочинності.

Особливу увагу слід приділити вивченню протидії легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, адже саме можливість подальшого використання брудних коштів зумовлює «рентабельність» та привабливість вчинення економічних злочинів.

Протидія легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, в Україні здійснюється за допомогою первинного та державного фінансового моніторингу. Первинний моніторинг здійснюють банки, страхові та інші фінансові установи, платіжні організації, товарні, фондові та інші біржі, професійні учасники ринку цінних паперів, гральні заклади, ломбарди, юридичні особи, які проводять будь-які лотереї тощо. Державний моніторинг уповноважені здійснювати центральні органи виконавчої влади та Національний банк України, а також спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань фінансового моніторингу (Державна служба фінансового моніторингу України).

Активну боротьбу з відмиванням коштів ведуть такі міжнародні організації, як ООН, Організація економічного співробітництва і розвитку, Європейський Союз. Міцним інструментом міжнародного співробітництва в боротьбі з

відмиванням грошей є заснована у 1989 р. «великою сімкою» Фінансова спеціальна робоча група боротьби з «відмиванням» грошей (FATF). FATF не тільки активно дає рекомендації з питань боротьби з відмиванням грошей і проводить регулярні перевірки відповідності законодавства і політики країн-учасниць цим рекомендаціям (за результатами яких робить регулярні звіти), але й активно залучає до співробітництва держави, які не беруть участі у її роботі. Дієвим заходом в такій діяльності FATF є ведення «чорного списку» країн, які «не співробітничать» з нею у боротьбі з відмиванням грошей.

Питання семінарського заняття

1. Поняття та ознаки економічної злочинності. Місце економічної злочинності у структурі тіньової економіки.
2. Рівень, динаміка, структура та географія економічної злочинності в Україні.
3. Фактори економічної злочинності.
4. Особливості осіб, які вчиняють економічні злочини.
5. Загальна характеристика системи та суб'єктів протидії економічній злочинності в Україні.
6. Протидія легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом. Система фінансового моніторингу в Україні.

Практичне завдання: схематично зобразіть механізм фінансового моніторингу в Україні.

Питання для самостійної роботи

1. Методи виявлення латентних економічних злочинів в Україні.
2. Кримінальний бізнес як кримінологічна проблема.
3. Структура економічної злочинності на сучасному етапі.
4. Зворотній вплив економічної злочинності на суспільні відносини.

5. Відповідальність за порушення вимог законодавства про запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, за законодавством України.
6. Національний банк України як суб'єкт державного фінансового моніторингу.
7. Роль банківських установ у запобіганні та протидії відмиванню доходів, здобутих злочинним шляхом.

Рекомендовані теми рефератів

1. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють економічні злочини.
2. Економічна злочинність та тіньова економіка: проблеми співвідношення.
3. Кримінологічна характеристика злочинів у кредитно-фінансовій сфері.
4. Кримінологічна характеристика злочинів у сфері приватизації.
5. Кримінологічна характеристика злочинів у зовнішньоекономічній сфері.
6. Кримінологічна характеристика злочинів у банківській сфері.
7. Сучасні стратегії протидії економічній злочинності.
8. Відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом, та легалізація (амністія) капіталів: порівняльно-правовий аналіз та досвід зарубіжних держав.
9. Діяльність FATF у протидії відмиванню брудних коштів.

Література:

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1702-VII // Офіційний вісник України. – 2014. – № 90. – С. 7. – Ст. 2576.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності: Закон України від 15.11.2011 № 4025-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 25. – Ст. 263.
3. Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції: указ Президента України від 18 листопада 2005 року № 1615/2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1615/2005>.
4. Про Сорок рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF): постанова Кабінету Міністрів України та Національного Банку України від 28 серпня 2001 р. № 1124 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 35. – С. 157. – Ст. 1630.
5. Бойко А. М. Теорія детермінації економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримін. право та кримінологія; кримін.-викон. право» / Андрій Михайлович Бойко ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2009. – 40 с.
6. Волженкин Б. В. Преступления в сфере экономической деятельности / Б. В. Волженкин. – СПб. : Изд. «Юрид. центр Пресс», 2002. – 641 с.
7. Гуцалова К. Кримінологічне визначення поняття та ознак економічної злочинності: проблемні питання / К. Гуцалова // Юридичний журнал. – 2004. – № 11 (29). – С. 113-115.
8. Дрёмин В. Н. «Отмывание» доходов: проблема законодательного определения / В. Н. Дрёмин // Юридический вестник. – 2000. – № 2. – С. 80-81.
9. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: монографія / О. О. Дудоров. – К. : Юридична практика, 2003. – 924 с.
10. Кальман О. Г. Стан та головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні і прикладні проблеми / О. Г. Кальман. – Харків : Гімназія, 2003. – 352 с.
11. Комісарчук Ю. А. Детінізація економічних відносин в Україні (кримінально-правове та кримінологічне забезпечення) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримін. право та

- кримінологія; кримін.-викон. право» / Юлія Анатоліївна Комісарчук ; Київ. нац. ун-т внутріш. справ . – К., 2006. – 20 с.
12. Латов Ю. В. Экономика вне закона: Очерки по теории и истории теневой экономики / Ю. В. Латов. – Москва : Московский общественный научный фонд, 2001. – 284 с.
 13. Мельничук Т. В. Організовані форми злочинної діяльності у зовнішньоекономічній сфері: монографія / Т. В. Мельничук. – О. : Фенікс, 2010. – 246 с.
 14. Мельничук Т. В. Ціна економічної злочинності: проблемні аспекти визначення та застосування / Т. В. Мельничук // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2013. – № 5. – С. 191-195.
 15. Молокоєдов В. В. Сращивание организованной и экономической преступности – новая форма криминальной активности [Електронний ресурс] : електронна база даних книг. – М., 2005. – Режим доступу до сайту: <http://bookinist.net/books/bookid-92671.html>
 16. Озерський І. В. Економічна злочинність (поняттєво-правовий та психологічний аналіз) / І. В. Озерський, І. О. Кашук // Економіка. Фінанси. Право. – № 11. – 2004. – С. 22-27.
 17. Попович В. М. Взаємозв'язок організованої злочинності, «відмивання» доходів незаконного походження та «тіньової» економіки / В. М. Попович // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2002. – № 5. – С. 62-65.
 18. Попович В. М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки: монографія / В. М. Попович. – Ірпінь : Академія державної податкової служби України, 2001. – 546 с.
 19. Стрельцов Е. Л. Экономическая преступность в Украине: курс лекций / Е. Л. Стрельцов. – Одесса: АО Бахва, 1997. – 572 с.
 20. Стрельцов Є. Л. Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти: навч. посібник / Є. Л. Стрельцов. – О. : АстроПринт, 2000. – 476 с.
 21. Тацій В. Боротьба зі злочинністю у сфері економічних відносин як вирішальний напрямок діяльності

правоохоронних органів / В. Тацій // Вісник прокуратури. – 2002. – № 1 (13). – С. 13-18.

22. Ущаповський В. Ф. Деформація економічних відносин як одна з умов розвитку організованої злочинності / В. Ф. Ущаповський // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2004. – № 6. – С. 110-117.

ТЕМА 9

ВИВЧЕННЯ ТА ПРОТИДІЯ ЗАГАЛЬНОКРИМІНАЛЬНІЙ КОРИСЛИВІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Методичні рекомендації

При вивченні даної теми слід виходити з того, що корисливі спонукання є одними з основних у житті будь-якої особи. Тому корисливість не повинна оцінюватися як криміногенна характеристика злочинців. Кримінальними можуть бути лише засоби задоволення корисливого мотиву.

Студенти повинні розрізняти загальнокримінальну корисливу злочинність та економічну злочинність, що також має корисливу мотивацію. До основних характеристик злочинності загальнокримінального корисливого типу належать:

- 1) корисливий мотив та корислива мета (протиправне безоплатне вилучення чужого майна);
- 2) об'єкт – право власності;
- 3) предмет – чуже майно, права на майно (категорія «чуже майно» повинна оцінюватися у юридичному значенні та мати вартісно-споживче вираження);
- 4) загальний суб'єкт (поза сферою економіки та службовими відносинами);
- 5) «примітивні» способи вилучення майна.

Слід також розрізняти загальнокримінальну корисливу злочинність та корисливо-насильницьку злочинність, яка належить до загальнокримінальних діянь: для корисливо-насильницької злочинності характерний насильницький спосіб заволодіння майном потерпілих, тобто допоміжну функцію виконують агресивні спонукання.

В основному загальнокримінальні корисливі злочини зосереджені у розділі 6 КК України (злочини проти

власності за винятком некорисливих посягань на власність).

Загальнокримінальна корислива злочинність складається зі злочинів, передбачених ст. ст. 185, ч. 1 ст. 186, 190, 192, 289 КК України. До ядра цього виду злочинності відносяться такі злочини як крадіжки, ненасильницькі (прості) пограбування, шахрайства. Зокрема, на крадіжки припадає до половини усіх зареєстрованих в Україні злочинів (при цьому на квартирні крадіжки припадає до 22% всіх зареєстрованих крадіжок).

Роки	Крадіжки	Шахрайства
1996	307043	12092
1997	268459	19417
1998	265020	17111
1999	258191	17693
2000	271608	16050
2001	242095	16516
2002	195951	15192
2005	106690	13964
2006	131174	16160
2007	113984	15354
2008	110493	14693
2009	175582	18004
2010	254755	24879
2011	277598	24058

Статистичні дані щодо загальнокримінальної корисливої злочинності є вельми умовними, адже ці злочини мають досить високий рівень латентності. Також слід відзначити залежність коливання показників цього виду злочинності від особливостей ведення статистичного обліку злочинів та кваліфікації. Ще однією специфічною ознакою є низький рівень розкриття цих злочинів: для крадіжок – в середньому 50%, для шахрайств – в середньому 55%.

Студенти повинні пам'ятати, що особистість загальнокримінального корисливого правопорушника характеризується фрустраційним комплексом, що виникає через неможливість задовольнити споживацькі потреби. Як правило, це обумовлено низьким соціальним статусом, зокрема, маргінальністю, алкогольною та наркотичною залежністю. У більшості таких злочинів негативні особистісні характеристики формуються завчасно до вчинення злочину, підґрунтям для формування таких характеристик є впевненість, що злочинний шлях найбільш розповсюджений для забезпечення бажаного рівня життя.

Відповідно до цього саме загальнокримінальна корислива злочинність характеризується рецидивонебезпечністю, а також наявністю професійних злочинців та їх спільнот.

Корисливість як провідний мотив розглядуваних злочинів є усвідомленим прагненням до отримання безоплатної протиправної майнової вигоди та становить внутрішню, спонукаючу причину вчинення злочинів.

Волков Б.С. виділяє декілька видів корисливості: здирництво, накопичення, споживацтво, престиж.

Корисливість-здирництво полягає у прагненні отримання матеріальних благ за рахунок праці інших осіб з метою виключення або зменшення несприятливих наслідків перерозподілу ресурсів.

Корисливість-накопичення виявляється у прагненні отримання надлишкових ресурсів для зміцнення власного матеріального добробуту.

Корисливість-споживацтво орієнтоване на безпосереднє споживання матеріальних благ. Заволодіння майном та використання речей розглядається з точки зору елементарної користі. Таке споживання зазвичай визначається прагненням забезпечити рівень існування, властивий референтній групі.

Корисливість-престиж спрямована на задоволення життєвого рівня та досягнення соціального статусу, не

характерного для соціальної групи злочинця або отримання майна, які для злочинця є атрибутом престижу.

У межах вивчення детермінації загальнокримінальної корисливої злочинності студентам слід уміти аналізувати такі причини та умови, як аномійний стан суспільства, соціальне розшарування, споживацька психологія, кримінальна психологія, фрустрація тощо та окремі віктимологічні фактори.

Проблема попередження загальнокримінальної корисливої злочинності полягає в тому, що це один з найтипівіших та найстійкіших видів кримінальної активності, який залежить не стільки від застосування спеціально-кримінологічних заходів, скільки від загальносоціальної стабільності у суспільстві.

ООН пропонує поєднання наступних стратегій у протидії загальнокримінальній корисливій злочинності:

1) Стратегія соціального попередження злочинності орієнтована на підвищення добробуту цільової групи. Сприяючи поліпшенню перспектив доступу до таких соціальних благ як охорона здоров'я, безпечне і здорове навколишнє середовище, працевлаштування та освіта, соціальне попередження злочинності націлене на скорочення числа чинників, які спонукають осіб з числа маргіналізованих груп розглядати злочинну діяльність у якості прийнятного варіанту вирішення життєвих проблем.

2) Общинне попередження злочинності націлене на зміну умов життя в районах проживання бідноти з характерним для них низьким рівнем соціальної згуртованості, де традиційна велика небезпека бути втягнутим у злочинну діяльність або стати її жертвою. Ця стратегія передбачає комплексний вплив на суб'єктів вчинення злочинів (який полягає не лише у забезпеченні відповідної реєстрації та розкритті злочинів, але й ресоціалізації та соціальній адаптації злочинців) та вплив на жертв злочинів з огляду на суттєвий вплив віктимологічних факторів детермінації загальнокримінальної корисливої злочинності (включає

інформаційну роботу та роз'яснення правил безпечної поведінки, розробку заходів відновного характеру, що сприятиме залагодженню конфлікту між потерпілим та правопорушником та компенсації завданої шкоди);

3) Ситуаційне попередження злочинності спрямоване на скорочення можливостей і стимулів для вчинення правопорушень за рахунок максимізації ризику бути ввійманим і мінімізації вигод від злочинних дій. Воно передбачає такі заходи, як належна організація середовища громадських місць і житлових районів та забезпечення допомоги для жертв злочинів, зокрема технічні заходи (наприклад, встановлення охоронних систем), організаційні (залучення громадськості до попереджувальної роботи) тощо.

Студенти також повинні вміти пояснити попереджувальне значення кримінально-правових санкцій.

Серед системи суб'єктів протидії загально-кримінальній корисливій злочинності особливу увагу слід звернути на компетенцію та структуру спецпідрозділів органів внутрішніх справ України, а також засади діяльності приватних охоронних структур.

Питання семінарського заняття

1. Поняття та ознаки загальнокримінальної корисливої злочинності.
2. Стан та детермінація загальнокримінальних корисливих злочинів в Україні.
3. Загальна характеристика окремих видів загальнокримінальних корисливих злочинів та їх кримінологічні показники.
4. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють загальнокримінальні корисливі злочини.
5. Суб'єкти та заходи протидії загальнокримінальній корисливій злочинності.

Практичне завдання: проаналізуйте особливості особистості загальнокримінального корисливого злочинця та

механізму злочинної поведінки (за матеріалами конкретної кримінальної справи (кримінального провадження)).

Питання для самостійної роботи

1. Макрорівневий аспект детермінації загальнокримінальної корисливої злочинності в контексті процесів маргіналізації (культурологічні особливості середовища; соціально-економічні умови життя населення; політична дестабілізація).
2. Особливості групової свідомості та вчинення загальнокримінальних корисливих злочинів.
3. Загальна характеристика системи попередження загальнокримінальної корисливої злочинності в Україні
4. Основні суб'єкти попередження загальнокримінальної корисливої злочинності та їх компетенція.
5. Перспективні напрямки вдосконалення системи попередження насильницької злочинності в Україні (альтернативні засоби розв'язання кримінальних конфліктів на корисливому підґрунті).

Рекомендовані теми рефератів

1. Віктимологічні фактори детермінації загальнокримінальних корисливих злочинів.
2. Кримінологічна характеристика корисливих злочинів проти власності.
3. Особливості особи, яка вчиняє загальнокримінальні корисливі злочини.
4. Психічні відхилення корисливих злочинців.
5. Віктимологічна профілактика корисливих злочинів.

Література

1. Про міліцію: Закон України від 20.12.1990 № 565-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 4. – С. 95. – Ст. 20.
2. Про охоронну діяльність: Закон України від 22 березня

- 2012 року № 4616-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 2. – С. 40. – Ст. 8.
3. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні : феномен, детермінація, запобігання : монографія / Б. М. Головкін. – Х. : Право, 2011. – 432 с.
 4. Гришко О. Кримінологічна характеристика корисливих злочинів, вчинених щодо осіб похилого віку / О. Гришко // Право України: юрид. журн. – 2011. – № 8. – С. 309-315.
 5. Дремин В. Н. Безработица как фактор воспроизводства преступности / В. Н. Дремин // Актуальні проблеми держави та права. – № 9. – 2000. – С. 77-82.
 6. Зелинский А. Ф. Криминальная психология. Научно-практическое издание / А. Ф. Зелинский. – К. : Юринком Интер, 1999. – 240 с.
 7. Зелінський А. Ф. Корислива злочинна діяльність: монографія / А. Ф. Зелінський, М. Й. Коржанський. – К. : Генеза, 1998. – 144 с.
 8. Коноваленко О. Рівень і тенденції корисливо-насильницьких злочинів проти приватної власності / О. Коноваленко // Право України: юрид. журн. 2007. – № 2. – С. 78-82.
 9. Кривцун О. Б. Профілактика шахрайства, скоєного організованими злочинними групами / О. Б. Кривцун // Правовые проблемы противодействия организованной преступности: сборник науч. ст. – 2005. – С. 157-162.
 10. Кузнецов В. В. Кримінально-правова політика України в боротьбі з крадіжками майна / В. В. Кузнецов // Наукові записки. – 2000. – № 18. – С. 44-48.
 11. Лютий В. Основні детермінанти крадіжок, що вчиняються в сільській місцевості / В. Лютий // Право України: юрид. журн. – 2009. – № 3. – С. 148-152.
 12. Мартиненко Ю. Д. Кримінально-правові та кримінологічні заходи попередження розкрадань державного або колективного майна, що скоюються шляхом грабежу чи розбою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримін. право та кримінологія; кримін.-викон. право» / Юрій Дмитрович Мартиненко ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 1997. – 22 с.

13. Миненок М. Г. Корысть. Криминологические и уголовно-правовые проблемы / М. Г. Миненок, Д. М. Миненок. – СПб : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 365 с.
14. Мінка П. Я. Проблеми протидії квартирним крадіжкам у сучасних умовах / П. Я. Мінка, Ю. В. Савицкая // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. 2006-. 2007. – №2. – С. 304-310.
15. Плохова В. И. Ненасильственные преступления против собственности: криминологическая и правовая обоснованность / В. И. Плохова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 198 с.
16. Севрюков А. П. Характеристика жертв грабежей / А. П Севрюков // Российский следователь. – 2001. – № 5. – С. 39-43.
17. Шапочка С. В. Шахрайство – корисливий злочин проти власності: історія та сьогодення / С. В. Шапочка // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.-практ. журн. – 2004. – № 9. – С. 173-178.
18. Швидкий О. Г. Профілактика та припинення злочинів, пов'язаних з квартирними крадіжками / О. Г. Швидкий // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: збірник наукових праць. – 2005. – № 1. – С. 192-200.
19. Шиян В. Корыстная женская преступность и её предупреждение / В. Шиян // Професионал. – 2004. – № 4. – С. 27-34.
20. Шоткинов С. А. К вопросу о мотивации корыстной женской преступности / С. А. Шоткинов // Государство и право. – 2004. – № 9. – С. 105-109.
21. Шуляк Ю. Л. Кримінальна відповідальність за шахрайство: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримін. право та кримінологія; кримін.-викон. право» / Ю. Л. Шуляк ; Нац. акад. внутрішніх справ. – К., 2011. – 20 с.
22. Юхно О. О. Діяльність транспортної міліції щодо попередження крадіжок приватного майна громадян на пасажирському залізничному транспорті: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримін. право та кримінологія; кримін.-викон. право» / Олександр Олександрович Юхно ; Національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2005. – 20 с.

ТЕМА 10

ВИВЧЕННЯ ТА ПРОТИДІЯ НАСИЛЬНИЦЬКІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Методичні рекомендації

При підготовці до даного заняття слід звернути увагу на сутнісну відмінність понять «насильство» та «агресія» (агресивна поведінка). Зокрема, остання означає деструктивну, руйнуючу поведінку суб'єкта, мотивовану ворожістю та ненавистю до людей та речей, що переслідує спричинення їм шкоди та суперечить нормам їх співіснування. У науковій літературі прийнято виокремлювати **негативістську агресію** (направлену зовні на конкретних людей та суспільство цілому, а також на самого себе (аутоагресія)), **ворожу агресію** (насильство заради насильства, спричинення шкоди суб'єкту у конфліктній ситуації), **інструментальну агресію** (засіб досягнення будь-якої мети, наприклад, заволодіння майном, самоствердження), **захисну агресію** (реакція на агресивні дії іншого суб'єкта) та так звану **доброякісну агресію** (є крайнім проявом активності людини у найрізноманітніших сферах суспільного життя).

Існує значна кількість наукових поглядів щодо природи агресії. Найбільш поширеними теоріями походження агресії є:

- соціал-дарвіністський напрям, в основі якого лежить теорія Ч. Дарвіна про природний відбір і боротьбу за існування, перенесена у площину соціальних відносин;
- теорія соціального навчання, що полягає у здатності людини навчатися та переймати агресивні форми поведінки у процесі соціального спілкування;
- фрустраційна теорія, відповідно до якої агресія є реакцією на фрустрацію;

- психоаналітичний напрям, що пояснює агресію крізь призму біопсихологічних процесів головного мозку; агресія – захисна реакція особистості на внутрішні та зовнішні подразники;

- технологічний детермінізм, що розглядає агресію як вимушену форму поведінки індивіда з приводу збереження своєї індивідуальності у техногенному середовищі.

На відміну від агресії, насильство, а відтак і насильницький злочин, завжди полягає у протиправному впливі на фізичні блага конкретної особи, її тілесну недоторканість (життя, здоров'я, статева свобода). У кримінально-правовому сенсі насильство може бути фізичним (завдається безпосередньо з використанням фізичної сили особи або опосередковано через застосування спеціальних засобів, що завдають організму іншої людини фізичної шкоди) та психічним (як тиск на психіку через погрозу фізичного насильства чи завдання іншої значущої матеріальної чи моральної шкоди особі або близьким їй людям). У ст. 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 року зазначається наявність ще сексуального та економічного насильства, які у кримінально-правовому сенсі можуть бути зведені до фізичного або психічного.

Таким чином, будь-який насильницький злочин є агресивним, але не будь-який агресивний злочин є насильницьким.

Насильницька злочинність – це система злочинів, що реалізуються у процесі протиправного застосування насильства до потерпілих. З огляду на це для насильницьких злочинів характерно: об'єкт посягання – фізичні блага особи; умисна форма вини; насильство як засіб вчинення злочину; застосування насильства проти волі потерпілого та без відповідного на те права.

У структурі насильницької злочинності виділяють наступні блоки:

- 1) насильницькі злочини проти життя та здоров'я особи;
- 2) насильницькі статеві злочини;

3) насильницькі посягання, спрямовані проти держави та громадської безпеки (диверсія, терористичний акт, бандитизм тощо);

4) насильницькі злочини представників влади (перевищення влади або службових повноважень, примушування давати показання тощо).

Крім того, насильницьким злочином можна вважати хуліганство. Ядро насильницької злочинності становлять умисні вбивства, тяжкі тілесні ушкодження, зґвалтування та хуліганства.

Відповідно до цього статистична картина насильницької злочинності в Україні протягом 1996-2011 років наступна:

Роки	Умисні вбивства (у % до загальної структури злочинності)	Умисні тяжкі тілесні ушкодження (у % до загальної структури злочинності)	Зґвалтування (у % до загальної структури злочинності)	Хуліганства (у % до загальної структури злочинності)
1996	4896 (0,79)	8429 (1,36)	1752 (0,28)	37789 (6,12)
1997	4529 (0,76)	7602 (1,29)	1510 (0,25)	39105 (6,63)
1998	4563 (0,79)	6943 (1,20)	1334 (0,23)	31752 (5,51)
1999	4623 (0,84)	7047 (1,29)	1288 (0,23)	26868 (4,92)
2000	4806 (0,86)	6852 (1,23)	1151 (0,20)	23360 (4,21)
2001	4571 (0,90)	6116 (1,21)	1051 (0,20)	17718 (3,51)
2002	4296 (0,95)	6032 (1,33)	1043 (0,23)	14018 (3,11)
2003	4041 (0,72)	6294 (1,13)	1048 (0,18)	20070 (3,60)
2004	3788 (0,73)	5855 (1,12)	964 (0,18)	15914 (3,07)
2005	3338 (0,68)	4880 (1,00)	873 (0,17)	10440 (2,14)
2006	3256 (0,77)	5283 (1,08)	993 (0,23)	13371 (3,17)
2007	2906 (0,72)	5486 (1,36)	878 (0,21)	12139 (3,02)
2008	2707 (0,70)	5055 (1,31)	880 (0,22)	11734 (3,05)
2009	2478 (0,57)	4141(0,95)	758 (0,17)	10475 (2,40)
2010	2356 (0,47)	3777 (0,75)	635 (0,12)	9207 (1,83)
2011	2506 (0,48)	3441 (0,66)	630 (0,12)	8866 (1,71)

Таким чином, дані злочини у сукупності стабільно складають близько 4-6% у загальній структурі злочинності.

При аналізі статистичних даних слід пам'ятати, що серед насильницьких злочинів згвалтування вирізняється значним рівнем латентності, тому офіційні дані не відображають об'єктивний рівень фактів даного злочину.

Насильницька злочинність відображає найбільш стабільні і постійні риси злочинності. Підтверджується висновок про переважно сімейно-побутовий та ситуативно-дозвільний характер насильницької злочинності в нашій державі. Переважна більшість насильницьких злочинів вчиняється на фоні зловживання алкоголем та наркотичними засобами, що призводить до впливу на поведінку суб'єктів несвідомих елементів мотивації.

Слід пам'ятати, що існують певні специфічні риси, які характеризують мотиваційні процеси вчинення насильницьких злочинів у певних категорій осіб (жінки, неповнолітні тощо). Це знаходить відображення у міжособистісних конфліктах, у яких значна роль у детермінаційних процесах належить жертві злочину.

В основі криміногенних конфліктів лежать найрізноманітніші явища і процеси, що дозволяє виділити такі види насильницької злочинності:

- сімейно-побутова (її основу становить тривала побутова або сімейно-побутова конфліктність);
- ситуативно-дозвільна (характеризується ситуативними, одномоментними зіткненнями конфліктуючих сторін);
- заздалегідь заплановані злочини;
- патологічна (діяння неосудних осіб, осіб з психічними аномаліями).

Особливістю попередження насильницької злочинності є формування так званих кримінологічних профілактичних комплексів, які включають втручання у кризові ситуації (у тому числі й надання психологічної допомоги; орієнтація правоохоронних органів на попереджувальну

діяльність); запобігання можливостям окремих категорій осіб вчиняти насильницькі злочини; виховна та інформаційна робота серед громадян; залучення громадськості до попередження тяжких насильницьких злочинів; надання допомоги жертвам злочинів, у тому числі віктимологічна профілактика.

Питання семінарського заняття

1. Поняття агресії та насильства, їх співвідношення. Теорії виникнення агресії.
2. Визначення насильницької злочинності та її основні ознаки.
3. Загальна характеристика насильницької злочинності в Україні: рівень, структура, динаміка та географія.
4. Кримінологічна характеристика осіб, що вчинили насильницькі злочини.
5. Особливості детермінації насильницької злочинності.
6. Система та правове забезпечення попередження насильницької злочинності в Україні. Попередження насильства у сім'ї.

Практичні завдання

1. За матеріалами конкретної кримінальної справи (кримінального провадження) проаналізувати особливості особистості насильницького злочинця та механізму злочинної поведінки.
2. На основі статистичних даних МВС України за останні роки визначити місце насильницької злочинності та її окремих видів у загальній структурі злочинності та динаміку насильницької злочинності.
3. Проаналізувавши чинне законодавство України, скласти схему, яка б відображала систему суб'єктів попередження насильницької злочинності та їх повноваження.

Питання для самостійної роботи

1. Кримінологічна характеристика окремих видів насильницької злочинності.
2. Проблеми попередження насильства в сім'ї.
3. Психічні аномалії осіб, що вчиняють насильницькі злочини.
4. Перспективи вдосконалення системи попередження насильницької злочинності в Україні.

Рекомендовані теми рефератів

1. Соціал-дарвінізм та його значення у поясненні агресивної поведінки.
2. Віктимологічні фактори у системі сучасних детермінант насильницької злочинності.
3. Особливості попередження насильницьких злочинів представників влади.
4. Нормативно-правова база попередження насильницької в Україні

Література

1. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою: резолюція Генеральної асамблеї ООН від 29 листопада 1985 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_114
2. Європейська конвенція щодо відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів: конвенція Ради Європи від 24 листопада 1983 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_319
3. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15 листопада 2001 року № 2789-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 10. – Ст. 70.
4. Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей: Закон України від 2 червня 2005 року № 2623-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 26. – стор. 1108. – стаття 354.

5. Антонян Ю. М. Преступления, совершаемые с особой жестокостью / Ю. М. Антонян // Государство и право. – 1992. – № 9. – С. 62-70.
6. Валуйська М. Ю. Кримінологічна характеристика особистості злочинців, що вчинили умисні вбивства при обтяжуючих обставинах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримін. право та кримінологія; кримін.-викон. право» / Марина Юріївна Валуйська ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2002. – 18 с.
7. Голіна В. В. Попередження тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи. Навчальний посібник / В. В. Голіна. – Х. : НЮАУ. – 1997. – 52 с.
8. Головкін Б. М. Корислива спрямованість особистості злочинця, опосередкована у насильницьких проявах: поняття, зміст, шляхи формування / Б. Головкін // Вісник Академії правових наук України: зб. наук. праць – 2009. – № 3 – С. 221-230.
9. Демчіхіна Є. С. Кримінологічний аналіз чинників групової некорисливої насильницької злочинності неповнолітніх / Є. С. Демчіхіна // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 6. – С. 86-90.
10. Дрёмин В. Н. Криминальный террор в социальном механизме воспроизводства преступности / [С. В. Кивалов, В. Н. Дрёмин, М. Е. Черкес и др.] // Социально-правовые аспекты терроризма: монография / под ред. М. Е. Черкеса. – Одесса : Феникс, 2003. – С. 193-212.
11. Дрёмин В. Н. Насилие в механизме криминализации общества / В. Н. Дрёмин // Актуальні проблеми політики (збірник наукових праць) – Одесса: Фенікс, 2006. – № 29. – С. 532-537.
12. Дрёмин В. Н. Социально-психологический механизм воспроизводства терроризма / В. Н. Дрёмин // Актуальні проблеми держави та права. – 2000. – № 8. – С. 78-83.
13. Дрёмин В. Н. Маргинальная личность: проблемы самоидентификации и насилие в семье / В. Н. Дремін // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1999. – № 12. – С. 53-58.
14. Зелинская Н. А. Интернациональный терроризм и «террористический интернационал» / Н. А. Зелинская //

- Актуальні проблеми держави та права: зб. наук. праць. – Одеса, 2000. – № 8. – С. 98-104.
15. Зелинский А. Ф. Осознаваемое и неосознаваемое в преступном поведении: вища школа / А. Ф. Зелинский. – Харьков, 1986. – 168 с.
 16. Йосипів А. О. Насильницька злочинність: детермінанти та протидія органами внутрішніх справ: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримін. право та кримінологія; кримін.-викон. право» / Алла Олексіївна Йосипів ; Львів. держ. ун-т внутрішніх справ. – Л., 2009. – 18 с.
 17. Йосипів А. О. Причини насильства та умови його попередження / А. О. Йосипів // Держава і право: Юридичні і політичні науки: зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 43 – С. 569-574.
 18. Ігнатов О. М. Зовнішні обставини вчинення насильницьких злочинів працівниками органів внутрішніх справ / О. М. Ігнатов // Кримінологія в Україні та протидія злочинності: зб. наук. ст. – 2008. – С. 223-227.
 19. Ігнатов О. М. Попередження насильницьких злочинів, що вчиняються працівниками органів внутрішніх справ поза сферою сімейно-побутових відносин та не пов'язані з службовою діяльністю / О. М. Ігнатов // Наше право: Спеціалізоване видання. – 2008. – № 4. – С. 101-105.
 20. Ігнатов О. М. Рівень та динаміка насильницької злочинності працівників органів внутрішніх справ / О. М. Ігнатов // Держава і право: юридичні і політичні науки: зб. наук. праць. – 2008. – Вип. 42. – С. 529-535.
 21. Кулик Л. М. Ознаки насильницької злочинності / Л. М. Кулик // Право і суспільство. – 2010. – № 5. – С. 128-132.
 22. Подільчак О. М. Насильницькі злочини: особистісні детермінанти / О. М. Подільчак // Проблеми законності: акад. зб. наук. праць. – 2007. – Вип. 90. – С. 158-166.
 23. Сердюк П. П. Пропаганда насильства і жорстокості як фактор насильницької та організованої злочинності / П. П. Сердюк // Криминогенная ситуация на юге Украины: особенности и проблемы сдерживания: сб. научн. статей / П. П. Сердюк [под ред. М. Ф. Орзиха, В. Н. Дремина] – (Библиотека журнала) // «Юридический вестник». – Одесса : ФЕНИКС, 2003. – С. 167-176.

24. Шалгунова С. А. Кримінологічне вчення про особу насильницького злочинця : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримін. право та кримінологія; кримін.-викон. право» / Світлана Аполлінанаріївна Шалгунова ; Харків. нац. ун-т внутрішніх справ. – Х., 2013. – 34 с.
25. Шалгунова С. Детермінація кримінального насильства та його соціальні умови / Світлана Шалгунова // Юридична Україна: щомісячний правовий часопис. – 2011. – № 2. – С. 104-111.

ТЕМА 11

ВИВЧЕННЯ ТА ПРОТИДІЯ РЕЦИДИВНИЙ ТА ПРОФЕСІЙНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Методичні рекомендації

Поняття «рецидивна злочинність» і «рецидив злочинів» мають походження від латинського слова «recidivus», тобто такий, що відновлюється, повторюється.

Основною властивістю рецидивної злочинності є її підвищена суспільна небезпечність, що не зводиться до суспільної небезпечності окремих рецидивних злочинів та осіб, які їх учинили, а також до розуміння небезпечності чи то злочинного діяння, чи то особи або наслідків діяння з позиції кримінального права. Це інтегративна властивість, що утворюється внаслідок деструктивного впливу цього виду злочинних проявів на суспільні відносини, соціальні інститути, правосвідомість, стан правопорядку, що склався у суспільстві, систему законодавства, саму кримінальну реальність та ін.

Студент повинен знати, що кримінально-правове (легальне) та кримінологічне розуміння рецидиву не є тотожними. У кримінально-правовому розумінні рецидив – це вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин (ст. 34 КК України). Кримінально-правове поняття рецидиву злочину цілком прийнятне для кримінального законодавства і судової практики виявляється недостатнім (вузьким) для потреб кримінологічної оцінки рецидиву.

Для кримінологів новий рецидивний злочин є свідченням того, що антисуспільна спрямованість особистості суспільно-небезпечного типу, яка зумовила криміногенну мотивацію і спричинила кримінальну активність, що реалізувалася у вчиненні попереднього

злочину, не зупинена. Тобто, з кримінологічної точки зору рецидив – це повторне вчинення нового злочину особою, яка раніше засуджувалася або підлягала іншим заходам впливу за суспільно небезпечне діяння, що передбачене кримінальним законом, незалежно від наявності судимості у винного. Кримінологічне розуміння рецидиву певною мірою близьке до кримінально-правових понять повторності та сукупності злочинів (ст. 32, 33 КК України), однак і тут є деякі розбіжності, оскільки повторність та сукупність відсутні, якщо особа звільняється від кримінальної відповідальності з підстав, що передбачені КК України.

Виходячи з того, яке саме поняття рецидиву (легального або кримінологічного) береться за основу, у кримінологічній науці можна зустріти декілька підходів до визначення рецидивної злочинності:

1) вузький підхід, згідно якого рецидивна злочинність є сукупністю умисних злочинів, скоєних на певній території за певний проміжок часу особами, які на момент скоєння злочинів мали не зняту або не погашену судимість за умисний злочин (В.С. Батиргареева);

2) широкий підхід, згідно якого рецидивна злочинність розглядається як різновид злочинності, який проявляється у повторенні (рецидиві) кримінальної активності осіб, раніше засуджених або підданих іншим, передбаченим законом заходам правового впливу за вчинені ними у минулому злочини, що були зареєстровані на певній території протягом певного часу.

Залежно від характеру вчинених особою злочинів, кількості судимостей у злочинця, ступеня суспільної небезпеки злочинів, що входять до рецидиву, рецидив класифікується за такими видами: загальний і спеціальний рецидив; простий і складний (багаторазовий); пенітенціарний.

У статистичній картині рецидивної злочинності України спостерігається додатна динаміка.

Рік	Кількість злочинів, вчинених особами, що раніше вчиняли злочин (у % до всіх злочинів загальнокримінальної спрямованості)	Виявлено осіб, що вчинили злочин, які раніше вже вчиняли злочин (у % до всіх осіб, що вчинили злочин)
2005	72 940 (24%)	46 637 (19,7%)
2006	65 800 (24,6%)	44 514 (20,8%)
2007	71 261 (26,3%)	45 943 (21,3%)
2008	70 394 (26,6%)	46 177 (23,3%)
2009	71 423 (26,6%)	49 422 (23,3%)
2010	96 830 (29,8%)	60 373 (26,7%)
2011	147 585 (46,2%)	102 694 (45,5%)

Сьогодні трьома найвагомішими складниками (за даними офіційної статистики) у структурі рецидивної злочинності є: а) злочини проти власності (65,3%); б) злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (14,5%) і в) злочини проти життя та здоров'я особи (9,8%). Між видом рецидивного злочину і місцем його вчинення існує певний взаємозв'язок. Основними місцями вчинення рецидивних злочинів є житлові приміщення, установи, організації, підприємства, вулиці й громадські місця. На їх частку припадає майже 90% всіх рецидивних злочинів (В. С. Батиргарєєва).

Студентам слід враховувати, що рецидивісти – найтипівіші представники злочинного світу, яких відрізняє цілком усвідомлене ставлення до вчинення нових умисних злочинів. Під особою злочинця-рецидивіста треба розуміти особливий соціальний тип людини, яка характеризується підвищеною для оточуючих, цілком усвідомленою даною особою суспільною небезпечністю, що пов'язана з учиненням умисного злочину і збереженням цієї властивості в майбутньому внаслідок злочинного способу мислення, відчуття міцного зв'язку із соціумом

злочинців і бажання підтримувати злочинні ідеї, традиції, ремесло тощо. (В. С. Батиргарєєва).

В загальній масі рецидивістів доцільно виокремлювати такі їх типи: 1) послідовно-кримінальні; 2) з ознаками кримінальної професіоналізації; 3) ситуативні; 4) дезадаптивні рецидивісти.

Студенти повинні знати та вміти пояснювати такі тенденції рецидивної злочинності:

1) сталі показники рецидивної злочинності, що не мають тенденції до зниження;

2) збільшення кількості злочинів «на рахунку» середньостатистичного рецидивіста (подовження тривалості злочинної діяльності рецидивіста);

3) «омолодження» рецидивної злочинності;

4) збільшення кількості професійних злочинців серед рецидивістів;

5) зростання жіночої рецидивної злочинності, темпи приросту якої в деякі роки випереджають відповідні показники рецидивної злочинності чоловіків;

6) підвищення рівня психопатизації і ступеня соціальної деградації особи рецидивістів (систематично вживають алкоголь і наркотики майже 80 % рецидивістів).

Рецидивна злочинність обумовлюється, з одного боку, загальними причинами, які породжують злочинність в цілому, а з іншого, — низкою специфічних за своєю природою причин. У свою чергу, серед специфічних причин традиційно прийнято виокремлювати:

1) чинники, пов'язані з різноманітними недоліками в діяльності правоохоронних органів і судів, які знижують або зводять нанівець результати впливу правоохоронної системи на осіб, які вчинили злочини;

2) чинники, що впливають на несприятливе протікання постпенітенціарної соціальної адаптації.

Особливе значення в детермінації рецидивної злочинності набуває феномен злочинної «кар'єри», що

полягає не лише в тому, що в окремих випадках це провідний чинник повернення особи до вчинення злочинів, але й у тому, що це шлях до злочинного професіоналізму з відповідною психологією, «філософським» ставленням до категорій свободи і ув'язнення, праці, демонструванням своєї неординарності, тяжінням до рецидиву тощо.

Це дає підставу говорити про кримінальний професіоналізм певної частини рецидивістів, що розглядають злочинну діяльність як засіб свого існування, а злочинні доходи – як джерело доходів. Водночас поняття і ознаки професійної злочинності не збігаються з поняттям і ознаками рецидивної злочинності.

Під професійною злочинністю розуміють відносно самостійний вид злочинності, що включає сукупність злочинів вчинених злочинцями-професіоналами, діяльність яких ґрунтується на спеціальних знаннях, досвіді, навичках, має стійкий характер та є джерелом засобів існування.

Професійна злочинність ґрунтується на п'яти основних ознаках:

- 1) злочинний промисел – системність злочинної діяльності;
- 2) спеціалізація – стійкий вид злочинного заняття (вчинення однорідних (однотипних) злочинів);
- 3) кваліфікація – певні знання та навички;
- 4) постійний прибуток – злочин як основне джерело для існування;
- 5) зв'язок з антисуспільним середовищем – спілкування злочинців-професіоналів з подібними до себе.

Вельми істотним елементом професійної злочинності є групові злочини. Сам характер злочинів, що вчиняються професійними злочинцями такий, що їх зручніше і надійніше здійснювати не одноосібно, а саме в групі (Н. В. Шигіна).

Взаємопроникнення професійної, рецидивної і організованої злочинності – процес очевидний. Зростання

професійної злочинності, з одного боку, можливе завдяки зусиллям рецидивістів, що мають досвід злочинної діяльності. Професійні ж злочинці поповнюють ряди рецидивістів. Професійна злочинність неминуче перетинається і з організованою злочинністю. Одним з напрямів розвитку професійної злочинності є її трансформація в організовану. В одних випадках кримінальні професіонали самі об'єднуються у відповідні структури, в інших – злочинне співтовариство втягує злочинців-професіоналів у свою діяльність.

Діяльність щодо попередження рецидивної злочинності реалізується через складну багаторівневу систему, за якою визначається спрямованість соціальної політики в цій сфері і яка складається із заходів як загальносоціального характеру, так і спеціально-кримінологічної спрямованості при провідній ролі останніх. Специфіка спеціально-кримінологічних заходів полягає у безперервному захисті суспільства від рецидивної та професійної злочинності шляхом застосування відповідного покарання, створення належних умов відбування покарання, нагляду за особами, які відбули покарання, а також тими, що відбувають покарання, не пов'язане з позбавленням волі тощо та у постійній соціальній адаптації та ресоціалізації колишніх засуджених з метою їх повернення до суспільства особами, які не порушують кримінальний закон. Наявні запобіжні заходи слід варіювати, у першу чергу, на індивідуальному рівні запобігання.

Питання семінарського заняття

1. Кримінологічне та кримінально-правове розуміння рецидивної злочинності. Види рецидиву злочинів.
2. Рецидивна злочинність: стан, структура, динаміка.
3. Особистість рецидивіста, її структура та типологія.
4. Поняття та ознаки кримінального професіоналізму. Співвідношення рецидивної, професійної, організованої та групової злочинності.

5. Причини та умови рецидивної та професійної злочинності.
6. Суб'єкти та заходи попередження рецидивної та професійної злочинності.

Практичне завдання: аналіз особливостей особистості рецидивного злочинця та механізму злочинної поведінки (на матеріалах конкретних кримінальних проваджень (кримінальних справ)).

Питання для самостійної роботи

1. Тюремна субкультура як складова кримінальної субкультури.
2. Кримінологічна характеристика кримінально-послідовного типу злочинця.
3. Соціально-демографічна характеристика особи рецидивіста.
4. Рецидивонебезпечні злочини: поняття та класифікація.
5. Поводження з професійними злочинцями в зарубіжних країнах.

Рекомендовані теми рефератів

1. Історія виникнення та розвитку професійної злочинності.
2. Особистість професійного злочинця.
3. Феномен кримінальної кар'єри.
4. Поняття, ознаки та елементи кримінальної субкультури.
5. Кримінально-правове та кримінологічне розуміння рецидиву.
6. Тенденції рецидивної злочинності.

Література

1. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі: Закон України від 1 грудня 1994 року № 264/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 52. – Ст. 455.
2. Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк: Закон України від 17 березня 2011 року № 3160-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 38. – ст. 380.
3. Аналітичний огляд наукових статей з проблем рецидивної злочинності (Ніколайченко В. В., Батиргарєєва В. С., Денисов С. Ф., Стрелковська Ю. О.) [Електронний ресурс] // Одесский информационно-аналитический центр по изучению организованной преступности и коррупции при Национальном университете «Одесская юридическая академия». – Режим доступу до сайту: <http://inter.criminology.onua.edu.ua/?p=3976>
4. Аналітичний огляд наукових статей з проблем рецидивної злочинності (Батиргарєєва В., Чужа О.) [Електронний ресурс] // Одесский информационно-аналитический центр по изучению организованной преступности и коррупции при Национальном университете «Одесская юридическая академия». – Режим доступу до сайту: <http://inter.criminology.onua.edu.ua/?p=2874>
5. Батиргарєєва В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми : монографія / В. С. Батиргарєєва. – Х. : Право, 2009. – 576 с.
6. Будз В. Ф. Жіноча рецидивна злочинність у сучасній Україні: проблеми детермінації / В. Ф. Будз // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 1. – С. 136-147.
7. Бурбело Р. Ю. Специфіка правосвідомості особи професійного злочинця / Р. Ю. Бурбело // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. – 2010. – Вип. 55. – С. 515-520.
8. Вербенський М. Г. Стан і тенденції рецидивної злочинності в Україні / М. Г. Вербенський, І. О. Кисельов // Право і суспільство. – 2012. – № 1. – С. 221-226.
9. Відловська І. Я. Співвідношення професійної та організованої злочинності: порівняльний аналіз Німеччини

- та України / І. Я. Відловська // Порівняльне правознавство: зб. наук. праць : сучасний стан і перспективи розвитку. – 2013. – С. 331-333.
10. Головкін Б. Кримінологічна оцінка злочинного професіоналізму осіб корисливої насильницької спрямованості / Б. Головкін // Вісник прокуратури. – 2010. – № 6. – С. 82-92.
 11. Гуров А. И. Профессиональная преступность. Прошлое и современность / А. И. Гуров. – М., 1990. – 390 с.
 12. Дрёмин В. Н. Общение несовершеннолетних с ранее судимыми лицами как криминогенный фактор / В. Н. Дрёмин // Причины отдельных видов преступности и проблемы борьбы с ними. Сборник научных трудов. – М., 1989. – С. 162-167.
 13. Зелинский А. Ф. Рецидив преступлений (структура, связи, прогнозирование) / А. Ф. Зелинский. – Х., 1980. – 152 с.
 14. Оболенцев В. Ф. Попередження рецидивної злочинності / В. Ф. Оболенцев, К. М. Оrobeць // Проблеми законності : акад. зб. наук. праць. – 2004. – Вип. 68. – С. 108-113.
 15. Оrobeць К. М. Структура механізму детермінації професійної злочинності / К. М. Оrobeць // Митна справа. – 2005. – № 2. – С. 70-74.
 16. Пісоцька Н. М. Рецидивна злочинність молоді та її попередження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримін. право та кримінологія; кримін.-викон. право» / Наталія Миколаївна Пісоцька ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2001. – 17 с.
 17. Прутяний С. О. Кримінологічна характеристика та попередження професійної злочинності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримін. право та кримінологія; кримін.-викон. право» / Сергій Олександрович Прутяний ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2011. – 20 с.
 18. Скоков С. Рецидивна злочинність та ефективність покарання у вигляді позбавлення волі / С. Скоков // Право України: юрид. журн. – 1999. – № 2. – С. 84-86.
 19. Стрелковська Ю. О. Маргінальність як чинник рецидивної злочинності / Ю. О. Стрелковська // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. – 1994. – 2011. – Вип. 60. – С. 123-131.

20. Щербаков С. В. Рецидивная преступность: криминологическая характеристика и проблемы предупреждения: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримін. право та кримінологія; кримін.-викон. право» / Сергій Васильович Щербаков. – М., 2009. – 26 с.

ТЕМА 12

ВИВЧЕННЯ ТА ПРОТИДІЯ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Методичні рекомендації

Організована злочинність є відносно новим видом злочинності для вітчизняної кримінології (про її появу радянські вчені заговорили наприкінці 80-х років ХХ століття), хоча це явище з'явилося значно раніше і вже досліджувалося зарубіжними кримінологами.

При вивченні вказаної теми студент повинен враховувати складнощі у визначенні поняття організованої злочинності, яка існує не лише в науковій літературі. Єдиного визначення організованої злочинності не міститься й у міжнародних документах. Більше того, неодноразово висловлювалася думка щодо неможливості вироблення такого. Так, на VIII Конгресі ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками (Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 р.) було зазначено, що одним формулюванням неможливо визначити багаточисельні види організованої злочинності, обумовлені різними факторами, у тому числі етнічними, економічними. Однак у цілому це явище можна охарактеризувати як складні кримінальні види діяльності, здійснювані у широких масштабах організаціями та іншими групами, які мають внутрішню структуру, отримують фінансовий прибуток та набувають владу шляхом створення та експлуатації ринків незаконних товарів та послуг.

Дійсно, організована злочинність розвивається разом із суспільством, його економікою, іноді навіть випереджаючи їх. Коли певні способи її діяльності стають відомі правоохоронним органам, представники організованої

злочинності винаходять інші, тобто їхня діяльність постійно змінюється, виходячи на якісно інший рівень. Суттєвою ознакою організованої злочинності є її диверсифікація, тобто розподіл коштів між різними, не пов'язаними один з одним, напрямками діяльності, розширення кількості видів та найменувань продукції та послуг з метою зниження ризику.

Виходячи із цього, у 1995 р. Радою Європейського Союзу було розроблено такі загальні критерії визначення організованої злочинності: 1) взаємодія (спільна діяльність) більш ніж двох осіб; 2) розподіл функцій (у кожного учасника має бути своє чітко визначене завдання); 3) діяльність протягом тривалого періоду чи без заздалегідь установленого терміну; 4) суворі внутрішні дисципліна та контроль; 5) підозра у вчиненні тяжких злочинів; 6) вихід за межі національних кордонів; 7) застосування насильницьких методів примусу з метою залякування; 8) використання комерційних чи інших ділових структур; 9) участь у відмиванні грошей; 10) вплив на політику, засоби масової інформації, органи державного управління, органи юстиції та економіку; 11) мета – прибуток, вигода, влада. Крім того, зазначено, що для віднесення злочинного угруповання до організованого необхідно, щоб воно відповідало щонайменше шести з 11 вищенаведених критеріїв, при цьому обов'язковою є наявність 1, 5 і 11.

В рамках цієї теми студент повинен проаналізувати не лише міжнародний досвід регламентації питань, пов'язаних з організованою злочинністю, а й чинне українське законодавство. У ст. 1 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 р. під організованою злочинністю розуміється сукупність злочинів, що вчиняються у зв'язку зі створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань. Види та ознаки цих злочинів, а також кримінально-правові заходи щодо осіб,

які вчинили такі злочини, встановлюються Кримінальним кодексом України.

У свою чергу, Кримінальний кодекс містить низку норм, що надають можливість притягнути до кримінальної відповідальності учасників організованої злочинності на різних рівнях. Розділ VI Загальної частини КК України присвячено співучасті у злочинах: визначені види співучасників; сформульовані поняття «організована група» та «злочинна організація», регламентована кримінальна відповідальність співучасників, у тому числі кримінальна відповідальність організаторів та учасників організованої групи або злочинної організації.

Аналізуючи положення кодексу, варто звернути увагу на специфічні ознаки, які характеризують організовані злочинні угруповання, відповідно до ч. 3, 4 ст. 28 КК України:

1) стійкість, що полягає в здатності організованих злочинних угруповань забезпечити стабільність і безпеку свого функціонування, тобто ефективно протидіяти факторам, що можуть їх дезорганізувати: як внутрішнім (наприклад, невизнання авторитету або наказів керівника, намагання окремих членів об'єднання відокремитись чи вийти з нього), так і зовнішнім (недотримання правил безпеки щодо дій правоохоронних органів, діяльність конкурентів по злочинному середовищу тощо).

2) наявність єдиного плану злочинної діяльності угруповання, що означає, що при його створенні учасниками схвалений (або їм повідомлений) план, який хоча б у загальних рисах передбачає основні етапи підготовки і вчинення угрупованням не менше двох злочинів. У подальшому – після вчинення перших двох злочинів – план щодо кожного наступного злочину може бути окремим.

3) розподіл функцій учасників угруповання;

4) поінформованість усіх учасників угруповання про наявність єдиного плану злочинної діяльності – очевидна

щодо тих учасників групи, які мають керуватися зазначеним планом при підготовці та (або) вчиненні відповідних злочинів.

Ознаками, які відрізняють злочинну організацію від організованої групи, є:

а) кількісний склад. Група може визнаватися організованою, якщо її учасниками є не менше трьох осіб, а організація злочинною, якщо її учасниками є не менше п'яти осіб. Персональний склад угруповання може частково змінюватись або навіть повністю оновлюватися, однак наявність у складі угруповання вищезазначеної кількості учасників є обов'язковою.

б) ієрархічність структури злочинної організації, що передбачає наявність в ній з одного боку керівника (керівного ядра), а з іншого – принаймні кількох учасників, які в межах функціонування злочинної організації мають йому підкорятися. У більшості випадків ієрархічність злочинної організації має кілька рівнів і може бути пов'язана з розподілом функцій між її учасниками.

в) спосіб утворення. Спосіб утворення злочинної організації, крім об'єднання учасників (фізичних осіб), може полягати також в об'єднанні її «структурних частин». Вживаючи це поняття у ч. 4 ст. 28, законодавець, очевидно, мав на увазі типовий для відповідного рівня організованої злочинності випадок, коли злочинну організацію утворюють декілька організованих груп. При цьому такі організовані групи зберігають свою автономність, а їх учасники або керівники окремо вирішують питання загального керівництва злочинною організацією, координації злочинної діяльності, матеріально-технічного забезпечення тощо.

г) мета утворення злочинної організації є не лише специфічною ознакою, за якою злочинна організація може відрізнитись від організованої групи, а й критерієм (підставою) поділу злочинних організацій на окремі

різновиди. З урахуванням мети утворення злочинної організації передбачено такі її різновиди: 1) злочинна організація, утворена з метою безпосереднього вчинення її учасниками тяжких або особливо тяжких злочинів; 2) злочинна організація, утворена з метою керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб; 3) злочинна організація, утворена з метою забезпечення функціонування як самої організації, так і інших злочинних груп.

Підвищена суспільна небезпека організованої злочинної діяльності у нормах Особливої частини КК України виражається у декілька способів:

1. Організований характер злочинних діянь виступає в якості одного з обов'язкових елементів низки переважно тяжких та особливо тяжких злочинів (наприклад, згідно з КК України, це ст. 255 КК України – створення злочинної організації; ст. 257 КК України – бандитизм; ст. 260 КК України – створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань тощо).

2. Скоєння злочину у складі організованої групи є кваліфікуючою ознакою значної кількості злочинів, передбачених Особливою частиною КК.

3. Згідно з п. 2 ч.1 ст. 67 КК України скоєння злочину організованою групою визнається обставиною, що обтяжує покарання, якщо це не передбачено у статті Особливої частини КК як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію.

Окрему увагу слід звернути на заходи протидії організованій злочинності, оскільки нинішній стан криміногенної ситуації в державі свідчить про необхідність удосконалення заходів, спрямованих на нейтралізацію дії чинників, які її зумовлюють. Указом Президента України від 21 жовтня 2011 року N 1000/2011 було схвалено Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю, реалізація якої передбачається протягом 2011-2017 років. Основними напрямками реалізації Концепції є: виявлення та аналіз проявів

організованої злочинності; з'ясування причин та умов, що сприяють її поширенню в Україні; удосконалення правових механізмів та організаційних засад протидії організованим злочинності; визначення шляхів і способів захисту прав та свобод людини і громадянина, інтересів юридичних осіб від дій організованих злочинних угруповань; підвищення рівня інформованості суспільства про небезпеку та масштаби організованої злочинності; удосконалення існуючих та розроблення нових методів боротьби з організованою злочинністю з метою недопущення подальшої консолідації організованих злочинних угруповань, дальшого зменшення їх впливу на суспільство на національному та регіональному рівнях; продовження міжнародного співробітництва вітчизняних правоохоронних органів із відповідними органами іноземних держав; ініціювання вдосконалення міжнародно-правових актів та гармонізація національного законодавства з питань боротьби з організованою злочинністю із законодавством Європейського Союзу.

Питання семінарського заняття

1. Наукове та нормативне визначення організованої злочинності.
2. Види, ознаки, структура організованих злочинних угруповань та організованої злочинної діяльності.
3. Організована злочинність в Україні: сучасний стан та тенденції.
4. Транснаціональна організована злочинність: визначення, ознаки, кримінологічна характеристика.
5. Фактори організованої злочинності.
6. Напрямки протидії організованим злочинності в Україні та світі: правова основа, суб'єкти та заходи.

Практичні завдання

1. На основі статистичних даних МВС України вирахуйте динаміку вчинення окремих видів злочинів

організованими злочинними угрупованнями та визначте, які види організованої злочинної діяльності найбільш характерні для України.

2. Порівняльний правовий аналіз ст. 2 (п. «с») Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності та ст. 28 (ч. 3, 4) КК України.

Питання для самостійної роботи

1. Економічне розуміння організованої злочинності та заходи її попередження.
2. Співвідношення організованої злочинності та організованої злочинної діяльності.
3. Організована та професійна злочинність: проблеми розмежування.
4. Відповідальність юридичних осіб у контексті протидії злочинним угрупованням економічного спрямування.
5. Стратегія та напрямки протидії організованим злочинності в Україні: правова основа, суб'єкти та заходи.
6. Кримінально-правові заходи боротьби з організованою злочинністю: аналіз КК України.
7. Міжнародно-правові документи у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності.

Рекомендовані теми рефератів

1. Бандитизм як вид організованої злочинної діяльності.
2. Соціальна база організованої злочинності.
3. Зарубіжна практика протидії організованим злочинності.
4. Організована злочинність та легальна економіка: проблеми взаємодії на сучасному етапі.
5. Участь колишніх співробітників правоохоронних органів в організованій злочинній діяльності.
6. Транснаціональна злочинність: загальна характеристика.

7. Можливості визначення організованої злочинності в законодавстві та доктрині: український та світовий досвід.

Література

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_789
2. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 червня 1993 року № 3341-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358.
3. Вербенський М. Г. Транснаціональна злочинність: кримінологічна характеристика та шляхи запобігання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримін. право та кримінологія; кримін.-викон. право» / Михайло Георгійович Вербенський ; Дніпропетровськ. держ. у-т внутрішніх справ. – Дніпропетровськ, 2010. – 40 с.
4. Вербенський М. Г. Тенденції транснаціональної організаційної злочинності в Україні / М. Г. Вербенський // Право і суспільство. – 2010. – № 2. – С. 101-106.
5. Голіна В. В. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове та кримінологічне дослідження. Монографія / В. В. Голіна – Х., Регіон-інформ, 2004. – 212 с.
6. Головина Г. В. Личность участника организованной преступной деятельности / Г. В. Головина // Следователь. – 2004. – № 1. – С. 40-42.
7. Дрёмин В. Н. Преступность и её организованные формы как социальная практика / В. Н. Дрёмин // Інформаційне забезпечення протидії організованим злочинностям: збірник наукових статей / [за ред. М. П. Орзіха, В. М. Дрьоміна] – Бібліотека журналу «Юридичний вісник». – Одеса: ФЕНИКС, 2003. – С. 12-25.
8. Дрёмин В. Н. Уголовный терроризм как фактор организованной преступности / В. Н. Дрёмин // Юридична

освіта і правова держава : зб. наук. праць. – О. : 1997. – С. 219-224.

9. Дрёмин В. Н. Организованная преступность и криминальная культура: механизмы взаимодействия / В. Н. Дрёмин // Криминогенная ситуация на юге Украины: особенности и проблемы сдерживания: сб. науч. статей / [под ред. М. Ф. Орзиха, В. Н. Дрёмина] – Б-ка журн. «Юридичний вісник». – О. : Фенікс, 2003. – С. 78-88.
10. Зелінська Н. А. Кримінальна глобалізація: від транснаціонального злочину до транснаціональної злочинності / Н. А. Зелінська, В. М. Дрьомін // Юридичний вісник. – 2011. – № 1. – С. 34-39.
11. Кравчук С. Організована злочинність у сфері економіки України: проблеми припинення та шляхи їх вирішення / С. Кравчук // Право України. – 2011. – № 8. – С. 301-308.
12. Мельник С. М. Оцінка діяльності оперативних підрозділів в аспекті боротьби з організованою злочинністю / С. М. Мельник // Південноукраїнський правничий часопис. – 2009. – № 4. – С. 26-29.
13. Мельничук Т. В. Проблема нормативного визначення поняття організованої злочинності та її форм / Т. В. Мельничук // Правовые проблемы противодействия организованной преступности: сб. науч. статей / [под ред. М. Ф. Орзиха, В. Н. Дрёмина]. – Б-ка журн. «Юридичний вісник». – О. : Фенікс, 2005. – С. 185-203.
14. Мельничук Т. В. Організовані форми злочинної діяльності у зовнішньоекономічній сфері: монографія / Т. В. Мельничук ; НУ «ОЮА». – Одеса : Фенікс, 2010. – 246 с.
15. Муляр О. Організована злочинність – складне суспільно небезпечне явище / Оксана Муляр // Вісник прокуратури. – 2009. – № 7. – С. 92-98.
16. Одинцова О. В. Джерела кримінологічної інформації про організовану злочинність та їх використання у кримінологічній науці та практиці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримін. право та кримінологія; кримін.-викон. право» / Олена Володимирівна Одинцова ; Харків. нац. ун-т внутрішніх справ. – Харків, 2012. – 18 с.
17. Расюк Е. Поняття та кримінологічна характеристика організованої злочинності / Едуард Расюк //

- Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 7. – С. 147-150.
18. Скулиш Є. Д. Поняття транснаціональної організованої злочинності та її співвідношення з тероризмом / Є. Д. Скулиш, В. О. Глушков // Право і суспільство. – 2012. – № 2. – С. 190-194.
 19. Стихарна І. С. Характеристика етнічних організованих злочинних груп / І. С. Стихарна // Південноукраїнський правничий часопис. – 2009. – № 1. – С. 51-52.
 20. Стрелковская Ю. А. Маргинальные группы в структуре организованной преступности / Ю. А. Стрелковская // Преступность и криминологические основы уголовной юстиции: монография / [В. Н. Дрёмин, А. А. Березовский, Н. А. Орловская и др.] : под ред. В. Н. Дрёмина. – О. : Фенікс, 2007. – С. 82-112.
 21. Строїч В. Взаємозв'язки у розвитку організованої злочинності та формуванні кримінальних ринків в Україні / В. Строїч // Публічне право. – 2012. – № 3. – С. 233-239.
 22. Шостко О. Європейський досвід запобігання організованим злочинності: теоретичні питання / О. Шостко // Право України. – 2010. – № 2. – С. 198-203.

ТЕМА 13

ВИВЧЕННЯ ТА ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Методичні рекомендації

При вивченні теми студентам слід виходити з того, що злочинність неповнолітніх – це система злочинів, які вчиняються особами від 14 до 18 років. Все більшого розвитку набуває окрема галузь кримінологічних знань – ювенальна (від лат. *juvenalis* – юнацький) кримінологію, що вивчає злочини, як вчинені неповнолітніми, так і злочини проти них, їх причини й умови, психологічні особливості неповнолітніх правопорушників, а також заходи протидії таким злочинам.

Міжнародно-правові документи, присвячені правам дітей, до яких відносять осіб до 18 років (зокрема, Декларація прав дитини 1959 р. і Конвенція про права дитини 1989 р.), націлюють усі держави на допомогу дітям та їх захист, на створення здорових умов життя та своєчасне розв'язання їхніх проблем. Але відсутність соціально сприятливих умов для саморозвитку дитини в сучасному українському суспільстві часто призводить до девіацій (відхилень) у поведінці підлітка, а потім і до вчинення злочинів.

Спостерігається стійка тенденція до зниження кількості злочинів, вчинених неповнолітніми: у 1999 р. – 37017; у 2000 – 37239; у 2001 р. – 36218; у 2002 – 32335; у 2003 р. – 31500; у 2004 р. – 21806; у 2005 – 26147; у 2006 р. – 19639; у 2007 – 18755; у 2008 р. – 15707; у 2009 – 12 596; у 2010 – 17230; у 2011 – 17800. Таким чином, злочинність неповнолітніх у середньому становить приблизно 3,6% від всієї зареєстрованої в країні злочинності. Вказане, окрім суто кримінологічних факторів, пов'язане із зменшенням

загальної кількості неповнолітніх громадян в Україні у зв'язку із демографічною кризою та зниженням народжуваності.

Із загальної кількості вчинених неповнолітніми злочинів більше 68% — тяжкі та особливо тяжкі. У структурі злочинів спостерігаються досить небезпечні процеси. Вони переважною більшістю мають корисливий і груповий характер. Насильницькі посягання підлітків все частіше мають імпульсивний характер з елементами жорстокості та цинізму. Найчастіше неповнолітні вчиняють такі види злочинів: крадіжки, грабежі, розбої, хуліганство, незаконне заволодіння транспортними засобами, зґвалтування, злочини у сфері обігу наркотичних засобів, тілесні ушкодження.

Слід звернути увагу на те, що у 80% випадків злочинам передуює девіантна поведінка: вживання алкоголю, наркотиків, ранні сексуальні стосунки, прояви вандалізму.

Злочинність неповнолітніх може бути охарактеризована такими тенденціями: 1) стрімко зростає рівень вживання наркотичних та інших токсичних речовин і, як наслідок, кількість злочинів, пов'язаних із наркотиками; 2) злочинність неповнолітніх стала жорстокішою. Багато в чому це пов'язано з тим, що досить часто агресивна та кримінальна поведінка позитивно відображається у засобах масової інформації, створюючи картину прийнятних норм у межах певних молодіжних субкультур; 3) аналогічно до загальної злочинності рівень злочинності неповнолітніх є в декілька разів вищим в урбанізованих регіонах; 4) спостерігається помітне зростання кількості насильницьких злочинів та злочинів, скоєних за обтяжуючих обставин, зокрема, злочинність неповнолітніх дедалі набуває більш організованого характеру. Понад 70% неповнолітніх осіб вчиняють злочини у складі груп, у тому числі за участю дорослих.

У літературі виділяються такі види груп неповнолітніх: традиційні (нечисленні, нестійкі, які діють протягом

короткого часу; їх учасники – загалом 14-річні підлітки); перехідні (включають у себе окремі мікрогрупи до 7-ми чол., 15% – повнолітні, до 3% – 14-річні підлітки); стійкі угруповання (складаються із ланок за віковою та територіальною ознакою). За спрямованістю груп можна виділити такі їх види: дозвільні групи (неповнолітні об'єднуються для сумісного проведення дозвілля); групи осіб, які вчиняють правопорушення, однак вчинення злочину для них є випадковим; групи, що спеціально створюються для вчинення злочинів.

Великою проблемою є стрімке зростання бродяжництва та дитячої безпритульності. Ця категорія неповнолітніх дедалі частіше стає і жертвами, і злочинцями одночасно: вони втягуються у проституцію і пов'язану з нею торгівлю людьми.

Особистість неповнолітньої особи, яка вчинила злочин, слід розглядати як сукупність стійких, кримінологічно значущих властивостей особи у віці від 14 до 18 років, що обумовили вчинення нею злочину.

Протиправна поведінка неповнолітніх пов'язана насамперед з такими особливостями їхньої психіки, як підвищена навіюваність, не сформованість життєвих орієнтацій, юнацький негативізм, наслідування.

Процес становлення особистості одержав назву «соціалізація». Сутність цього процесу полягає в набутті неповнолітнім соціального досвіду позиціонування себе як члена суспільства та малих соціальних груп, а також адекватного сприйняття статусів та поведінки інших.

Для неповнолітніх правопорушників характерними є такі риси морально-психологічної та емоційно-вольової сфери: скептичність і байдужість щодо інших, відсутність інтелектуальних інтересів, емоційна нестійкість, дуже низький рівень законослухняної поведінки, жорстокість, підозрілість, тривожність, депресивність, низький самоконтроль, гіперзбудженість, фрустрація і низька самооцінка.

Поширеними є орієнтація на зовнішню підтримку і тенденція перекласти відповідальність за вчинки на інших. Це обумовлює домінування таких особистісних рис, як емоційна напруга, невпевненість у собі, підвищена чутливість до думок оточуючих, а також залежність від їх впливу.

При характеристиці причин і умов злочинності неповнолітніх на сучасному етапі розвитку нашого суспільства необхідно розглядати особливості дії загальних криміногенних процесів, явищ і ситуацій з урахуванням соціального статусу підлітків і їх соціально-психологічної характеристики як контингенту, що знаходиться в процесі активного формування особистості і в специфічних умовах життєдіяльності.

Формування негативних соціально-психологічних властивостей особи неповнолітнього, які можуть обумовити в певній ситуації вчинення злочинів, відбувається під впливом наступних причин:

1. Негативний вплив у сім'ї. В 30-40% випадків констатується наявність прямого негативного прикладу неправомірної поведінки з боку батьків або інших старших членів сім'ї: зловживання алкоголем, грубість, аморальна поведінка. З іншого боку, потурання, непомірне задоволення матеріальних потреб, звільнення від будь-яких обов'язків неповнолітніх формують у підлітка егоїзм, почуття безвідповідальності, вседозволеності.

2. Негативний вплив найближчого оточення. Відзначено, що підлітки з негативною поведінкою, як правило, об'єднуються в групи для спільного проведення часу. При цьому вони всіляко намагаються слідувати зовнішньому вигляду і поведінці «лідерів». Саме із груповою поведінкою пов'язані виникнення й існування молодіжних кримінальних субкультур.

3. Підбурювання з боку дорослих злочинців. Вибіркові дослідження свідчать, що в 20-30% випадків неповнолітні

вчиняли злочини під безпосереднім впливом, «порадами» повнолітніх злочинців.

4. Неконтрольоване демонстрування по телебаченню кінопродукції, що пропагує культ насильства.

5. Недоліки в організації дозвілля.

Одним із найважливіших етапів протидії злочинності неповнолітніх вважається її рання профілактика, оскільки вона є найбільш ефективною, оскільки спрямована на усунення і нейтралізацію джерел криміногенного впливу, які ще не встигли згубно вплинути на неповнолітню особу, або на зняття відносно слабких дефектів її особистості, що ще не перетворилися в стійку позицію (О. Г. Кальман).

В Україні діє достатня нормативно-правова база попередження злочинності неповнолітніх, функціонують необхідні органи та служби відповідно до Закону України «Про органи та служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей».

У 2009 році була прийнята Загальнодержавна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року. В якій, зокрема, визначені основні напрями профілактичної діяльності з метою запобігання правопорушенням у дитячому середовищі, а саме: профілактика правопорушень з боку дітей, значне зменшення кількості злочинів, вчинених дітьми, приведення умов їх утримання у спеціальних установах для дітей у відповідність до міжнародних стандартів, зокрема положень Мінімальних стандартних правил ООН щодо здійснення правосуддя відносно неповнолітніх. З метою належного виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань у частині забезпечення дітям особливого піклування та допомоги з боку держави, а також з огляду на рівень злочинності неповнолітніх у 2011 році була схвалена Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні.

Питання семінарського заняття

1. Визначення та показники злочинності неповнолітніх в Україні.
2. Особливості детермінації злочинності неповнолітніх в Україні.
3. Проблеми визначення та особливості особи неповнолітнього, який вчиняє злочин.
4. Загальна характеристика системи та суб'єктів попередження злочинності неповнолітніх в Україні
5. Основні міжнародно-правові та внутрішньодержавні нормативні акти у сфері попередження злочинності неповнолітніх.

Практичне завдання: здійснити правовий аналіз недержавних суб'єктів поведінки з неповнолітніми делінквентами в Україні.

Питання для самостійної роботи

1. Стан, структура та динаміка злочинності неповнолітніх.
2. Групова злочинність неповнолітніх. Особливості створення та функціонування злочинних груп неповнолітніх.
3. Класифікація особистості неповнолітніх, які вчиняють злочини.
4. Детермінації злочинності неповнолітніх в Україні та світі.
5. Відповідальність осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності за КК України.
6. Проблеми становлення системи ювенальної юстиції в Україні.
7. Правовий аналіз Мінімальних стандартних правил ООН щодо здійснення правосуддя стосовно неповнолітніх.

Рекомендовані теми рефератів

1. Компаративні аспекти злочинності неповнолітніх у зарубіжних країнах.
2. Кримінологічні аспекти підліткових екстремістських угруповань.
3. Провідні мотиви злочинів неповнолітніх в Україні.
4. Кримінологічна характеристика мікро- та макросередовища неповнолітнього.
5. Особливості механізму злочинної поведінки неповнолітніх.

6. Загальна характеристика мотивовтворюючих факторів злочинної поведінки неповнолітніх.
7. Особливості механізму злочинної поведінки неповнолітнього.
8. Особливості попередження злочинності неповнолітніх.
9. Суб'єкти попередження злочинності неповнолітніх та їх компетенція.
10. Міжнародно-правові акти у сфері попередження злочинності неповнолітніх.

Література:

1. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх : правила ООН від 29 листопада 1985 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_211
2. Конвенція про права дитини: Конвенція ООН від 20 листопада 1989 року // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990. – № 1. – Ст. 205.
3. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 6. – Ст. 35.
4. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.
5. Про загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року: Закон України від 05 березня 2009 року № 1065-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 29. – Ст. 395.
6. Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні: указ Президента України від 24 травня 2011 року № 597/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 41. – С. 9. – Ст. 1663.
7. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх: постанова Пленуму Верховного Суду від 16 квітня 2004 року № 5 // Вісник Верховного суду України. – 2004. – № 5. – Ст. 4.

8. Бандурка І. О. Протидія злочинам неповнолітніх, як форма кримінально-правового захисту прав дітей / І. О. Бандурка // Форум права. – 2014. – № 1. – С. 19–23.
9. Білоконь М. А. Запобігання злочинності неповнолітніх: досвід країн Європейського Союзу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримін. право та кримінологія; кримін.-викон. право» / Марія Анатоліївна Білоконь ; НДІ вивчення проблем злочинності ім. В. В. Сташиса. – Харків, 2013. – 20 с.
10. Бугера О. І. Проблеми використання засобів масової інформації для запобігання злочинів серед неповнолітніх : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримін. право та кримінологія; кримін.-викон. право» / Олена Іванівна Бугера ; Акад. адвокатури України. – К., 2006. – 20 с.
11. Виговський Д. Л. Кримінологічна характеристика впливу кримінальної субкультури на злочинність неповнолітніх в Україні / Д. Л. Виговський // Університетські наукові записки: часопис Хмельниц. університету управління та права: Право. Економіка. Управління. – 2011. – Вип. 1. – С. 283-290.
12. Волянук О. Д. Характеристика засуджених осіб, які вчиняють правопорушення і злочини у виховних колоніях / О. Д. Волянук // Держава і право: Юридичні і політичні науки: зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 56. – С. 437-440.
13. Демчіхіна Є. С. Особливості кримінологічної характеристики неповнолітніх осіб, що вчиняють групові некорисливі насильницькі злочини / Є. С. Демчіхіна // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 6. – С. 124-130.
14. Долгова А. И. Социально-психологические аспекты предупреждения преступности несовершеннолетних / А. И. Долгова. – М. : Юрид. лит-ра, 1986. – 350 с.
15. Дремін В. Н. Криминологический анализ генезиса преступного поведения несовершеннолетних / В. Н. Дремін. – К. : Наукова думка, 1985. – С. 97-108.
16. Дремін В. Н. Общение несовершеннолетних с ранее судимыми лицами как криминогенный фактор / В. Н. Дремін // Причины отдельных видов преступности и проблемы борьбы с ними : сб. науч. тр. / под. ред. А. И. Долговой. – М., 1989. – С. 162-167.

17. Дрьомін В. М. Культурологічний механізм формування кримінального середовища неповнолітніх / В. М. Дрьомін // Охорона дитинства. Дитяче право: теорія, досвід, перспективи. Матеріали конференції. – Одеса: Юрид. Літ-ра, 2001. – С. 3-9.
18. Дремін В. Н. Лишение свободы в механизме уголовно-правового воздействия на несовершеннолетних преступников / В. Н. Дремін // Ювенальна політика та ювенальна юстиція в сучасній державі: матеріал міжнар. наук. конф. 21-22 вересня 2007 р., Одеса / за заг. ред. проф. Ю. М. Оборотова; ОНЮА. – Одеса: Фенікс, 2007. – С. 310-315.
19. Злочинність неповнолітніх: причини, наслідки та шляхи запобігання: навч. посібник / [С. І. Яковенко, Н. Ю. Максимова, Л. І. Мороз та ін.]. – К. : Вид. Паливода А. В., 2006. – 260 с.
20. Кальченко Т. Л. Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні спеціальними органами та установами : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Тетяна Леонідівна Кальченко. – Київ, 2004. – 21 с.
21. Корольчук В. В. Актуальні проблеми запобігання злочинам неповнолітніх / В. В. Корольчук // Науковий вісник Нац. акад. внутр. справ. – 2013. – № 1. – С. 176–182.
22. Крестовська Н. М. Ювенальне право України: історико-теоретичне дослідження: монографія / Н. М. Крестовська. – Одеса: Фенікс. – 2008. – 332 с.
23. Криминологічна характеристика злочинів проти життя та здоров'я особи, що вчиняються неповнолітніми : монографія / за заг. ред. В. В. Голіни. – Харків : Кроссруд. – 2007. – 156 с.
24. Моргун О. С. Кримінально-психологічні особливості злочинності неповнолітніх / О. С. Моргун // Наше право: Спеціалізоване видання. – 2012. – № 3. – Ч. 1. – С. 151-157.
25. Немченко О. І. Запобігання злочинам, що вчиняються неповнолітніми з психічними відхиленнями: криминологічні засади: монографія / О. І. Немченко. – Запоріжжя : Дніпропетр. Металург. – 2011. – 212 с.
26. Смоленський, Д. П. Віктимологічні чинники групової корисливої злочинності неповнолітніх / Д. П. Смоленсь-

кий // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 293-296.

27. Юзікова Н. С. Сучасна практика становлення європейських країн до вирішення проблем протидії суспільно небезпечним діям неправопорушників / Н. С. Юзікова // Право і суспільство. – 2010. – № 4. – С. 168-173.

Питання для підготовки до іспиту

1. Предмет та система кримінології. Місце кримінології в системі соціальних наук.
2. Методологія та завдання кримінології.
3. Виникнення та розвиток вітчизняної кримінології як самостійної науки.
4. Кримінологія в системі соціальних та юридичних наук.
5. Сучасний стан кримінології. Основні кримінологічні установи в Україні.
6. Поняття, ознаки та властивості злочинності.
7. Злочинність як вид соціальної девіації.
8. Злочинність як соціальний феномен. Вплив злочинності на суспільство.
9. Функції злочинності.
10. Коефіцієнт (індекс) злочинності. Техніка аналізу коефіцієнтів злочинності.
11. Географія злочинності. Регіональні особливості злочинності в Україні.
12. Кримінологічна характеристика злочинності в сучасній Україні (1991-2013 рр.).
13. Кримінологічна характеристика злочинності в СРСР (1917-1991 рр.).
14. Соціальні протиріччя та їх роль у детермінації злочинності.
15. Рівень злочинності в Україні. Характеристика показників злочинності в Україні.
16. Показники злочинності та їх значення для організації профілактичної діяльності.
17. Кримінально-правова характеристика особи, що вчинила злочин.
18. Морально-психологічні особливості осіб, які вчиняють злочини.
19. Дискусія про співвідношення природного та соціального у структурі особи злочинця.
20. Типологія осіб, які вчинили злочини, її практичне значення.
21. Поняття та кримінологічна характеристика особистості злочинця.
22. Концепція механізму злочинної поведінки.
23. Соціальні умови злочинності. Криміногенне значення конкретної життєвої ситуації.
24. Соціально-демографічна характеристика особи злочинця.

25. Спрямованість особистості, психологічні та соціальні установки в механізмі злочинної поведінки.
26. Поняття та класифікація теорій пояснення злочинності (загальна характеристика).
27. Теорія диференційованого зв'язку та теорія білокомірцевої злочинності Е. Сатерленда.
28. Економічний детермінізм в концепціях пояснення злочинності. Критична кримінологія.
29. Теорії інтеракціонізму та стигматизації в кримінології.
30. Біологічні концепції пояснення злочинності.
31. Соціологічні концепції пояснення злочинності: загальна характеристика.
32. Біопсихіатричні та психологічні концепції пояснення злочинної поведінки.
33. Теорії аномії та соціальної дезорганізації в кримінології.
34. Віктимологічна концепція пояснення злочинності.
35. Поняття та класифікація криміногенних факторів.
36. Інтеракціонізм у кримінології. Теорія конфлікту.
37. Причини та умови злочинності в Україні на сучасному етапі: загальна характеристика.
38. Соціальні процеси розвитку та їх роль у детермінації злочинності (урбанізація, міграція, маргіналізація).
39. Мотивація та потреби в механізмі злочинної поведінки.
40. Методи кримінологічних досліджень: загальна характеристика.
41. Структура та динаміка злочинності: загальна характеристика та практичне значення.
42. Психологічні методи в кримінологічних дослідженнях та практиці попередження злочинності.
43. Статистичний метод в кримінологічних дослідженнях.
44. Техніка кримінологічного вивчення кримінальних справ та інших документів. Контент-аналіз.
45. Вибіркове дослідження у кримінології. Валідність та репрезентативність вибіркового дослідження.
46. Інтерв'ю та анкетне опитування в кримінологічних дослідженнях.
47. Кримінологічне прогнозування: види, завдання, методи, функції.
48. Теоретичне та практичне значення кримінологічного планування.

49. Поняття та класифікація заходів попередження злочинності.
50. Кримінологічне планування та організація профілактики на конкретному об'єкті та регіоні.
51. Спеціально-кримінологічні заходи протидії злочинності: поняття, зміст, суб'єкти.
52. Основні світові та регіональні тенденції змін злочинності.
53. Роль кримінального закону у соціальному механізмі протидії злочинності.
54. Законодавство України з протидії злочинності: загальна характеристика.
55. Основні міжнародно-правові документи у сфері боротьби зі злочинністю.
56. Кримінологічна характеристика та попередження загальнокримінальної корисливої злочинності.
57. Кримінологічна характеристика та попередження економічної злочинності в Україні.
58. Кримінологічна характеристика насильницької злочинності в Україні.
59. Вивчення та попередження професійної злочинності.
60. Поняття та ознаки кримінального професіоналізму.
61. Кримінологічна характеристика та попередження рецидивної злочинності.
62. Спеціально-кримінологічні заходи протидії організованої злочинності.
63. Організована злочинність в Україні на сучасному етапі: кримінологічна характеристика.
64. Правове регулювання протидії корупції: загальна характеристика.
65. Основні проблеми протидії корупції в Україні на сучасному етапі.
66. Протидія легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом. Система фінансового моніторингу в Україні.
67. Загально-соціальні заходи попередження злочинності неповнолітніх.
68. Кримінологічне значення процесу соціалізації неповнолітніх злочинців.
69. Спеціально-кримінологічні заходи попередження злочинності неповнолітніх.
70. Кримінологічна характеристика злочинності неповнолітніх в Україні.

71. Вивчення та попередження злочинності жінок.
72. Кримінологічна характеристика та протидія незаконному обігу наркотиків та наркобізнесу
73. Економічна злочинність та тіньова економіка: проблеми співвідношення.
74. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють злочини, пов'язані з наркотиками.
75. Кримінологічна характеристика та попередження злочинності у сфері службової діяльності.
76. Транснаціональна злочинність: поняття, кримінологічна характеристика та особливості попередження.
77. Особливості механізмів умисної, імпульсивної та звичної злочинної поведінки.
78. Кримінологічна характеристика та попередження необережних злочинів.
79. Латентна злочинність та її види. Способи визначення латентності злочинів в Україні.
80. Кримінологічна віктимологія. Визначення, зміст, основні напрямки досліджень.
81. Кримінологічна характеристика віктимізації та віктимності.
82. Віктимологічний аспект механізму конкретного злочину.
83. Віктимологічні фактори детермінації насильницьких злочинів.
84. Загальна характеристика Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року.
85. Правові заходи протидії тероризму.
86. Кримінологічна характеристика та попередження пенітенціарної злочинності.
87. Ресоціалізація осіб, які звільнились із місць позбавлення волі.
88. Система суб'єктів спеціально-кримінологічної протидії злочинності в Україні.
89. Прокуратура як суб'єкт попередження злочинності.
90. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили насильницькі злочини.
91. Суб'єкти та заходи попередження транскордонної злочинності.
92. Діяльність правоохоронних органів у сфері протидії корисливій злочинності.

93. Органи внутрішніх справ як суб'єкт попередження злочинності.
94. Адвокатура як суб'єкт попередження злочинності.
95. Органи місцевого самоврядування як суб'єкти попередження злочинності.
96. Участь громадськості у профілактиці злочинності.
97. Основні напрямки міжнародного співробітництва у сфері протидії злочинності.
98. Кримінологічне значення діяльності спеціалізованих установ ООН у сфері протидії злочинності.
99. Міжнародні спеціалізовані установи як суб'єкти протидії злочинності.

ЛІТЕРАТУРА ТА НОРМАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ, ЩО РЕКОМЕНДОВАНІ ДО ВСІХ ТЕМ КУРСУ

Законодавство України:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 30 квітня 2012 року № 4651-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – С. 11. – Ст. 1370.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 року № 1129-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 33. – С. 7. – Ст. 1767.
5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 липня 2012 № 5076-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 27. – С. 1438. – Ст. 282.
6. Про міліцію: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
7. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII // Офіційний вісник України. – 2014. – № 87. – С. 9. – Ст. 2471.
8. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
9. Про Службу безпеки України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.
10. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: закон України від 22 червня 2000 року № 1835-III : Відомості Верховної Ради України. – 2000 р. – № 40. – Ст. 338.
11. Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року : схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 р. № 1209-р // Офіційний вісник України від 09.12.2011. – 2011 р. – № 93. – С. 67. – Ст. 3389.

12. План заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: затверджено постановою Кабінету міністрів України від 8 серпня 2012 р. № 767 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 73. – Ст. 293.
13. Про заходи щодо забезпечення особистої безпеки громадян та протидії злочинності: указ Президента України від 16 липня 2005 року № 1119/2005: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1119/2005>.
14. Про невідкладні заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю: затверджено указом Президента України від 21 липня 1994 року №396/94 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/396/94>
15. Угода про обмін інформацією у сфері боротьби зі злочинністю: затверджено постановою Кабінету міністрів України від 3 серпня 2011 р. № 823 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 59. – С. 173. – Ст. 2363.

Міжнародно-правові документи та нормативні акти СНД:

1. Венская декларация о преступности и правосудии: ответы на вызовы XXI века: принята на Десятом Конгрессе Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями, Вена, 10–17 апреля 2000 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/vendec.shtml
2. Декларация глав держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав про міжнародні зобов'язання в галузі прав людини та основних свобод: міжнародний документ від 24.09.1993 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_036
3. Декларация Организации Объединенных Наций о преступности и общественной безопасности: принята резолюцией 51/60 Генеральной Ассамблеи от 12 декабря 1996 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту:

http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/crime.shtml

4. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою: резолюція Генеральної асамблеї ООН від 29 листопада 1985 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_114
5. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах: міжнародний документ від 20.04.1959 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_036
6. Європейська конвенція про видачу правопорушників: міжнародний документ від 13.12.1957 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_033
7. Європейська конвенція про інформацію щодо іноземного законодавства: міжнародний документ від 07.06.1968 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_112
8. Європейська конвенція про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками: міжнародний документ від 30.11.1964 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_007
9. Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах: міжнародний документ від 15.05.1972 № ETS N 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_008
10. Кодекс поведення должностных лиц по поддержанию правопорядка: міжнародний документ від 17.12.1979 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_282
11. Конвенция о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам: міжнародний документ від 07.10.2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_619
12. Конвенція ООН про права дитини: міжнародний документ від 20.11.1989 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_021

13. Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства: міжнародний документ від 10.03.1988 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_220
14. Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства: міжнародний документ від 10.03.1988 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_220
15. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 04.11.1950 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004
16. Конвенція про охорону персоналу Організації Об'єднаних Націй та зв'язаного з нею персоналу: міжнародний документ від 09.12.1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_025
17. Конвенція про передачу засуджених осіб: міжнародний документ від 21.03.1983 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_025
18. Конвенція про примусову чи обов'язкову працю: міжнародний документ від 28.06.1930 № 29 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_136
19. Конвенція Співдружності Незалежних Держав про права та основні свободи людини: міжнародний документ від 26.05.1995 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_070
20. Меры, гарантирующие защиту прав тех, кто приговорен к смертной казни: міжнародний документ від 25.05.1984 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_226
21. Миланский план действий: принят Седьмым Конгрессом ООН (1985) и утвержден Генеральной Ассамблеей ООН в резолюции 40/32 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://kiev-security.org.ua/b/232/app2.shtml>
22. Минимальные стандартные правила по применению мер наказания, не связанных с тюремным заключением:

- міжнародний документ від 14.12.1990 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_907
23. Минимальные стандартные правила ООН, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних (Пекинские правила): приняты резолюцией 40/33 Генеральной Ассамблеи ООН от 29 ноября 1985 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/beijing_rules.shtml
 24. Минимальные стандартные правила обращения с заключенными: утверждены Первым Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями (1955) и одобрены ЭКОСОС 31.07.1957 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/prison.shtml
 25. Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчання найманців: міжнародний документ від 04.12.1989 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_103
 26. Неапольська політична декларація і Глобальний план дій проти організованої транснаціональної злочинності: міжнародний документ від 23.12.1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_787
 27. Основные принципы использования силы и огнестрельного оружия должностными лицами, охраняющими правопорядок: міжнародний документ від 07.09.1990 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_334
 28. Основные принципы, касающиеся независимости судебных органов: приняты Седьмым Конгрессом ООН (1985) и утверждены Генеральной Ассамблеей ООН в резолюции 40/32 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/independence.shtml
 29. Основные принципы, касающиеся роли юристов: міжнародний документ від 07.09.1990 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_334

- ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_313
30. Правила защиты несовершеннолетних, лишенных свободы: міжнародний документ від 14.12.1990 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_205
31. Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі: міжнародний документ від 10.03.1988 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_093
32. Рішення про питання організаційно-фінансового забезпечення діяльності Бюро по координації боротьби з організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів на території Співдружності Незалежних Держав: міжнародний документ від 15.04.1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/997_252
33. Рішення про спільні заходи боротьби з організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів на території держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав: міжнародний документ, програма від 12.03.1993 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_305
34. Руководящие принципы ООН для предупреждения преступности среди несовершеннолетних (Эр-Риядские руководящие принципы): приняты резолюцией 45/112 Генеральной Ассамблеи ООН от 14 декабря 1990 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/juv_eniles_deinquency_prevention.shtml
35. Сборник стандартов и норм Организации объединенных Наций в области предупреждения преступности и уголовного правосудия (2007 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <https://www.unodc.org/unodc/ru/justice-and-prison-reform/compendium.html>
36. Типовой договор о выдаче: міжнародний документ від 14.12.1990 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_687

37. Типовой договор о взаимной помощи по уголовным делам [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/mutual_assistance.shtml
38. Типовой договор о передаче надзора за правонарушителями, которые условно осужденными или условно освобожденными: міжнародний документ від 07.09.1990 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_567
39. Типовий договір про запобігання злочинам, пов'язаним із посяганням на культурну спадщину народу у формі рухомих цінностей: міжнародний документ від 07.09.1990 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_708
40. Угода про обмін правовою інформацією: міжнародний документ від 21.10.1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_699
41. Угода про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною: міжнародний документ від 14.06.1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_012
42. Угода про першочергові заходи стосовно захисту жертв збройних конфліктів: міжнародний документ від 24.09.1993 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_037

Монографії, підручники та навчальні посібники:

1. Александров Ю. В. Криминология: курс лекцій / Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков. – К. : МАУП, 2002. – 296 с.
2. Антипенко В. Ф. Міжнародна криминологія: досвід дослідження тероризму: монографія / В. Ф. Антипенко. – О. : Фенікс, 2011. – 321 с.
3. Антонян Ю. М. Криминология. Избранные лекции. – М. : «Логос», 2004. – 448 с.

4. Бузало П. М. Кримінологія: навч. посібник для вузів: рекомендовано МОН України / П. М. Бузало, С. Ф. Денисов, О. В. Кириченко. – К. : ЦУЛ, 2007. – 192 с.
5. Гилинский Я. И. Криминология: курс лекций. – СПб. : Питер, 2002. – 384 с.
6. Даньшин І. М. Усталені форми злочинності (кримінологічний нарис). – Х. : Акта, 2002. – 110 с.
7. Дремін В. Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества / В. Н. Дремін. – Одесса : Юридическая литература, 2009. – 613 с.
8. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки / А. П. Закалюк. – Київ: Видавничий Дім «ІнЮре», 2007. – 424 с.
9. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. – Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів / А. П. Закалюк. – Київ: Видавничий Дім «ІнЮре», 2007. – 712 с.
10. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 книгах. – Кн. 3: Практична кримінологія / А. П. Закалюк. – К.: Видавничий дім «ІнЮре», 2008. – 320 с.
11. Зелинский А. Ф. Осознаваемое и неосознаваемое в преступном поведении / А. Ф. Зелинский. – Харьков, 1986. – 168 с.
12. Зелинский А. Ф. Криминальная психология. Научно-практическое издание / А. Ф. Зелинский. – К. : Юринком Интер, 1999. – 240 с.
13. Зелинский А. Ф. Криминология: учеб. пособие / А. Ф. Зелинский. – Х. : Рубикон, 2000. – 238 с.
14. Іванов Ю. Ф. Кримінологія: посібник для підготовки до іспитів / Ю. Ф. Іванов ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. 2-ге вид. – К. : Вид. Паливода А. В., 2011. – 164 с.
15. Иншаков С. М. Зарубежная криминология. Учебное пособие для вузов. – 2-е изд. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 383 с.
16. Джужа О. М. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами (Загальна та Особлива частини) : навч. посібник /

- О. М. Джужа, Є. М. Моїсєєв, В. В. Василевич. – К. : Атіка, 2001. – 368 с.
17. Клейменов М. П. Криминология: учебник / М. П. Клейменов. – М. : НОРМА, 2008. – 448 с.
 18. Кондратюк Л. В. Антропология преступления (микрокриминология) / Л. В. Кондратюк. – М. : НОРМА, 2001. – 344 с.
 19. Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу / О. М. Костенко. – Київ: Атіка. – 2008. – 352 с.
 20. Криминология: учебник / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. – М. : Бек, 1998. – 566 с.
 21. Криминология XX век / [авт. кол. : В. Н. Бурлаков, Д. А. Шестаков, Н. Кристи, и др.] ; под ред. В. Н. Бурлакова и В. П. Сальникова ; Ассоциация «Юридический центр» ; Санкт-Петербургский государственный университет МВД РФ ; Фонд поддержки науки и образования в области правоохранительной деятельности «Университет». – науч.-учеб. изд. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2000. – 564 с.
 22. Криминологія: підручник для студентів вищих навч. закладів / За заг. ред. О. М. Джужи. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.
 23. Криминологія: Загальна та Особлива частини: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закладів / За ред. І. М. Даньшина. – Харків : Право, 2003. – 352 с.
 24. Криминология: учеб. пособие для вузов / Под ред. Дж. Ф. Шели ; пер. с англ. Я.И. Гилинского. 3-е междунар. изд. – СПб. : Питер, 2003. – 864 с.
 25. Криминологія: навч. посібник / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов та ін.] : за заг. ред. О. М. Джужи. – К. : Прецедент, 2006. – 198 с.
 26. Криминология: учебник / Под ред. Г. А. Аванесова. 4-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 495 с.
 27. Криминологія. Загальна та Особлива частини : підручник / за ред. В. В. Голіни ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. 2-ге вид., переробл. і доповн. – Х. : Право, 2009. – 288 с.
 28. Криминология: учебник для вузов / Под ред. В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова. 4-е изд., перераб. и доп. – М. : НОРМА, 2009. – 800 с.

29. Кримінологія: навч. посібник / О. М. Джужа, В. В. Васи-
левич, О. Г. Колб [та ін.] ; за заг. ред. докт. юрид наук,
проф. О. М. Джужі. – К.: Атіка, 2010. – 312 с.
30. Криминология: учебник для вузов / под общ. ред.
А. И. Долговой. 4-е изд., перераб. и доп. – М. : НОРМА,
2010. – 1007 с.
31. Кудрявцев В. Н. Советская криминология – наука о
предупреждении преступлений / В. Н. Кудрявцев. – М. :
Знание, 1967. – 33 с.
32. Кудрявцев В. Н. Генезис преступления. Опыт
криминологического моделирования. – М. : Изд. группа
«ФОРУМ-ИНФРА М», 1998. – 215 с.
33. Литвак О. М. Злочинність: її причини та профілактика /
О. М. Литвак. – Київ: Україна, 1997. – 168 с.
34. Лунеев В. В. Мотивация преступного поведения /
В. В. Лунеев. – М., 1991. – 382 с.
35. Лунеев В. В. Преступность XX века: мировые,
региональные и российские тенденции. – Изд. 2-е перераб.
и дополнен. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 912 с.
36. Марлухина Е. О. Криминология: учеб. пособие /
Е. О. Марлухина. – М. : Дашков и К, 2008. – 372 с.
37. Овчинский В. С. Криминология и биотехнологии /
В. С. Овчинский. – М. : Норма, 2005. – 192 с.
38. Преступность и криминологические основы уголовной
юстиции: монография / Под ред. В. Н. Дрёмина. – О. :
Фенікс, 2007. – 280 с.
39. Туляков В. А. Виктимология: социальные и
криминологические проблемы / В. А. Туляков. – Одесса :
Юрид. лит-ра, 2000. – 336 с.
40. Четвериков В. С. Криминология и профилактика
преступлений: учеб. пособие / В. С. Четвериков. – М. :
ФОРУМ, 2005. – 128 с.
41. Чуфаровский Ю. В. Криминология в вопросах и ответах:
учеб. пособие / Ю. В. Чуфаровский. – М. : Проспект,
2005. – 144 с.
42. Шестаков Д. А. Преступность как свойство общества:
краткий курс / Д. А. Шестаков. – Санкт-Петербург :
Лань, 2001. – 264 с.
43. Шестаков Д. А. Семейная криминология: Кримино-
фамилистика Д. А. Шестаков. 2-е изд. – СПб. : Юрид.
центр Пресс, 2003. – 389 с.

44. Шестаков Д. А. Криминология: учебник для юридических вузов / Д. А. Шестаков. 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Изд-во Юридический центр Пресс, 2006. – 561 с.
45. Шиханцов Г. Г. Криминология: учебник для вузов / Г. Г. Шиханцов. – М. : Зерцало-М, 2001. – 368 с.

Збірники наукових статей:

1. Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. Вип. 20 / голов. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. – О. : Фенікс, 2004. – 382 с
2. Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. Вип. 21 / голов. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. – О. : Фенікс, 2004. – 288 с.
3. Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. Вип. 26 / голов. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. – О. : Фенікс, 2005. – 504 с.
4. Актуальные проблемы криминологии и криминальной психологии: сб. научных статей / Под ред. М. Ф. Орзиха, В. Н. Дрёмина. – Б-ка журн. «Юридичний вісник». – О. : Фенікс, 2007. – 360 с.
5. Боротьба зі злочинністю та права людини: зб. наук. статей / За ред. М. П. Орзіха, В. М. Дрьоміна. – Б-ка журн. «Юридичний вісник». – О. : Фенікс, 2006. – 295 с.
6. Информационное обеспечение противодействия организованной преступности: сб. науч. статей / Под ред. М. Ф. Орзиха, В. Н. Дрёмина. – Б-ка журн. «Юридичний вісник». – О. : Фенікс, 2003. – 217 с.
7. Коррупция: региональные и отраслевые тенденции : сб. науч. ст. / под ред. М. Ф. Орзиха, В. Н. Дремина ; ОНЮА, Центр по изучению транснац. преступности и коррупции амер. ун-та. Одесса : Фенікс, 2003. – 240 с.
8. Криминогенная ситуация на юге Украины: особенности и проблемы сдерживания: сб. научных статей / Под ред. М. Ф. Орзиха, В. Н. Дремина. – Одесса, 2003. – 262 с.
9. Кримінологія в Україні та протидія злочинності: зб. наук. статей / за ред. М. П. Орзіха, В. М. Дрьоміна. – Б-ка журналу «Юридичний вісник». – О. : Фенікс, 2008. – 318 с.

10. Правовые проблемы противодействия организованной преступности: сб. науч. статей / Под ред. М. Ф. Орзиха, В. Н. Дремина. – Библиотека журнала «Юридический вестник». – Одесса: Феникс, 2005. – 284 с.

Джерела статистичної інформації:

1. Генеральна прокуратура України:
<http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>
2. Міністерство внутрішніх справ України:
<http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/index>
3. Державна служба статистики України:
<http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Державна судова адміністрація України:
http://court.gov.ua/sudova_statystyka/

Інтернет ресурси:

1. Верховна рада України: <http://rada.gov.ua/>
2. Кабінет міністрів України: <http://www.kmu.gov.ua/control>
3. Президент України: <http://www.president.gov.ua/>
4. Генеральна прокуратура України: <http://www.gp.gov.ua/>
5. Міністерство внутрішніх справ України:
<http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/index>
6. Головне управління МВС України в Одеській області:
<http://www.odessa.umvd.gov.ua/uk>
7. Прокуратура Одеської області:
<http://od.gp.gov.ua/ua/index.html>
8. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського:
<http://www.nbuv.gov.ua/>
9. Наукова електронна бібліотека: <http://www.elibrary.ru/>
10. Російська кримінологічна асоціація: <http://www.crimas.ru>
11. Сайт кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Одеська юридична академія»: <http://criminology.onua.edu.ua>
12. Одеський інформаційно-аналітичний центр з проблем протидії організованій злочинності та корупції
<http://inter.criminology.onua.edu.ua>
13. Запорізький Центр дослідження комп'ютерної злочинності:
<http://www.crime-research.org>

14. Центр з вивчення нелегальної економічної діяльності:
<http://corruption.rsuh.ru>
15. Саратовський Центр з дослідження проблем організованої злочинності та корупції: <http://sartraccc.sgar.ru/>
16. Челябінський центр з дослідження проблем протидії організований злочинності та корупції:
<http://cheltraccc.susu.ac.ru>
17. Центр з дослідження транснаціональної злочинності та корупції Кавказький офіс (TraCCC CO), Тбілісі, Грузія:
<http://www.traccc.cdn.ge>

ЗМІСТ

Загальні положення	3
Навчальний план курсу	5
Тематичний план курсу	6
Тема 1	
Вступ до кримінології: поняття, предмет та історія розвитку	7
Тема 2	
Злочинність, її характеристики та показники. Сучасний стан злочинності в Україні та світі	15
Тема 3	
Детермінація злочинності. Кримінологічні теорії пояснення злочинності. Сучасні фактори злочинності в Україні	24
Тема 4	
Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили злочини	33
Тема 5	
Індивідуальна злочинна поведінка, її причини та механізм	41
Тема 6	
Методологія та методика кримінологічних досліджень. Прогноз та планування в кримінології	50
Тема 7	
Концепції протидії злочинності	58
Тема 8	
Вивчення та протидія економічній злочинності	66

Тема 9	
Вивчення та протидія загальнокримінальній	
корисливій злочинності	76
Тема 10	
Вивчення та протидія насильницькій злочинності	84
Тема 11	
Вивчення та протидія рецидивній	
та професійній злочинності.....	93
Тема 12	
Вивчення та протидія організованих злочинності.....	103
Тема 13	
Вивчення та протидія злочинності неповнолітніх	113
Література та нормативний матеріал,	
що рекомендовані до всіх тем курсу	128

НОТАТКИ

Навчальне видання

Дрьомін В.М., Мандриченко Ж.В., Мельничук Т.В.,
Стрелковська Ю.О., Марчук А.І., Ілько С.А.,
Ізовіта А.М., Федчун Н.О., Цитряк В.Я.

КРИМІНОЛОГІЯ

Навчально-методичний посібник

Корректор – Е.М. Белякова
Верстка – Н.Н. Ковальчук

Підписано до друку 23.03.2015. Формат 60х84/16.
Гарнітура UkrainianPeterburg. Папір офсет. Цифровий друк.
Ум.-друк. ар. 8,37. Наклад 300 прим.
Замовлення № 0315-129.

Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.
Телефон +38 (0552) 39 95 80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.